

= מהדורה ראשונה =

מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּקּוּם וְהִדְרַת פְּנֵי זָקֵן

וּירַאת מֵאַלְהֵיךָ אֲנִי ה':

ויקרא יט לב

מפרשי התורה

אונקלוס: מן קדם דסבר באורייתא תקום ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי:
יונתן: מן קדם סבין דסבירין באורייתא תקומון ותניקרא אפי ספימא ותדחל מאלהך אנא ה':

רבינו סעדיה גאון: מפני שיבה, מפני בעל שיבה.

[כתב הרב קאפח: כי השיבה שם לזקנה עצמה, ומי שהשיבה בו נקרא שב או איש שיבה כמו בדברים לב כה ששם תרגם בעל בעל שיבה, והנה איש איננה גבר אלא כמו איש ריב ואיש מדון בירמיה טו י, ולכן הוסיף בעל שיבה.

רש"י: מפני שיבה תקום - יכול זקן אשמאי, תלמוד לומר זקן, אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן - איזהו הדור, לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו. יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו, לכך נאמר ויראת מאלהיך, שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו, שאין מכיר בו אלא הוא, וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (ת"כ קידושין לב).

אבן עזרא: וטעם להזכיר מפני שיבה תקום, בעבור המת, כי הזקן קרוב למיתה, כי גופו כמת נחשב. והנה טעמו: כל זקן וכל איש שיבה. וטעם ויראת מאלהיך, שיענישך בימי הזקנה:

וכי יגור אתך גר, הזכירו אחר הזקן והטעם כאשר הזהרתך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח, כך הזהרתך על הגר שכתך גדול מכוחו או בעבור שאין לו כח שהוא בארץ ברשותך.

=נראה שפירש משום חולשת הזקן כי הוא קרוב למיתה וכו', וכן מש"כ בפסוק אח"כ לענין גר, וצ"ע שעיקר המצוה הוא משום כבוד הזקן שהוא למד הרבה תורה וגם ראה הרבה הרפתקאות וכו', ועיין בן ימיני פי על אבן עזרא שאולי כוונתו רק לדרוש את הסמיכות לפסוקים הקודמים?? שהזכיר שריטה על מת אבל מהפסוק השני צ"ע??

רמב"ן: מפני שיבה תקום יכול מפני זקן אשמאי, תלמוד לומר זקן, אין זקן אלא שקנה חכמה, לשון רש"י, ולשון תורת כהנים (פרק ז יא). והוא השנוי בגמרא במסכת קדושין (לב:), תלמוד לומר זקן, אין זקן אלא חכם, שנאמר (במדבר יא טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, ורבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה, שנאמר (משלי ח כב) ה' קנני ראשית דרכו. והנה לדברי שניהם אין המצוה אלא בחכם:

ואונקלוס אמר, מן קדם דסבר באורייתא תקום ותהדר אפי סבא, ומשמעות דבריו שגם הוא סובר כן. ועם כל זה, העולה מן הגמרא לפי פסק ההלכה אינו כן, שהרי אמרו איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע, ואמר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה. והנה יצוה בכל שיבה אפילו על אשמאי שהוא הבור, ויחזור ויצוה על הזקן שהוא הקונה חכמה ואפילו יניק וחכים. ויתכן שיהיה גם כן דעת אונקלוס, אבל יתרגם יניק וחכים בשיבה, דאתא זקן וגלי בשיבה שבכללה כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים:

פירוש הטור: ויראת מאלקיך אני ה', כתב ר' אברהם הזהיר להדר את הזקן ואמר אני ה' שיכול להענישך בימי זקנתך אם אינך מהדרו, וי"מ אני ה' שמכבד זקנים שנאמר ונגד זקנים כבוד. וכי יגור אתך גר, סמכו אחר הידור הזקן לומר כשם שאני מצוה אותך להדר הזקן מפני שהוא תש כח כך אני מצוץ על הגר שלא להונות מפני שהוא בארצך והוא תש כח. וי"מ לכך סמכו וכי יגור אתך גר למפני שיבה תקום לומר אפילו זקן ארמאי.

רלב"ג: מפני שיבה תקום, הוא מצות עשה לקום מפני כל איש שיבה כדי לכבדו, לא מנאה הרב המורה. ובוזה תועלת כי מפני זה ישמעו צעירי הימים לדברי הישישים ויהיו דבריהם אצלם יקרים ולזה יתנהגו במוסריהם כי הישישים לרוב מה שראו מעניני קורות העולם יודיעו להם על צד הנסיון דברים רבים בפילוספיא המדינית, ולזה יקרה למי שישמע דבריהם להנצל מהרבה מפגעים אשר היו באים עליו לולא עצת הישישים, עם שבוזה יתיישב בנפשם לתת כבוד נפלא להשם יתעלה שהוא קדמון לא סר מהיותו נמצא ולא יסור.

והדרת פני זקן, היא מצוה עשה, והרצון בזקן לפי הוראת הגדר חכם כי החכם יקרא זקן אע"פ שהוא צעיר לימים, אמר זקנים משער שבתו. וההידור הוא לעמוד מפניו כדי להדרו. ויראת מאלקיך, ירצה בזה יביאך לירא מאלקיך יראה עצומה כי גבוהה חכמתו לאין קץ על חכמת הזקן שתחוייב בו לכבדו ונפלאות קדימתו לאין קץ מקדימתו מציאות האיש הישיש.

רבינו אפרים: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, כלומר כשתראה אדם זקן מאד עומד והוא מיצר מאד בעמידתו ואתה יושב, תקום ותושיבהו במקומך. והדרת פני זקן, שאם אינו זקן כל כך תהדר אותו ותאמר לו אם תרצה לשבת במקומי.

[נעתק מספר נחל קדומים לחיד"א פרשת קדושים].

רד"ק: (שמואל א' ב לא) הנה ימים באים - כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול: וגדעתי - פי' והכרתי: זרועך - חוזקך כלומר אורך החיים: מהיות זקן - שימותו בחורים ורבו' פירשו חכם כמו והדרת פני זקן ר"ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין:

רבינו בחיי: מפני שיבה תקום - אפילו זקן אשמאי, כלומר בור, תרגום לא תשם (בראשית מז) לא תבור: והדרת פני זקן - אפילו יניק וחכים, וכמו שאמר אין זקן אלא זה שקנה חכמה, שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. וכן דעת התרגום אבל תלה החכמה במלת שיבה שתרגם מפני שיבה מן קדם דסבר באורייתא, כלומר מפני שיבה תקום זו תורה שבכתב, והדרת פני זקן זו תורה שבעל פה:

ספורנו: מפני שיבה תקום, אבל [- המשך לפסוק לעיל אל תפנו אל האובות וגו' אבל...] תהדרו קדושי עליון ומהם השיבה ברוב, כאמרו עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא: והדרת פני זקן, והם תופשי התורה כמו שאמרו רבותינו ז"ל. אין זקן אלא מי שקנה חכמה ואחר שהזהיר על כבוד הקדושים הזהיר מלבזות את השפלים, ואמר (וכי יגור אתך גר וגו'):

מהר"ל גור אריה: [נג] יכול זקן אשמאי וכו'. רש"י פירש בגמרא 'אשמאי רשע ועם הארץ'. ונראה שהוא מפרש 'אשמאי' מלשון 'אשם', שהוא רשע. וקשה, פשיטא, דמהיכי תיסק אדעתין לכבוד הרשע, והרי כתיב (שמות כב, כז) ונשיא בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך, ויש לומר, דהוה אמינא דיש לעמוד מפני רשע זקן, דכיון שמאריך ימים - אם כן מצות עשה, ובשביל כך מאריך ימים, והוה אמינא דיש לכבדו מפני אותו דבר שזכה לאריכות ימים, ולכך בעי קרא. אי נמי, גזירת הכתוב הוא שזקנה גורם לעמוד מפניו ולהדר לו. אבל התוספות מפרשים 'זקן אשמאי' מלשון האדמה לא תשם (בראשית מז, יט), שתרגמו 'לא תבור', כלומר זקן שהוא בור ועם הארץ:

וכן איתא בפרק קמא דקידושין (לב:): מפני שיבה תקום, יכול זקן אשמאי, תלמוד לומר והדרת פני זקן, אין זקן אלא חכם, שנאמר (במדבר יא, טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. רבי יוסי הגלילי אומר, אין זקן אלא מי שקנה חכמה, שנאמר (משלי ח, כב) ה' קנני ראשית דרכו. וקאמר בגמרא דאיכא בין תנא קמא לרבי יוסי הגלילי, דתנא קמא בעי זקן וחכמה, אבל יניק וחכים לא, ולרבי יוסי הגלילי אפילו יניק וחכים. איסי בן יהודה אומר, כל שיבה במשמע. ופסק שם הלכה כאיסי בן יהודה, עד כאן:

והשתא רש"י פתח בדברי תנא קמא 'יכול זקן אשמאי', וסיים בדברי רבי יוסי 'אין זקן אלא מי שקנה חכמה', והם דברי רבי יוסי, ואפשר לתרץ, כי רש"י הביא כל דברי רבי יוסי, ורבי יוסי גם כן דרש כך, מפני שיבה יכול זקן אשמאי, תלמוד לומר והדרת פני זקן, כלומר בהא תליא מילתא, בקנה חכמה, אף על גב דאין כאן שיבה. וכך פירשו, יכול דקרא איירי בזקנה ממש, ואם היה זקן ממש, אפילו זקן אשמאי, נמי בכלל, תלמוד לומר זקן אין זקן אלא שקנה חכמה, דלא בעינן אלא רק שקנה חכמה. ואם תאמר, לרבי יוסי שיבה למה ליה, ויש לומר, דצריך למכתב שיבה לומר דקודם שיבה חכם ליניק וחכם, ויניק וחכים צריך לעמוד לפני זקן חכם. והכי קאמר קרא, מפני שיבה חכם צריך לעמוד אפילו יניק וחכים, ושאר בני אדם, בפני יניק וחכים. וכן משמע קצת מדברי תוספות:

אך קשיא, דפסקינן שם הלכה כאיסי בן יהודה, ולמה פירש רש"י שלא אליבא דהלכתא (קושית הרמב"ן), ואין לומר שפירש לפי פשוטו של מקרא, כי אדרבה, פשוטו של מקרא הן הן דברי איסי בן יהודה, שכן אמר איסי בן יהודה 'כל שיבה במשמע', שמשמעות הלשון כל שיבה, ונראה לי שדעת רש"י אף על גב דסבר איסי בן יהודה דכל שיבה במשמע, אפילו לאו תלמיד חכם, עיקר קרא איירי בתלמיד חכם, דאם לא כן, לאיסי בן יהודה זקן למה לי, אלא לאיסי בן יהודה גם כן הכתוב בא לומר שעיקר ההידור הוא לזקן חכם, ומפניו הכל חייבין לעמוד, אפילו זקן גמור חייב לעמוד מפני תלמיד חכם, אף על גב שאינו כל כך בזקנה, דלכך כתיב זקן. והכי פירשו, מפני שיבה תקום, 'יכול זקן אשמאי', כלומר שכל ההדור תולה ברוב ימים, ואפילו תלמיד חכם גדול אם אינו כל כך בזקנה חייב לעמוד מפני אותו שהוא זקן יותר ממנו, ועל זה אמר והדרת פני זקן, כלומר שעיקר ההדור הוא לתלמיד חכם, ומפניו חייב לעמוד אותו שהוא זקן גמור. ומכל מקום מדכתיב "שיבה", על כרחך מרבה דאף כל שיבה יש לקום מפניו אותו שאינו תלמיד חכם:

והשתא שלשה מחלוקת בדבר; תנא קמא סבר דבעינן שיבה וחכמה, אבל שיבה בלבד וזקנה בלבד לא. ורבי יוסי סבר אף יניק וחכים, ומכל מקום כתב שיבה לומר דצריך לעמוד אותו שיש בו חכמה ואין בו זקנה מפני בעל שיבה וחכמה, ולפיכך כתב מפני שיבה תקום, אבל שיבה בלבד לא. ואיסי בן יהודה סבר דכתב זקן אחר שיבה, דעיקר ההדור הוא לזקן וחכים, וכתב שיבה ללמוד שחייב לעמוד מפני זקן אף על גב שאין בו חכמה. ולא שכתב רש"י 'תלמוד לומר זקן, אין זקן אלא שקנה חכמה' למעוטי שיבה בלא חכמה, רק שבא לומר שאין עיקר ההדור המדבר ממנו הכתוב רק לזקן שיש בו חכמה, כמו שאמרנו למעלה. ומכל מקום מרבה איסי שיבה, מדהוצרך למכתב שיבה:

ויש לרש"י אילן גדול לתלות בו, הוא אונקלוס, שתרגם 'מן קדם דסבר באורייתא תקום'. הורה בזה כי הכתוב מדבר בזקן שיש בו חכמה, כי לכולי תנאי סברי להו שהכתוב מדבר במי שיש בו זקנה וגם חכמה, וראוי שיהיה הכתוב מדבר בו, אחר שאליו עיקר ההדור, דיניק וחכים לרבי יוסי צריך לכבד זקן וחכם. וכן לאיסי בן יהודה זקן בלא חכמה צריך לכבד את זקן וחכם. ומאחר שהוא עיקר ההדור, תרגם אונקלוס את הכתוב בזקן וחכם. וכן רש"י ז"ל הלך בעקבות שלו, והוא דרך אמת:

אור החיים: מפני שיבה תקום וגו' רבותינו ז"ל אמרו (קידושין לב:): מפני שיבה שהוא גדול בשנים תקום והדרת, קימה שיש בה הידור, תקום והדרת פני זקן זה שקנה חכמה: קשה כפי זה היה לו לומר מפני שיבה ומפני זקן תקום והדרת, ואולי שנתכוין להמשיך ההידור לזקן זה שקנה חכמה, והקימה לשיבה, שהוא הבא בימים, והכוונה בזה שצריך הדרגה גדולה בכבוד החכם יותר מכבוד גדול בשנים, והגם שדרשו ז"ל (שם) קימה והידור לזה, וקימה והידור לזה, עם כל זה ממה שנתחכם הכתוב לדבר בסדר זה להמשיך הידור לזקן, הודיענו כי גדול הידור לזקן, מהידור גדול בשנים, ומעתה נמצינו אומרים שצריך לכבד החכם יותר מבעל שיבה:

עוד ירמוז, על דרך אומרם ז"ל בבראשית רבה (סה ט) כי אברהם אבינו ביקש על השיבה כדי שיהיה ניכר האב מהבן וכו' דכתיב (בראשית כד א) ואברהם זקן, והוא אומר מפני שיבה תקום, ובזה אתה מהדר פני זקן שהוא אברהם, דכתיב ואברהם זקן, שעל ידו היה דבר זה:

עוד ירמוז, על דרך אומרים ז"ל (ב"ר יב:): כי הרשעים כפופי קומה, ויצו ה' לאדם שיתעורר לתקן מעשיו לשוב לה' וזו היא קימתו, והעירו לתקן מעשיו, מפני שיבה פירוש שיבתו, כדי שלא תאבד ממנו, על דרך אומרים ז"ל (יבמות נ) זכה משלימין לו, לא זכה פוחתין לו, ולא יגיע לימי שנותינו שבעים שנה:

גם רמז כדי שלא יבואו ימים רעים בעת שיבתו, שהם יסורין הקשים לאדם מכל יסורין, כאומרים ז"ל (קהלת רבה פרשה יב א), גם הם ימים שכוחות האדם והשתדלותיו אפסים, והוא צריך להשגחה אלהית:

עוד ירמוז, והדרת פני זקן, פירוש זקנת עצמו על דרך אומרים (סוכה נג). אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו:

גם רמז למאמרם ז"ל (חגיגה יד:): שבשעה שהצדיק הולך מעולם הזה אומרים לאברהם אבינו אשריך אברהם אבינו שצדיק זה יצא מחלצין, וכשהולך הרשע לא די שאין אומרים כן לפניו אלא שהוא מצטער, לזה מעורר ה' להאדם ואומר לו והדרת פני זקן זה אברהם, שמתהדר כשאומרים לפניו אשריך וכו':

והוסיף להפחידו מענייני עולם הבא, ואמר ויראת מאלהיך, זו יראת עונש יום הדין, אני ה' זו תשלום שכר טוב של עולם הבא:

או ירצה להעיר היראה והאהבה, יראה, ויראת וגו', אהבה, אני ה', כי שם זה הוא מקור האהבה החשוקה בלב כל משכיל:

כלי יקר: נראה שהידור יותר מקימה כי בכלל ההידור גם הקימה, והזקנה יותר חשובה מן השיבה כי יש להתבונן מה ראו רז"ל לדרוש זקן זה שקנה חכמה (קידושין לב ע"ב) במקום שיש לפרשו כפשוטו, אלא שקשה לרז"ל הרי ההידור יותר חשוב מן הקימה והשיבה מן הראוי לכבדה יותר מן הזקנה שהרי בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה אלא ודאי שטעם כיבוד השיבה הוא בעבור החכמה המצויה בהם יותר מבזולתם כמ"ש (איוב יב יב) ביששים חכמה ואורך ימים תבונה. ע"כ אמר איסי בן יהודא שכל שיבה במשמע ואפילו ע"ה (קידושין לב:): אחר שהחכמה מצויה בו יותר מבזולתו ראוי לכבדו בעבור חכמתו, אבל מ"מ זקן זה שקנה חכמה והשתדל בה כי הדבר הקנוי מורה על השתדלות הקונה שטרח בה לקנותה והוא השכל הנקנה לאדם, ודאי הוא ראוי יותר לכבדו מן השיבה שבאה לו החכמה מעצמה כי רוב ימים ידברו בחכמה:

ולפי שמצינו בכיבוד אב ואם ורבו, שהשוה הקב"ה כבודם לכבודו, ומוראם למוראו, (קידושין ל:): שמא תאמר שכשם שכיבוד של שיבה וזקן עליו כן מוראם מוטל עליו, ת"ל ויראת מאלהיך דווקא מורא רבך כמורא שמים כי הוא נקרא אלהיך כד"א (שמות ז א) ראה נתתיך אלהים לפרעה וכארוז"ל (פסחים כב:): את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח. וזה מדבר במורא רבך דווקא. ומה שקראוהו זקן במלה מורכבת להודיע שאחר שקנה שלימתו בימים מועטים הרי הוא כבן שבעים שנה:

הכתב והקבלה

+חסר עיין בפנים+ מפני שיבה תקום. נגד מה שהזהירה רחמנא שלא להיות משוקע בטומאת אוב כדי שישאלו הרבה באוב ע"י זה. אמרה תורה נגד זה דמפני שיבה תקום והדרת פני זקן. ויהי לתועלת ממנו לתפלה. וכדאיתא בב"ב דקט"ו מי שיש לו חולה בביתו ילך אצל חכם. ובתענית פ"ב והיחידין חוזרין ומתענין מאן נינהו יחידין ת"ח הרי שתפלת ת"ח מסוגלת להתקבל ואם כן מקרא זה עצה לפרנסה. ולב"ז ג"כ הוא סגולה לברכת הארץ דכמו שביארנו בס' שמות כ"ב כ"ח דבזיון ת"ח מביא רעב ה"נ כבוד ת"ח מביא ברכה לארץ:

ויראת מאלהיך. פי' ברבה פ' בהעלותך שאם אתה נוהג כבוד בזקן תמצא יראת שמים ואם לא תירא מהם אזי לא תירא מאלהיך ג"כ:

העמק דבר

==כפול עם הכתב והקבלה?? = מפני שיבה תקום. נגד מה שהזכירה רחמנא שלא להיות משוקע בטומאת אוב כדי שישאלו הרבה באוב ע"י זה. אמרה תורה נגד זה דמפני שיבה תקום והדרת פני זקן. ויהי לתועלת ממנו לתפלה. וכדאיתא בב"ב דקט"ו מי שיש לו חולה בביתו ילך אצל חכם. ובתענית פ"ב והיחידין חוזרין ומתעניין מאן גינהו יחידין ת"ח הרי שתפלת ת"ח מסוגלת להתקבל ואם כן מקרא זה עצה לפרנסה. ולב"ז ג"כ הוא סגולה לברכת הארץ דכמו שביארנו בס' שמות כ"ב כ"ח דבזיון ת"ח מביא רעב ה"נ כבוד ת"ח מביא ברכה לארץ:

ויראת מאלהיך. פי' ברבה פ' בהעלותך שאם אתה נוהג כבוד בזקן תמצא יראת שמים ואם לא תירא מהם אזי לא תירא מאלהיך ג"כ:

פסוקי שיבה

בראשית טו טז

ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה:

בראשית כה ח

ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו:

בראשית מב לח

ויאמר לא ירד בני עמכם פי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראוהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה: וע"ע (שם מד כט): ...והורדתם את שיבתי ברעה שאולה. ושם (לא): ...והורידו את שיבת אבינו ביגון שאולה.

דברים לב כה

מחוז תשפל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה:

שופטים ח לב

וימת גרעון בן יואש בשיבה טובה ויקבר בקבר יואש אביו בעפרה אבי העזרי:

שמואל א יב ב

ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי וכני הנם אתכם ואני התהלכתי לפניכם מנערי עד היום הנה: [כאן חידוש שכידוע שמואל היה בן נ"ב במותו ובכ"ז נקרא שיבה... כנראה שהיתה לו שיבה שער לבן]

מלכים א ב ו

ועשית כחכמתך ולא תורד שיבתו בשלם שאל:

מלכים א ב ט

ועתה אל תנקהו פי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאל:

מלכים א יד ד

ותעש בן אשת ירבעם ותקם ותלך שלה ותבא בית אחיה ואחיהו לא יכל לראות פי קמו עיניו משיבו:

ישעיהו מו ד

ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט:

הושע ז ט

אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זקנה בו והוא לא ידע:

תהלים עא יח

וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני עד אגיד זרועך לדור לקל יבוא גבורתך:

תהלים צב טו

עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו:

משלי טז לא

עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא:

משלי כ כט

תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה:

איוב טו י

גם שב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים:

איוב מא כד

אחריו יאיר נתיב יחשב תהום לשיבה:

דבה"י א כט כח

וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד וימלך שלמה בנו תחתיו:

רות ד טו

והיה לך למשיב נפש ולכלכל את שיבתך כי כלתך אשר אהבתך ילדתו אשר היא טובה לך משבעה בנים:

* * * חז"ל ומפרשים * * *

סוגיא דקידושין לב:

ת"ר מפני שיבה תקום, יכול אפילו מפני זקן אשמאי, ת"ל זקן, ואין זקן אלא חכם, שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל; רבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא מי שקנה חכמה, שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק, ת"ל תקום והדרת, לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור. יכול יהדרנו בממון, ת"ל תקום והדרת, מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בו חסרון כיס. יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ, ת"ל תקום והדרת, לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור. יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו, ת"ל תקום ויראת, דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך.

רבי שמעון בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח, ת"ל זקן ויראת.

איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום, אפילו כל שיבה במשמע.

רבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא, איכא בינייהו יניק וחכים, ת"ק סבר יניק וחכים לא, רבי יוסי הגלילי סבר אפילו יניק וחכים. מ"ט דרבי יוסי הגלילי, אמר לך אי ס"ד כדקאמר ת"ק, א"כ, נכתוב רחמנא מפני שיבה זקן תקום והדרת, מ"ש דפלגינהו רחמנא, למימר, דהאי לאו האי והאי לאו האי, ש"מ אפי' יניק וחכים. ות"ק, משום דבעי למיסמך זקן ויראת. ותנא קמא מ"ט, אי ס"ד כדקאמר רבי יוסי הגלילי, א"כ, נכתוב רחמנא [דף לג.] מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן, ומדלא כתב הכי, ש"מ חד הוא.

אמר מר יכול יהדרנו בממון, ת"ל תקום והדרת, מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בו חסרון כיס. וקימה לית בה חסרון כיס, מי לא עסקינן

דקא נקיב מרגניתא, אדהכי והכי קאים מקמיה ובטיל ממלאכתו, אלא אקיש קימה להידור, מה הידור שאין בו ביטול, אף קימה שאין בה ביטול; ואקיש נמי הידור לקימה, מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בו חסרון כיס;

מכאן אמרו אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם. ולא, והתנן כל בעלי אומניות עומדים מפניהם ושואלים בשלומם, ואומרים להם אחינו, אנשי מקום פלוני, בואכם לשלום, א"ר יוחנן מפניהם עומדים, מפני תלמידי חכמים אין עומדים. אמר רבי יוסי בר אבין בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדים, מפני תלמידי חכמים אין עומדים. ודלמא שאני התם, דא"כ, אתה מכשילן לעתיד לבא.

אמר מר יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ. ולא, והא ר' חייא הוה יתיב בי מסחותא, וחליף ואזיל רבי שמעון בר רבי ולא קם מקמיה, ואיקפד, ואתא אמר ליה לאבוה שני חומשים שניתי לו בספר תהלים, ולא עמד מפני, ותו, בר קפרא, ואמרי לה ר' שמואל בר ר' יוסי הוה יתיב בי מסחותא, על ואזיל ר' שמעון בר רבי ולא קם מקמיה, ואיקפד, ואתא א"ל לאבוה שני שלישי שלישי שניתי לו בתורת כהנים, ולא עמד מפני, ואמר לו שמא בהן יושב ומהרהר; טעמא דבהן יושב ומהרהר, הא לאו הכי לא, לא קשיא הא בבתי גואי, הא בבתי בראי. ה"נ מסתברא, דאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן בכל מקום מותר להרהר, חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא, דילמא לאונסיה שאני.

יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו. אטו ברשיעי עסקינן, אלא, יכול יעצים עיניו מקמי דלימטיה זמן חיובא, דכי מטא זמן חיובא הא לא חזי ליה דקאים מקמיה, ת"ל תקום ויראת.

תנא איזוהי קימה שיש בה הידור, הוי אומר זה ד' אמות. אמר אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק, אבל ברבו המובהק, מלא עיניו. אביי מכי הוה חזי ליה לאודניה דחמרא דרב יוסף דאתי, הוה קאים. אביי הוה רכיב חמרא וקא מסגי אגודא דנהר סגיא, יתיב רב משרשיא ורבנן באידך גיסא ולא קמו מקמיה, אמר להו ולא רב מובהק אנא, אמרו ליה לאו אדעתין.

ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח, ת"ל זקן ויראת. אמר אביי נקטינן, דאי מקיף חיי. אביי מקיף. רבי זירא מקיף. רבינא הוה יתיב קמיה דר' ירמיה מדיפתי, חלף ההוא גברא קמיה ולא מיכסי רישא, אמר כמה חציף הא גברא, א"ל דלמא ממתא מחסיא ניהו, דגסיי בה רבנן.

איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום ואפילו כל שיבה במשמע. אמר ר' יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה. ר' יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי, אמר כמה הרפתקי עדו עלייהו דהני. רבא מיקם לא קאי, הידור עבד להו. אביי יהיב ידא לסבי. רבא משרד שלוחיה. רב נחמן משרד גוזאי, אמר אי לאו תורה, כמה נחמן בר אבא איכא בשוקא,

א"ר אייבו אמר ר' ינאי [דף לג:]: אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית, כדי שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים. מיתיבי, ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח, ת"ל זקן ויראת; ואי אמרת שחרית וערבית בלבד, אמאי לא ניטרח, חיובא הוא, אלא לאו כולי יומא, לא, לעולם שחרית וערבית בלבד, ואפ"ה כמה דאפשר ליה לא ניטרח.

אמר ר' אלעזר כל ת"ח שאין עומד מפני רבו, נקרא רשע, ואינו מאריך ימים, ותלמודו משתכח, שנאמר (קהלת ח) וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים

כצל אשר איננו ירא מלפני האלהים, מורא זו איני יודע מהו, כשהוא אומר ויראת מאלהיך, הרי מורא זו קימה. ואימא מוראת רבית ומוראת משקלות, ר' אלעזר פני פני גמר.

איבעיא להו בנו והוא רבו, מהו לעמוד מפני אביו, ת"ש, דאמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא, קום מקמי אבוך. שאני רב יחזקאל, דבעל מעשים הוה, דאפילו מר שמואל נמי קאים מקמיה. אלא מאי קאמר ליה, הכי קאמר ליה זימנין דאתי מאחורי, קום את מקמיה ולא תיחוש ליקרא דידי.

איבעיא להו בנו והוא רבו, מהו שיעמוד אביו מפניו, ת"ש, דאמר ר' יהושע בן לוי אני איני כדי לעמוד מפני בני, אלא משום כבוד בית נשיא; טעמא דאנא רביה, הא איהו רבאי קאימנא מקמיה. ה"ק אני איני כדי לעמוד מפני בני ואפילו הוא רבאי, דהא אנא אבוה, אלא משום כבוד בית נשיא.

איבעיא להו רכוב כמהלך דמי, או לא, אמר אביי, ת"ש טמא יושב תחת האילן וטהור עומד - טמא, טמא עומד תחת האילן וטהור יושב, טהור, ואם ישב הטמא, הטהור טמא, וכן באבן המנוגעת; ואמר רב נחמן בר כהן, זאת אומרת רכוב כמהלך דמי, ש"מ.

איבעיא להו מהו לעמוד מפני ספר תורה, ר' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אמרי קל וחומר, מפני לומדיה עומדים, מפניה לא כל שכן. ר' אלעי ור' יעקב בר זבדי הוו יתבי, חליף ואזיל ר' שמעון בר אבא וקמו מקמיה, אמר להו חדא, דאתון חכימי ואנא חבר, ועוד, כלום תורה עומדת מפני לומדיה, סבר לה כר' אלעזר, דאמר ר' אלעזר אין ת"ח רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שעוסק בתורה. לייט עלה אביי.

רש"י:

זקן אשמאי, אשם רשע ועם הארץ. מזקני ישראל, גמר זקן מזקני מה להלן גדולים וחכמים דכתיב (במדבר יא) אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריהו. אין זקן אלא זה שקנה חכמה, ולשון נוטריקון דבר הכתוב ולקמיה פריך היינו ת"ק. אלא במקום שיש לו הידור, בעמידתו דהיינו תוך ד' אמות דמוכחא מילתא שמפניו הוא עומד. יכול יהדרנו בממון, יכול יהא הידור זה הידור ממון לכבדו בממון. יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו, לקמן (דף לג) פריך אטו ברשיעי עסקינן. דבר המסור ללב, ללבו של עושה הדבר הוא יודע אם ראהו או לאו לפי שיכול להשמט מעיני הבריות שלא יחזיקוהו כרשע ושידינוהו לכף זכות ויאמרו לא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שכל המחשבות גלויות לו ויודע בך שלסתור ולבטל מצותו נתכוונת. שלא יטריח, אם יכול לילך דרך אחרת שלא יעמיד את הציבור. זקן ויראת, להכי סמך ויראת לזקן לומר שאף הזקן יירא. כל שיבה במשמע, ואפי' זקן אשמאי.

ת"ק סבר יניק וחכים לא, והכי קאמר תנא קמא אין זקן אלא זקן שהוא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וגו' והתם זקנים וחכמים היו כדכתיב אשר ידעת כי הם וגו' אלמא זקנים וידועים הוו. ור' יוסי הגלילי, דמשני ליה לקרא ממשמעו זקנה ממש ודריש ליה זה שקנה חכמה סבר אפי' יניק וחכים. אי סלקא דעתך כדאמר ת"ק, דחד הוא דאיירי ביה קרא שיבה והוא חכם נכתוב מפני שיבה זקן תקום והדרת ונגמר ג"ש מאי שנא דפלגינהו ש"מ תרתי מילי נינהו וה"ק מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן שקנה חכמה ואפילו יניק ומדקפיד אחכמה אמרינן נמי שיבה לאו זקן אשמאי קאמר דליכא למימר רבי יוסי אזקן אשמאי נמי פליג אם כן היינו איסי בן יהודה.

משום דבעי למיסמך, לומר שלא יטריח כדלעיל. כדקאמר רבי יוסי, דתרי נינהו נכתוב בתרווייהו קימה והידור. [דף לג.] יכול יהדרנו בממון, כדכתיב (ויקרא יט) לא תהדר פני גדול דמשמע בממון וכגון ודל לא תהדר בריבו (שמות כג). מי לא עסקינן, כלומר מי לא משמע נמי אפילו נוקב מרגניתא שאומנות יקרה היא ומצריך ליה למיקם ואע"ג דבטל

ממלאכתו ואיכא חסרון כ"ס. מה הידור שאין בו ביטול מלאכה, דאין לשון הידור אלא נשיאות פנים או בממון או בכבוד דברים ואין במשמעו ביטול מלאכה. מה קימה שאין בה חסרון כ"ס, דהא אוקימנא דבשאין בה ביטול מלאכה עסקינן ותו לא שייך בה חסרון כ"ס. אף הידור שאין בו חסרון כ"ס, ועל כרחיך לא נכתב הידור אלא לדרוש כדאמרן למעוטי עמידה מרחוק ולמעוטי בית המרחץ כדאמרן. עומדין מפניהם, במביאי בכורים קאי כשעוברים בתוך ירושלים. נמצאת מכשילן, שלא יביאו עוד שיאמרו נבזים אנו בעיניהם ולא משום חיבוב מצוה הוה ואילו בני אדם הניכרים חשובים בעיר ועסקים במצות לא הוה למיקם מקמייהו.

מסחותא, מרחץ כדמתרגמי' (בראשית מג) וירחץ ואסחי. שני חומשים, שני חמישיות של ספר שניתי לו מדרש אגדותיו. שני שלישי שלישי, שני חלקים של שלישי הספר. תורת כהנים, ספר ויקרא שניתי לו ברייתא של מדרש הספר. בהן היה מהרהר, וטרוד היה ולא הבין בעברך לפניו. בתי גואי, מקום שבני אדם עומדים ערומים והא דר' שמעון ברבי בבתי בראי מקום שעומדים לבושים דהתם מקום הידור הוא. ה"נ מסתברא, דר' שמעון ברבי בבתי בראי מדקאמר ליה בהן יושב ומהרהר. לאונסיה שאני, פעמים שהוא טרוד ומעיין בשמועתיה לפני כניסתו למרחץ וע"כ היא שגורה בפיו ולבו ומעיין בה בבית המרחץ.

ברשיעי עסקינן, בתמיה למה לי קרא אם ראה ועצם עיניו הרי עבר על תקום והדרת. זמן חיוביה, בארבע אמותיו כדלקמן (עמוד ב). ת"ל ויראת, יש לך לירא מן היוצר היודע מחשבותיך שאתה מבקש תחבולות להפטר ממצותו. שיש בה הידור, כבוד ונשיאות פנים שדבר הניכר הוא שבשבילו עמד. באידך גיסא, הנהר מפסיק ביניהם. ולא רב מובהק אנה, ואף על פי שאתם רחוקים יותר מד' אמות איבעי לכו למיקם. לאו אדעתין, לא נזכרנו לעמוד שהיינו טרודים. ואי מקיף, מסבב דרך אחרת שלא לעבור לפני הצבור. חיי, מאריך ימים. דגיסי בהו ברבנן, תמיד רגילים אצלם ולבם גס בחכמים כאילו הם מהם. גיסי, בלע"ז פריבי"ץ.

הרפתקי, מקראות וצרות וראו נסים הרבה ומופתים. עדו עליהן, עברו עליהם. אביי יהיב ידא לסבי, פושט ידו לזקנים כל כמה שעוברים אצלו ונשענין עליו. רבא, היה שולח שלוחיו לפשוט להן יד אבל הוא עצמו לא. רב נחמן משדר גוזאי, סריסים שהיו תמיד לפניו לפי שהיה שר חתן הנשיא ואב ב"ד היו רגילין לעמוד לפניו משרתים להכות ולכוף מאן דלא ציית דינא וכשהיו זקנים עוברים לפניו היה שולח הנך סריסים להחזיק בידם אבל הוא עצמו לא שלא לזלזל בתורתו דאמר אי לאו תורה כמה נחמן איכא בשוקא הלכך אין חשיבותי בשביל עצמי אלא בשביל תורה ואית דמפרשי אביי יהיב ידא לסבי מכבר עצמו בזקנים ופושט להם ידו שישען הוא עליהם רבא משדר שלוחיה שיצאו לקראתו לכבודו וכן רב נחמן וליתא דכל היכא דגרסי' יהיב ידא להשען אחרים עליו קאמר ולא להשען הוא על אחרים כדאמר בפרק קמא דיומא (דף ט:); ריש לקיש הוה סחי בירדנא אתא רבה בר בר חנה יהיב ליה ידא שישען ר' שמעון בן לקיש עליו ויצא לשפת הנהר.

[לג:]: מכבוד שמים, שהרי פני יוצרו אינו מקבל אלא שחרית וערבית הלכך מי שעומד מפני רבו שחרית אינו רשאי לעמוד מפניו אלא ערבית. אמאי לא, מאי טרחא איכא אורחא דמילתא הוא. לא ניטרח, גרסינן. וטוב לא יהיה לרשע, אין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב אלמא תלמודו משתכח ולא יאריך ימים אלא כצל מה טעם לפי שאינו ירא מלפני ה' ומורא זו קימה היא כדמפרש ואזיל.

מוראת רבית, דגבי רבית נמי כתיב (ויקרא כה) אל תקח מאתו וגו' ויראת וכן גבי משקלות (דברים כה) אבן שלמה וצדק וכו'. פני פני גמר, כתיב הכא מלפני וכתוב התם (ויקרא ט) מפני שיבה.

והוא רבו, הבן רבו של אביו. מקמי אבוך, ואע"ג דרב יהודה רביה דרב יחזקאל אבוא הוה כדאמר' לעיל (דף לב) אבא לא תתנייא הכי. אלא מאי קאמר ליה, אמאי צריך לאזהוריה אי לאו למילף מינה הוראה בעלמא דאף על פי שהוא רבו חייב לעמוד מפניו. אני איני כדאי לעמוד מפני בני, קס"ד דה"ק אני רבו של בני ולא הייתי כדי לעמוד מפניו אלא מפני שנתחתן בנשיא ומדקאמר אני איני כדי ש"מ דאילו היה כדי שהיה תלמידו הוה ליה

למיקם. ה"ק, כלומר איני כדי דקאמר לאו משום גדולת תורה הוא אלא מפני שהוא אביו קאמר דאין אב כדי לעמוד מפני הבן.

רכוב כמהלך דמי, רבו רכוב כמהלך דמי וצריך לעמוד מפניו. או לאו, כמהלך דמי אלא כיושב דבתריה ידיה אזלינן והא קא יתיב. ה"ג להך ברייתא בת"כ טמא יושב תחת האילן וטהור עומד טמא טמא עומד תחת האילן וטהור יושב טהור ואם ישב הטמא הטהור טמא וכן באבן המנוגעת, ויליף לה מקרא דאין מצורע מטמא טהור הנכנס עמו לאהל אלא א"כ יושב המצורע ורישא דברייתא הכי איתא מחוץ למחנה מושבו מושבו טמא מכאן אמרו הטמא יושב תחת האילן כו'. **טמא עומד תחת האילן וטהור יושב טהור**, דישבת טהור לא מהני מידי אלא ישיבת טמא. **וכן באבן המנוגעת**, ואדם נושאה תחת האילן וטהור יושב תחת האילן לא נטמא הטהור עד שישב נושא האבן ואם ישב נושא האבן נטמא הטהור ואפי' הוא עומד. **זאת אומרת**, מדקתני וכן באבן המנוגעת. **רכוב כמהלך דמי**, דלאו בתריה ידיה אזלינן אלא בתר בהמה הנושאתו דהא הכא לא בתר אבן אזלינן אלא בתר אדם הנושאה אזלינן דאי בתרה דידה אזלינן אפילו לא ישב נושאה נטמא הטהור דהא איהי מיתב יתבא בחיקו או בכתיפו של זה הנושאה.

מהו לעמוד, מי מיחייב למיקם או לא. **תורה עומדת מפני לומדיה**, בתמיה לפי שעסוקים בדבר הלכה היו קרי להו לדידהו תורה עצמה ולדידיה קרי לומדיה. **לייט עלה אביי**, אהך דרבי אלעזר כל מאן דציית ליה.

תוספות:

[לב:]: **זקן אשמאי**: פי' בקונטרס אשמאי רשע ועם הארץ וקשה דהיכי קאמר איסי בן יהודה דשיבה משמע אפילו זקן אשמאי והלא מצוה אפילו להכותו לבזותו לזלזלו לכך פרי'ת אשמאי לשון שוממין כמו פתחי שמאי דמנחות (דף לג:). כלומר בור ועם הארץ כדמתרגמינן והאדמה לא תשם וארעא לא תבור (בראשית מז).

ואין זקן אלא חכם: שנאמר אספה לי שבעים איש כו': לאו גזירה שוה גמורה היא דאם כן ליבעו מומחין כי התם אלא לא הוי אלא הוכחה בעלמא דזקן אשמאי אינו.

מאי שנא דפלגינהו ש"מ דהאי לאו האי: וה"ק מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן שקנה חכמה ש"מ אפי' יניק וחכים ופירש בקונטרס מדקפיד קרא אחכמה ש"מ דזקן לאו אשמאי אלא בעינן חכמה בהדיה דליכא למימר ר' יוסי נמי אזקן אשמאי פליג וקאמר דלא בעינן חכמה דא"כ היינו איסי בן יהודה כן פירש הקונטרס.

ועוד מוסיף ר"י דליכא למימר נמי דודאי פליג ואמר זקן אשמאי מהני ואיסי פליג עליה ואומר אפי' סבי דארמאי דהא כל שיבה במשמע קאמר הא לא אשכחן בשום דוכתא דזקן עובד כוכבים צריך לכבדו ועוד דלקמן (דף לג.) קאמר דרבי יוחנן הוה קאי מקמי סבי ארמאי ותלי טעמא בכמה הרפתקי עדו עלייהו ולא קאמר משום דאיסי.

וא"ת כיון דבהדי שיבה נמי בעי חכמה כדפירש בקונטרס לרבי יוסי הגלילי דמרבה אפי' יניק וחכים שיבה דכתב רחמנא למה לי פשיטא כיון דאפי' יניק וחכים כ"ש שיבה וחכים דמי גרע אם הוא זקן בהדי חכם וי"ל דאי לא כתב רחמנא שיבה ה"א דניבעי זקן וחכם ממש אבל יניק וחכים לא להכי אתא שיבה לגלויי דלא בעינן זקן וחכים אלא בחד לחוד סגי אפילו יניק וחכים ומיהו קשה דאם כן מאי קאמר אי ס"ד כדקאמר ת"ק לכתוב רחמנא מפני שיבה זקן תקום אדרבה לא לכתוב אלא זקן דהא נמי אמר זקן בלא שיבה זקן במשמעו זקן ממש משמע אלא ודאי זקן יניק וחכים משמע והדרא קושיא לדוכתיה.

ונראה לר"י דודאי יניק וחכים צריך שיהא מופלג ולכך איצטריך שיבה אע"פ שאינו מופלג דכך לי זקן שאינו מופלג כמו יניק וחכים שהוא מופלג אבל אם היו שוים בחכמה היניק והזקן צריך שיעמוד היניק מפני הזקן דגבי יניק צריך שיהיה מופלג בחכמה וגבי זקן אינו צריך.

[לג:] אין בעלי אומניות רשאי לעמוד כו': תימה מה לשון רשאי שייך דמשמע דאיכא איסורא וי"ל דמיירי בעוסקין במלאכת אחרים והשתא שייך לשון רשאים ומיהו י"ל רשאים כמו חייבין כי ההיא דתנן בערכין פרק המקדיש שדהו (דף כח:): כמה רוצה אדם ליתן בשור זה לעולה אע"פ שאינו רשאי פי' אע"פ שאינו חייב והשתא ניחא דמיירי שפיר בעוסקין במלאכת עצמן.

שני חומשין: פי' בקונטרס לשון חומש הספר וי"מ חמשה חומשין יש בו כמו בשל תורה אשרי האיש (תהלים א) כאיל תערוג על אפיקי מים (שם מב) אך טוב לישראל (שם עג) תפלה למשה (שם צ) יאמרו גאולי (שם קז) לכל אחד מן הספרים אלו מסיים באמן לבד מן האחרון שהוא סוף תהלים.

[שמא בהן יושב ומהרהר כו': לא היה צריך לומר בהן דה"ה בשאר ד"ת אלא הא דקאמר הכי סוד ה' ליראיו כדאיתא בב"ר דאמר ר' חייא יבא עלי אם לא הייתי מסתכל בספר תהלים כו', ת"י].

[לג:]: אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית: תימה למה איקפיד רבא לעיל שמא קמו מפניו שחרית וערבית ולא אדעתיה ונראה לפרש דדין זה אינו נוהג אלא באותם הדרין בבית הרב דמסתמא עמדו שחרית וערבית אבל תלמידים אחרים חייבין לעמוד אפי' מאה פעמים ביום שמא יראה אחר ויחשדם ואפילו אותם שדרין בבית הרב נמי אם באו פנים חדשות צריכין לעמוד.

[אין ת"ח כו': תימה וכי כל הני דלעיל מיירי בלא קמו שחרית וערבית וצ"ל אינו רשאי אינו חייב כדפי' לעיל], ת"י.

ר"ה

ת"ר מפני שיבה תקום יכול אפי' זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש [מזקני ישראל] רבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק ת"ל תקום והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הידור אי הידור יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס יכול יעמוד מפניו בבית הכסא ובבית המרחץ תלמוד לומר תקום והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הידור (ואי זו היא קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ארבע אמות) יכול יעצים עיניו ממנו כדי שלא יראהו תלמוד לומר תקום ויראת דבר המסור ללב נאמר בו ויראת

ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע רבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא איכא בנייהו נינק וחכים תנא קמא סבר לא ורבי יוסי הגלילי סבר אפי' יניק וחכים נמי:

מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס מכאן אמרו אין בעלי אומניות רשאי לעמוד מפני ת"ח בשעה שעוסקין במלאכתן יכול יעמוד מפניו בבית הכסא ובבית המרחץ תלמוד לומר תקום והדרת והני מילי בבתי גואי אבל בבתי בראי חייב לעמוד מפניו יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק תלמוד לומר תקום והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הידור ואי זו היא קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ארבע אמות

אמר (ליה) אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק מלא עיניו:

אביי מכי חזי ליה לאוני דחמריה דרב יוסף הוה קאים דקיימא לן דרכוב כמהלך דמי ומחייב למיקם מקמיה:

גרסי' בפרק הוציאו לו את הכף תלמיד הנפטר מרבו אל יחזיר פניו וילך אלא לצדדין כי הא דרבי אלעזר כי הוה מיפטר מיניה דרבי יוחנן הוה מסגי ואזיל לאחוריה כי הוה בעי ר' יוחנן לסגויי הוה גחין וקאים רבי אלעזר אדוכתיה עד דהוה מיכסי רבי יוחנן מיניה:

ר"ש בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח תלמוד לומר זקן ויראת אמר אביי נקיטינן דאי מקיף חיי אביי מקיף רבי זירא מקיף:

איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע: אמר אביי הלכה כאיסי בן יהודה רבי יוחנן הוה קאים מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עלייהו דהני רבא מיקם לא קאים הידור עביד להו אביי יהיב להו ידא לסבי:

גרסינן ביש נוחלין אמר רבי אמי בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה אמר רב אשי והוא דמופלג בתכמה והוא דמופלג בזקנה:

וגרסינן נמי התם והלכתא חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב והלכתא אין חולקין קשיא הלכתא אהלכתא לא קשיא הא דפליג ליה רביה יקרא הא דלא פליג ליה רביה יקרא אמר ר' אלעזר כל ת"ח שאינו עומד בפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח שנאמר וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים מורא זו איני יודע מה הוא כשהוא אומר תקום ויראת הוי אומר מורא זו קימה:

גרסינן בפרק אלמנה נזונית אמר רבי יהושע בן לוי כל מלאכה שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת מנעל והנעלת מנעל אמר רבא לא אמרן אלא במקום שאין מכירין אותו אבל במקום שמכירין אותו לית לן בה אמר רב אשי ובמקום שאין מכירין אותו נמי לא אמרן אלא דלא מנח תפילין אבל מנח תפילין לית לן בה אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המונע תלמידו מלשמשו כאילו מונע ממנו חסד שנאמר למס מרעהו חסד רב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים שנאמר ויראת שדי יעזוב:

תניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהן אמר להן כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה עד שבא ר' עקיבא ולמד את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים:

גרסינן במסכת הוריות תנו רבנן כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבין עד שיאמר להם שבו כשאב ב"ד נכנס עושין לו שתי שורות מכאן ומכאן עד שיושב במקומו חכם שנכנס אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שהרבים צריכים להם מפסיעים על ראשי העם אע"פ שאמרו אין שבח לתלמיד חכם שיכנס באחרונה יצא לצורך נכנס ויושב במקומו בני חכמים שאבותיהם ממונים פרנסים על הצבור בזמן שיש בהן דעת לשמוע נכנסין ויושבין אחר אביהן והופכין פניהם כלפי אביהן אין בהם דעת לשמוע הופכין פניהם כלפי העם יצא לצורך נכנס ויושב במקומו אמר רב פפא לא אמרן אלא לקטנים אבל לגדולים לא דהוה ליה למבדק נפשיה מעיקרא דאמר רב יהודה לעולם ילמד אדם עצמו שחרית וערבית כדי שלא יתרחק רבי אלעזר ברבי צדוק אומר אף בבית המשתה עושין להם סניפין אמר רבא בחיי אביהם איבעיא להו מהו לעמוד מפני ספר תורה רבי חלקיה ורבי סימון ורבי אלעזר אמרו קל וחומר מפני לומדיה עומדין מפניה לא כל שכן:

ת"ר מפני שיבה תקום זקן שקנה חכמה, תקום [והדרת] קימה שיש בה הידור והיינו תוך ארבע אמות דהכל רואין דקימתו מפניו הוא. ולרבו מובהק כמלא עיניו. ולהכי נהגו לעמוד הבן לפני אביו בבית הכנסת עד שיושב אביו, וה"ה דיעשה לרבו מובהק שרוב חכמתו ממנו. ולא יעצים אדם את עיניו כשהחכם מרחוק כדי שלא יראנו כי יבוא תוך ד' אמות ולא יעמוד, כי על זה נאמר ויראת מאלקיך. והזקן מוזהר שלא להטריח את הציבור לעבור לפניו שנאמר זקן ויראת, אלא יקיף אפילו דרך רחוקה ולא יעבור לפניו שלא יטרוח לעמוד. אמר אביי נקטינן דמקיף מאריך ימים. נ"ל דהראשונים שנהגו להקיף את בית הכנסת אחרי שקראו בתורה לפני הציבור דמכאן סמכו, ולא היא דהקפה היינו שלא יעבור לפניו.

מהו לעמוד לפני ספר תורה ק"ו הוא בפני לומדיה עומדין בפני עצמה לא כ"ש. ומה שנהגו לעמוד אפילו בפני זקן שאינו חכם, כאיסי נהגו דתניא מפני שיבה תקום איסי אומר כל שיבה במשמע ואמרינן הלכה כאיסי, ואביי הוה קאי קמי סבי דארמאי.

[סימן נג] תנו רבנן מפני שיבה תקום יכול אפילו מפני זקן אשמאי, פירוש בור והאדמה לא תשם מתרגמינן וארעא לא תבור (בראשית מז) וכמו פיתחי שימאי דפרק הקומץ (לג): כדפירש ר"ת ולא כדפירש רש"י שפי' אשמאי רשע ועם הארץ דבהא לא מחייב איסי בן יהודה לכבדו דמותר להכותו ולקללו דאינו עושה מעשה עמך. ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל רבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא זה שקנה חכמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו. יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק... מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת. איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום ואפי' כל שיבה במשמע. ר' יוסי הגלילי היינו ת"ק איכא בינייהו יניק וחכים ת"ק סבר לא ור' יוסי הגלילי סבר אפי' יניק וחכים.

וא"ת שיבה למאי איצטריכא בין לרבנן בין לר' יוסי הגלילי וי"ל דאי לאו שיבה ה"א אפי' זקני השוק השתא דכתב זקן בתר שיבה רבנן מצרכי זקן וחכם ורבי יוסי הגלילי סבר אפי' יניק וחכים.

ועוד נראה דבין לרבנן בין לרבי יוסי הגלילי שמעינן דמשיבה דצריך לקום מפני שיבה זקן שאינו אשמאי אע"פ שאינו מופלג בחכמה אלא רבנן דרשי זקן מזקני למעוטי יניק וחכים ואפילו הוא מופלג בחכמה ורבי יוסי הגלילי דריש זקן זה קנה חכמה ואפילו יניק וחכים אם הוא מופלג בחכמה.

אמר מר מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בה חסרון כיס מכאן אמרו אין בעלי אומנות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתן פי' אין רשאין ליבטל ממלאכתן אם הוא עוסק במלאכת אחרים אי נמי אף במלאכת עצמו אינו רשאי פי' אינו חייב כדתנן בערכין פ' המקדיש שדהו (כח:): אומדים כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להקריבו עולה אע"פ שאינו רשאי. יכול יעמוד מפניו בבית הכסא או בבית המרחץ ת"ל תקום והדרת וה"מ בבתי גוואי אבל בבתי בראי חייב לעמוד מפניו. אמר מר ואיזו קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ד"א אמר אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק כמלא עיניו אביי מכי חזי לאזנו דחמרא דרב יוסף קאים מקמי דקי"ל רכוב כמהלך דמי וחייב למיקם מקמיה.

גרסינן ביומא בפ' הוציאו לו את הכף (נג). תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך אלא מצדד פניו והולך כי הא דר"א כי הוה מיפטר מיניה דרבי יוחנן הוי מסגי ואזיל לאחוריה כי הוה בעי ר' יוחנן לסגויי הוה גחין וקאים ר"א בדוכתיה עד דהוה מכסי רבי יוחנן מיניה.

רשב"א אומר מנין לזקן שלא יטריח ת"ל וכו' אמר אביי נקטינן דאי מקיף חיי אביי מקיף רבי זירא מקיף. איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום ואפי' כל שיבה במשמע. וכיון דס"ל כל שיבה במשמע על כרחיך דריש זקן זה שקנה חכמה ליניק וחכים כר' יוסי הגלילי וכן הלכה א"ר יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה ומבן שבעים נקרא שיבה ר' יוחנן קאים מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדי עלייהו דהני. רבא מיקם לא קאי הידור עביד להו אביי יהיב ידא לסבי דארמאי:

[סימן נד] גרסינן ביש נוחלין (קכ). אמר רבי אמי בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה ואמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה.

פירש רשב"ם בישיבה בין לדין בין לשאר ישיבות של תורה מושיבין את החכם למעלה מן הזקן במסיבה של משתה והוא הדין לנשואין כבנות צלפחד והוא דמופלג החכם בחכמה שחכם הוא מאד אז הלך אחר חכמה ולא אחר זקנה אע"פ שחכם קצת והוא דמופלג בזקנה שהוא זקן מאד אז חולקין לו כבוד בבית המשתה יותר מלחכם ואע"פ שהוא מופלג בחכמה והוא שהזקן חכם קצת אבל אם אינו מופלג בזקנה החכם שהוא מופלג קודם לכבודו,

שמעינן מהכא דחכם מופלג וזקן מופלג שאינו חכם כל כך כבחור בישיבה הלך אחר חכמה להושיב את החכם בראש ולדבר תחלה ובמסיבה הלך אחר זקנה והיכא דחכם הוי מופלג בחכמה וזקן לא הוי מופלג בזקנה בכל מקום הלך אחר חכמה ואפי' במסיבה והיכא דהזקן הוי מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה בכל מקום הלך אחר זקנה ואפי' בישיבה והוא שהזקן חכם קצת אפי' הבחור חכם יותר ממנו והיכא דלא מופלג לא האי בחכמה ולא האי בזקנה, נראה בעיני דבכל מקום הלך אחר זקנה מדאמר רב אשי היכא דתרוייהו

מופלגין הולכין בישיבה אחר החכם ובמסיבה אחר הזקן מכלל היכא דלא מופלג לא האי ולא האי הולכין בכל מקום אחר אחד מהן ומדלא פי' איכא למימר דמסתמא הולכין אחר הזקן דבשביל שהחכם חכם קצת ממנו אין לנו לבייש את הזקן והחכם אינו בוש בכך מאחר שהוא זקן ממנו יודע הוא שבשביל זקנתו חולקין לו כבוד ע"כ [לשון הרשב"ם]:

[סימן נה] עוד גרסינן התם (ק"ט): והלכתא חולקין כבוד לתלמיד בפני הרב והלכתא אין חולקין כבוד לא קשיא הא דפליג ליה רביה יקרא והא דלא פליג ליה יקרא:

אמר ר"א כל ת"ח שאינו עומד בפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח שנאמר וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר אינו ירא מלפני האלהים. מורא זה אינו יודע מה הוא כשהוא אומר תקום ויראת מאלהיך הוי אומר מורא זה קימה ואמר ריב"ל כל מלאכה שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו וכו' כתבתי בפרק אלמנה ניונת (סי' ב'):

תניא (פסחים כב: לקמן נו.) שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו כל אתין שבתורה שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אקבל שכר על הפרישה עד שבא ר' עקיבא ולימד את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים:

[סימן נז] רב אלפס ז"ל לא הביא הא דר' אבא אמר רב ינאי אין ת"ח רשאי לעמוד בפני רבו אלא שחרית וערבית שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים משום דמשמע ליה דר"א דאמר כל ת"ח שאינו עומד וכו' פליג אדרבי ינאי וס"ל דהילכתא כרבי אלעזר שלא נתן קצבה וגם ר"ע השוה מורא החכם למורא שמים ואם אדם מקבל פני שכניה כמה פעמים ביום צריך לעמוד באימה ובמורא ולכך סמך רב אשי דברי ר' אלעזר בתר מימרא דרבי ינאי לאשמועינן דפליג עליה והא דלא קאמר ורבי אלעזר אמר לפי שלא היה בדורו של רבי ינאי:

[סימן נז] איבעיא להו בנו והוא רבו מהו לעמוד מפני אביו ולא איפשיטא. איבעיא להו בנו והוא רבו מהו לעמוד אביו מפניו גם זו לא איפשיטא וספיקא דאורייתא הוא ויעמדו זה מפני זה אמרו עליו על רבינו מאיר מרטנבורג שמיום שעלה לגדולה לא הקביל פני אביו ולא רצה שאביו יבא אליו:

[סימן נח] איבעיא להו מהו לעמוד בפני ספר תורה רבי חלקיה ורבי אליעזר ור' סימון אמרו קל וחומר מפני לומדיה עומדין מפניה לא כל שכן:

[סימן נט] אמר ר' חנינא בריה דרבי אבהו אמר ר' אבדימי דמן חיפה חכם עובר עומד מלפניו ד' אמות וכיון שעבר ד' אמות יושב אב ב"ד עובר עומד מלפניו כמלא עיניו וכיון שעבר ד' אמות יושב נשיא עובר עומד מלפניו כמלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו שנאמר והביטו אחרי משה עד באו האהלה.

גרסינן בסוף הוריות (יג): ת"ר כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבין עד שיאמר להם שבו כשאב ב"ד נכנס עושין לו שתי שורות מכאן ומכאן עד שנכנס ויושב במקומו חכם שנכנס אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס ויושב במקומו בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שהרבים צריכין להם מפסיעין על ראשי העם ואע"פ שאמרו אין שבח לתלמיד חכם שיכנס באחרונה יצא לצורך נכנס ויושב במקומו בני חכמים שממונים אבותיהם פרנסים על הצבור בזמן שיש להם דעת לשמוע נכנסין ויושבין אחר אביהן הופכין את פניהם כלפי אביהם אין בהם דעת לשמוע הופכין פניהם כלפי העם:

ר"ף / [קטעים עיקריים]

... איכא בינייהו יניק וחכים ת"ק סבר יניק וחכים לא, וה"ק ת"ק אין זקן אלא זקן שהוא חכם שנאמר אספה לי והתם זקנים וחכמים היו, וריה"ג דמשני ליה לקרא ממשמעות זקנה ממש ודריש ליה זה שקנה חכמה סבר אפילו יניק וחכים, וריה"ג מודה ליה לת"ק דזקן אשמאי לא ואע"ג דאיהו סבירא ליה דשיבה וזקן תרתי מילי ניהו אפ"ה כיון דקפיד קרא

אחכמה לחיובי למיקם מקמי יניק וחכים מסברא אית ליה דשיבה לאו זקן אשמאי הוא, וליכא למימר דרבי יוסי אזקן אשמאי נמי פליגי דא"כ לימא נמי דזקן אשמאי איכא בינייהו, ועוד דא"כ היינו איסי ב"י דאית ליה כל שיבה במשמע דאיסי ודאי אית ליה כריה"ג ביניק וחכים דכיון דס"ל דשיבה משמע אפילו אשמאי א"כ זקן לאו פירושא דשיבה הוא אלא באפי נפשיה קאי וליניק וחכים אתא, דאי זקן וחכם למה לי משום חכמה תיפוק ליה משום זקנה, ועוד אכתוב בזה בס"ד...

[- עיי"ש עוד ולא העתקתי הכל -]

אמר אביי הלכה כאיסי בן יהודה דכל שיבה במשמע ואפי' זקן אשמאי דהיינו בור, אבל רשע לא, [וכמש"כ: הגהות הב"ח] (וכ"ש עובד כוכבים), ור' יוחנן דהוה קאים מסבי ארמאי כדאיתא בסמוך, מפני דרכי שלום בעלמא הוה עביד הכי, דהא רבא הוה עביד להו הדור ואביי יהב להו ידא ולא הוה קיימי מקמייהו.

ונראה מפירוש רש"י דאיסי בן יהודה סבירא ליה כר' יוסי הגלילי ביניק וחכים, והכי מסתברא דכיון דסבירא ליה דשיבה אפילו אשמאי אלמא זקן באפי נפשיה מידריש ולא קאי אשיבה וליניק וחכים אתא, דאי זקן וחכם קאמר למה לי משום חכמה תיפוק לי משום זקנה, ולפי זה כיון דקיימא לן כאיסי נקטינן דעומדין מפני יניק וחכים.

אבל מדברי הרי"ף משמע דס"ל דיניק וחכים לא כתנא קמא, ולפי זה צריך לומר דמילתא דאיסי לא מכרעא ביניק וחכים מידי, דנהי דסבירא ליה דיניק וחכים לא אפילו הכי הדר וכתב זקן והיינו זקן ממש למסמך זקן לויראת. ולא מחזור.

ועוד דסוגיין בכוליה תלמודא דעומדין מפני ת"ח כדאמרינן הכא בסמוך ומה מפני לומדיה עומדין, ובסוף הנזקין (סב). אמרינן ניקום מקמיה דבר אוריין הוא, ובמכות (כב:) נמי אמרינן כמה טפשיה הני אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא, ואם איתא דיניק וחכים לא, הרי הכל תלוי בזקנה, וחכמה לא מועילה ולא מורידה.

ולפיכך נראה דקיי"ל כר' יוסי הגלילי ביניק וחכים ואיסי נמי כוותיה ס"ל, וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפרק ו' מהלכות ת"ת, וכן נראה דעת אונקלוס שתרגם מפני שיבה תקום, מן קדם דסבר באורייתא תקום, ואע"פ שתרגם שיבה דסבר באורייתא וזקן תרגם סבא ושמועתנו לדברי כל התנאים שיבה מדנפשיה אפילו אשמאי משמע אי לא דגלי עליה זקן, אפשר שעשה כך כדי לסמוך קימה לת"ח, לפי שהכתוב סמך קימה לשיבה, או שהיה אונקלוס חולק על התנאים הללו ואנן קיי"ל כמאי דפסקינן בגמרינן.

והרמב"ן ז"ל (לב: ד"ה מדקיימא) רצה לקיים דברי הרב אלפסי ז"ל ואמר דמאי דרהטא סוגיין בכוליה תלמודא שעומדין מפני ת"ח, הני מילי בזקנים דוקא, וכ"ת א"כ חכמה למה דהא קיי"ל כאיסי דאמר כל שיבה במשמע, היינו טעמא משום שאין ת"ח חייב לעמוד מפני ע"ה, דהוה ליה זקן ואינו לפי כבודו, ומש"ה נקט תלמודא קימה בתלמידי חכמים ומפני רבו, והיינו נמי דאמרינן בגמ' (לג:) ברב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל קאים מקמיה, ואנן לא אשכחן קימה מפני בעל מעשים, אלא היינו לומר שאין בו משום זקן ואינו לפי כבודו אפילו לשמואל ומש"ה חייב לעמוד מפני שיבה שלו.

ואין זה מחזור אצלי, דבגמ' הכי קאמרינן: איבעיא להו בנו והוא רבו מהו שיעמוד מפני אביו ואמרינן עלה בגמרא ת"ש דא"ל שמואל לרב יהודה בר יחזקאל שינא קום מקמי אבוך ודחינן שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה, ומשמע ודאי דבעיין היינו משום דמספקא לן כיון שחייבה תורה לקום מפני חכם ולקום מפני אביו שקולין הן ואין האחד חייב לעמוד מפני חבירו, דדכוותא איבעיא לן בנו והוא רבו מהו שיעמוד אביו בפניו, ומאן דדחי ואמר שאני רב יחזקאל בעי למימר דלעולם שקולין הן, ואם איתא דבעל מעשים אין עומדין מפני מעשיו אלא מפני שיבתו מאי דחי שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה, אפ"ה רב יהודה לא היה חייב לעמוד מפניו דזקנה אין כאן, ואי משום דאבוה הוה הא למה דדחינן שקולין הן.

ולפיכך נ"ל שכל שמוחזק בבעל מעשים ואין ספק בעניינו כרב יחזקאל, עומדין מפניו, שלא צותה התורה בחכם אלא מפני שהחכמה מביאה לידי מעשים, אלא שלא פרשה תורה

במעשה כמו שפרשה שחכמה, לפי שאין הכשר המעשה גלוי כמו שיתרון החכמה נראה לכל, ומש"ה דחינן שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה, כלומר ואיכא תרתי אביו ובעל מעשים ולא שקולין ניהו.

הלכך משמע דעומדין מפני יניק וחכים, מיהו ה"מ כשהוא גדול ממנו, אבל אין גדול עומד מפני קטן מדאמרינן בגמרא (לג): דרבי אלעאי ור' יעקב בר זבדי הוו יתבי חליף ואזיל ר' שמעון בר אבא וקמו מקמיה אמר להו חדא דאתון חכימין ואנא חבר, כלומר ואינכם חייבין לעמוד מפני. ואפשר שאפילו בשוין נמי פטור שאינו חייב לעמוד מפני חכם אלא בגדול ממנו. ודאמרינן באלו מציאות (ב"מ לג.) בתלמידי חכמים שעומדים זה מפני זה [התם משום דכל יומא שמעתייהו בפומא דהדדי והוי ליה כרבו, ופרש"י שם שעומדים זה מפני זה] אפילו כמלא עיניו, ובכהאי גוונא אפילו גדול על קטן חייב כיון שהוא רבו.

תוספות רי"ד:

איכא בינייהו יניק וחכים, פ' תנא קמא סבר שיבה וזקן חד ניהו ולמעוטי זקן אשמאי ור' יוסי הגלילי סבר תרי ניהו וסבירא ליה דזקן לאו דפרושי שיבה קא אתי וא"כ יש לומר דסבר אפילו זקן אשמאי וא"כ היינו איסי בן יהודה, ויש לומר דאיסי בן יהודה דאמר כל שיבה במשמע הוה מרבה אפילו שיבה דארמאי כדקאמר לקמן כרבי יוחנן דפסיק הילכתא כותיה, אבל יש לגמגם דא"כ הוה ליה למימר דאיכא בין רבי יוסי לת"ק יניק וחכים וזקן אשמאי מדקאמר יניק וחכים בלחוד משמע דבזקן אשמאי שניהם שוין ויש לומר דגם רבי יוסי לא הוה מרבה זקן אשמאי דאע"ג דזקן לאו לפרושי אשיבה קא אתי מכל מקום ילפינן מינה דאתורה קפיד רחמנא הילכך אי הוה זקן אשמאי לא אבל מיהו בעינן שיהא בן תורה. וזקן ריבה אפילו יניק וחכים ויש לומר דיניק וחכים הוא מופלג בחכמה אבל שיבה אע"פ שאינו מופלג והוא שלא יהא זקן אשמאי.

יכול מפני זקן אשמאי פי' המורה אשם רשע ועם הארץ ואינו נראה לי שאם רשע היה קרי כאן ונשיא בעמך שעושה מעשה עמך אלא אשמאי הוה בור בלא תורה לשון והאדמה לא תשם דמתרגמינן לא תעבור ולא היה רשע:

ניכתוב רחמנא מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן מדלא כתב הכי שמע מינה חד הוא. ראיתי מקשין והא כי האי גוונא דרשי' בפרק איזהו נשך את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך ודרשינן כנשך ותרבית לכסף ונשך ותרבית לאוכל וכן בפרק כל שעה לגר אשר בשערך תתננה ואכלה או מכור לנכרי דדריש ר' מאיר דבין לגר בין לנכרי בין במכירה בין בנתינה ונראה לי שבודאי הרבה ימצאו כאלה שעונין לפניהן ולאחריהן אלא הכא משום דפשטי דקרא בין שיבה בין זקן לא משמע אלא בא בימים ולא יניק וחכים משום הכי קאמר דאי זקן לאו אשיבה קאי ולא חד ניהו אלא בא לרבות יניק וחכים היה לו לכתוב ולחלקן בפירוש אלא ודאי מדלא חלקן ש"מ חד ניהו דבעינן שיהא זקן וחכם:

אין בעלי אומניות רשאים יש לומר בעסוקין במלאכת אחרים קאמר מש"ה תני רשאים ומינה ילפינן לעסוקין במלאכתן נמי שאינן חייבין שאם אלו היו חייבין גם אותן היו רשאים ודלמא שאני התם דאם כן נמצאים מכשילין לעתיד לבוא פי' שטורחין לבוא מארץ רחוקה להביא ביכורים אם לא יכבדו אותם לא יטרחו עוד להביא ולעולם מצוה שאין בה טורח כל כך אין בעלי אומניות עומדין מפני מקיימיה:

אמר אביי נקטינן דאני מקיף חיי. כתב בילמדנו במדרש אספה לי שבעים איש אמר רבי אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחר כדי שלא להטריח עליהם שלא יהיו רואים אותי ועומדים מלפני וכשעברתי ואמרת כן לפני רבי יוסי ברבי זבידא אמר לי צריך אתה לעבור לפניהם למה שהן רואין אותך ועומדין מלפניך ואתה מביאין לידי יראת שמים:

חידושי הרמב"ן:

זקן אשמאי, הוא בור דכתיב והאדמה לא תשם ומתרגמינן וארעא לא תבור, וכן מפורש בערוך, וכן נמי אמרינן (מנחות לג:): לענין מזוזה פתחי שימאי כלומר רקים שאין שם משקוף, והיינו דממעט אין זקן אלא חכם, ומשום הכי פליג איסי ואמר כל שיבה במשמע, ואלו רשע ודאי לא דגרע אפי' מגוי כדאמרינן התם (גיטין לא:): מקמי פלגאה ניקום, ואפי' לענין כבוד אביו אמרינן בעלמא (ב"מ ס"ב א') קרי כאן ונשיא בעמך לא תאר בעושה מעשה עמך וכו', אבל רש"י ז"ל פי' רשע מלשון אשם.

מדקיימא לן כאיסי, תימא הוא היכי מתרגמינן מקדם דסבר באורייתא תיקום, ואפשר דסבירא ליה כמאן דאמר אפי' יניק וחכים, ואע"ג דמזקן מרבינן ליה, מתרגמינן הכי למימר קימה אף ליניק וחכים, דאתא זקן וגלי אשיבה דבין יניק וחכים בין סב ובור במשמע, ומיהו הרי"ף ז"ל פסק יניק וחכים לא, כת"ק, ובודאי לפי פשטה דמילתא דאיסי לא פליג אלא בשיבה אבל בזקן כדידהו סבירא לי' דאמרינן חכם משמע, וקראי מידרשי שפיר שיבה אפילו דאשמאי וזקנה היינו חכמה דיניק וחכים נמי, אלא יש לומר כדברי רבינו ז"ל דאיסי בשיבה פליג עלייהו, בזקן אי כמר דאפילו יניק וחכים, אי כמר דקשיש וחכים, ומשום דבעי למסמך זקן לויראת מהדר ליה, כת"ק, ומינה דיניק וחכים לא,

וקשה לי דסוגיין בכולי תלמודא דעומדין מפני חכמה, ניקום מקמיה דבר אוריין הוא (גיטין לא:), מפני לומדיה עומדין, תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה (ב"מ לג.), ויש לומר לפי שאין מצות קימה שיעמוד חכם אלא לפני מי שגדול ממנו בחכמה כדאמרינן (לג:): דאתון חכימין ואנא חבר, וכדבעינן בבנו והוא רבו, הלכך בזקן ואינה לפי כבודו שיעמוד מפני עם הארץ פטור, משום הכי נקיט תלמודא קימה בתלמידי חכמים ונקיט נמי קימה מפני רבו, והיינו נמי דאמרינן בדרב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל קאים מקמיה, לומר שאין בו משום זקן ואינה לפי כבודו, ואפי' לשמואל, הילכך חייב לעמוד מפני שיבה שלו, דאלו משום מעשים אין עומדין.

ריטב"א:

תנו רבנן מפני שיבה תקום יכול אפי' מפני זקן אשמאי. פירש רש"י ז"ל זקן אשמאי רשע מלשון אשם, וליתא דבהא היכי פליג איסי בן יהודה שהרי אפילו בכבוד אביו אמרו (ב"ק צד:): דדוקא בעושה מעשה עמך, ואנן קיימא לן כאיסי בן יהודה, ואפילו הכי אמרינן בגיטין (לא:): ומקמי פלגאי ניקום, ולפיכך פירש ר"ת ז"ל אשמאי שהוא בור, כדמתרגמינן (בראשית מז יט) והאדמה לא תשם וארעא לא תבור, וקרינן נמי לפתחים שאין להם מזוזה ומשקוף פתחי שמאי כדאיתא במנחות (לג:).

תלמוד לומר זקן אין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. לאו גזירה שוה היא כדברי רש"י ז"ל דאם כן ניבעי סמוך כי התם, אלא גילוי מילתא בעלמא הוא דאשכחן זקן מלשון חכם.

רבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא איכא בינייהו דיניק וחכים לתנא קמא יניק וחכים לא ולרבי יוסי הגלילי אפילו יניק וחכם כיון שקנה חכמה. תמיהא מילתא לרבי יוסי הגלילי שיבה דכתב רחמנא למה לי דאי חכים אפילו יניק נמי ואי לא חכים כי הוי זקן ובעל שיבה מאי הוה דהא לא אשכחן מאן דמחייב קימה לזקן אשמאי אלא איסי בן יהודה בלחוד, תירצו בתוספות דאיצטרך לאשמועינן דיניק וחכים מחייב בכבוד זקן וחכים ואע"ג דתלמידי חכמים אין עומדים זה מפני זה כשהם שוים בחכמה, כדאמרינן התם (ב"מ לג.) תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה וקורעין זה על זה משום דלמדים כל אחד מחבירו והוה ליה כרבו הא לאו הכי אין עומדים זה מפני זה כשהם שוים בחכמה, הכא דזקן וחכם עומדים מפניו יניק וחכים, ונכון הוא.

והא דאמרינן ברבו שאינו מובהק שעומד מלפניו ארבע אמות. ק"ל תיפוק לי דהוי תלמיד חכם, והר"ר אליעזר ממיץ היה מדקדק מכאן שאין חיוב עמידה מפני תלמידי חכמים מדאורייתא אלא מדרבנן כדאמרינן בפרק אלו הן הלוקין (מכות כ:): כמה טפשי אינשי וכו', ואין זה נכון אלא דבתלמידו אפילו הן שוים או גדול ממנו חייב לעמוד בפניו דאילו מדין תלמיד חכם היה פטור וכדאמרן.

ותנא קמא אין הכי נמי והא דפלגינהו משום דבעי למסמך זקן לויראת. פי' למידרש מיניה לזקן שלא יטריח, ואע"ג דאכתי מצי למיכתב תקום והדרת פני שיבה זקן ויראת, אפילו הכי לא משמע שפיר דאתא למידרש זקן ויראת כי השתא דפלגיה משיבה ואסמכיה לויראת.

והא דאמרינן מדלא כתיב תקום והדרת תרי זימני חד לזקן וחד לשיבה שמע מינה חד הוא שיבה זקן דליהוי זקן וחכם, היינו למימרא דהכי הוה מוכח טפי ולא סגי' דלא נכתביה רחמנא תרי זימני כדי שלא נטעה לומר דחד הוא כיון שהדבר קרוב לטעות בו, מיהו מודה הוא דבעלמא כל כי האי גוונא דרשינן לפניו ולאחריו כאילו הוה כתיב תרי זימני, כדאמרינן גבי ריבית (ב"מ ס"א א') דבין אוכל בין כסף אסור בנשך ובתרביית ואע"ג דכתיב את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך, ודרשינן ליה לפניו ולאחריו את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית בנשך ובמרבית לא תתן אכלך, וכן בדוכתי אחריני, אלא דהכא סבר תנא קמא שלא היה לו לכתוב לסתום אלא לפרש ומדלא פירש שמע מינה חד הוא, ורבי יוסי סבר דהא נמי תרי נינהו ומקרא נדרש לפניו ולאחריו כך פירש רבינו נר"ו, והנכון כמו שכתבו בתוספות דהכא ליכא למימר דתקום והדרת קאי אכל חד וחד, משום דלא שייך לשון מפני גבי הדור ולא שייך לשון פני גבי קימה, אלא גבי קימה שייך מפני כדכתיב (בראשית ל"א ל"ה) לקום מפניך, וגבי הדור שייך פני כדכתיב (איכה פ"ה י"ב) פני זקנים לא נהדרו.

אין בעלי אומניות רשאים לקום מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקים במלאכתם. יש מפרשים דהאי אין רשאים לאו דוקא דאמאי לא, אלא פירושו אין חייבין ויש כיוצא בו בתלמוד, וחוב מתרגמינן רשו, וכיוצא בו מפרשים הא דאמרינן בסמוך אין תלמיד חכם רשאי לעמוד בפני רבו שרצה לומר אינו חייב, ואקשינן מדתנא כל בעלי אומניות עומדין מפניהם שפירושו חייבין לעמוד וכן פירש ר"ת ז"ל, ויש מפרשים שפירושו רשאים ממש ואיירי בשעושין מלאכת אחרים וכיון דבמלאכת אחרים אינם רשאים במלאכת עצמם אינם חייבין, ואקשינן להאי דיוקא מדתנן כל בעלי אומניות חייבין לעמוד מפניהם אלמא במלאכת עצמם חייבין, אי נמי מדתנן כל בעלי אומניות לרבות אפילו עושין מלאכת אחרים, ומסתברא דלעולם אין רשאים ממש ואפילו במלאכת עצמם, ולפי שידעו חכמים שכל אדם עושה בזה לפני משורת הדין והיו עומדין מפניהם אף על פי שאינם חייבין והיה להם ביטול ממלאכתם אמרו שלא יהיו רשאים, כן נראה לי וכן הודה לי מורי נר"ו.

אמר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה. דכל שיבה במשמע ואפילו זקן אשמאי, והוי יודע דעל כרחין איסי בן יהודה מודה לרבי יוסי הגלילי ביניק וחכים דאי לא זקן דקרא במאי מוקים ליה, אלא על כרחך ביניק וחכים, והכי סוגיין בכל דוכתא כדאמרינן בגיטין (ל"א ב') ניקום מקמיה דבר אוריין הוא, ואמרינן נמי לקמן מפני לומדיה עומדים, ומיהו מסתברא שלא אמרו מפני זקן אשמאי אלא כשהוא לפי כבודו של אידך אבל אם האחר חכם ואינו לפי כבודו לא, וכן אתה אומר ביניק וחכים שאם האחר זקן וחכם ואינו לפי כבודו פטור, וכדאמרינן לקמן חדא דאתון חכימין ואנא חבר, שאין תלמיד חכם עומד בפני מי שקטן ממנו ולא מפני מי ששוה לו, ואמרינן נמי שאני רב יחזקאל דבר מעשים הוה דאפילו מר שמואל קאי מקמיה, פירוש וכיון דהוה בר מעשים הוה ליה לשמואל זקן לפי כבודו, ומה שתרגם אונקלוס (ויקרא י"ט ל"ב) מפני שיבה תקום מן קדם דסבר באורייתא אע"ג דקיימא לן כאיסי בן יהודה דכל שיבה במשמע, פריש לה הכי לאשמעינן קימה אפילו ליניק וחכים כדברי רבי יוסי הגלילי.

כל שכתבנו בכבוד אב ואם ומוראו כך הוא הדין בכבוד רבו ולא עוד אלא שחובתו יתירה על של אב שזה הביאו לחיי העולם הזה וזה מביאו לחיי העולם הבא כמו שיתבאר בשני של מציעא וברבו מובהק עומד מפניו כמלא עיניו:

תלמיד חכם שאינו רבו אף על פי שאינו חייב בכבוד ומורא כל כר מצוה להדרו אף על פי שאינו זקן שנאמר והדרת פני זקן ואין זקן אלא מי שקנה חכמה כיצד היה התלמיד עובר יעמוד מלפניו כל זמן שהוא עובר לפניו אפילו מאה פעמים ביום ואינו חייב בכך משיראהו אלא משיקרב ממנו ארבע אמות עד שיעבור מכנגד פניו שזו היא קימה שיש בה הדור וכל שיש בה חסרון כיס אינו חייב בכך ומעתה בעל אמנות אינו צריך לעמוד בפני תלמיד חכם ואם היה טרוד במלאכת אחרים אינו רשאי לעמוד בפני תלמיד חכם שהרי יש כאן בטול מלאכה ואף על פי שבמביאי בכורים אמרו בעלי אומניות עומדין ושואלים בשלומן אין הענין אלא לפייסן שלא תהא מכשולן לעתיד לבא שלא להביא:

ולא יעמוד מפניו במקומות הצנועים כגון בבית הכסא ובבתים הפנימיים שבבית המרחץ שאין זה קימה של הדור שאף הרהור של דבר תורה אסור בהם כמו שיתבאר במקומו:

ולא יהא היושב עוצם עיניו עד שלא יראהו בזמן החיוב שהרי נאמר ויראת מאלהיך ומכל מקום ראוי לחכם שלא יטריח ר"ל שלא יכוין לעבור דרך שם ויש לו לעבור דרך אחרת כדי שיעמדו מפניו אדרבא ראוי להקיף עד שיעברו בדרך אחרת שאין להם מכירים בה כדי שלא יטריחו ואם היה החכם יושב אסור לעבור לפניו דרך עזות ובגלוי הראש אלא אם כן באדם שיש לו עם החכמים שיכות וחברה:

זקן מופלג שאינו חכם אין חייבין לעמוד מפניו מלא קומה אלא שמכל מקום מצוה להדרו שנאמר מפני שיבה תקום והדרת ואפילו יניק וחכים מצוה עליו להדר הזקן המופלג ואפילו היה הזקן אשמאי ר"ל בור ועם הארץ אלא שהוא בעל מדות הא אם הוא רשע ועברייני אינו בכלל זה כלל:

ולשון אשמאי נגזר מענין והאדמה לא תשם שתרגומו לא תבור:

וזקן שמשאר אומות מהדרין אותו בדברים ונותנין לו יד לסמכו ולעזרו ואם היה חושש לכבודו שולח לו שלוחו לסמכו כמו שאמרו רב נחמן משדר להו גזאי ר"ל אותם הרצים שהיו עומדים לפניו לכוף ולהביא לפניו אותם שהיה מזמנן לדין אבל הוא עצמו לא שהיה חושש לכבוד תורתו והוא שאמר אי לאו תורה כמה נחמן איכא בשוקא:

תלמיד היושב לפני רבו ועוסק בתורה אינו זקוק לעמוד מפניו כל זמן שהוא יוצא ובא אלא שתי פעמים ביום דיו שישוה כבודו לכבוד שמים אבל שתי פעמים ביום יעמוד מפני רבו אפילו בשעה שעוסק בתורה הא כל שיושב במעכה ותלמיד חכם עובר עומד אפילו מאה פעמים כמו שביארנו והוא שאמרו בבבא בתרא ר' אסי כד הוה חליש מגירסא אמר איקום אפיתחא דבי מדרשא דכי חלפי רבנן אקום מקמיהו ויש מפרשין שמפני אדם אחד אינו רשאי לעמוד אלא שני פעמים ביום אבל להרבה תלמידי חכמים עומד מפני כל אחד מהם שני פעמים והיא היא כונתו של ר' אסי ויש מפרשים שכל תלמיד חכם צריך לעמוד כל זמן שיראהו ואפילו תלמיד היושב לפני רבו ושמועה זו פירושה שאינו רשאי להשתדל בכך עד שיכין עצמו לעמוד במקום שתלמידי חכמים מצויים לעבור שם אלא שתי פעמים ביום שהרי אינו מזמין עצמו לכבוד שמים אלא שתי פעמים ביום ויש מפרשים בשמועה זו שאינו חייב ומכל מקום אם רצה להזמין עצמו מאה פעמים לאדם אחד מותר שהרי בכבוד שמים ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו ואף על פי שאמרו אינו רשאי פירושו אינו חייב וכן הם מפרשים מה שאמרו אין בעלי אומניות רשאים וכו' אלא שאנו מפרשין בה לשון ראשון על מלאכת אחרים כמו שכתבנו:

היה הבן תלמיד חכם והוא רבו של אביו הוא חייב לעמוד מפני אביו ואין אביו חייב לעמוד מפניו:

ורכוב הרי הוא כמהלך לענין זה ועומדין מפניו על הדרך שעומדין מפני המהלך:

ספר תורה כל זמן שמגביהין אותה או מעבירין אותה ממקום למקום עומדין מפניה מפני לומדיה עומדין מפניה לא כל שכן ומכל מקום דוקא בספר תורה שיש בה קדשה יתירה

אבל לשאר ספרים אין עומדין כלל ומה שאמרו במסכת מכות כמה טפשאי הני דקיימי מפני ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה שהרי אמרה תורה ארבעים יכנו והם דרשו ארבעים חסר אחת לא שיהא תלמיד חכם גדול ממנה אלא כך פירושו הואיל והם יודעים את התורה כל כך שמתוך מה שהם דורשים בה נראים כסותרים דבריהם ודאי ראוי לעמוד מפניהם:

זה שביארנו שאדם חייב לעמוד מפני תלמיד חכם דוקא מי שאינו עוסק בתורה אבל כל שהוא עוסק בתורה ועבר לפניו תלמיד חכם אינו זקוק לעמוד אלא אם כן היה רבו:

ולענין ביאור זה היא שאמרו ר' אלעזר ור' יעקב הווי יתבי כלומר והווי עוסקין בתורה חלף ר' שמעון וקמו מקמיה אמר להו חדא דאתון חכימי ואנא חבר כלומר ואיו הרב זקוק לעמוד מפני תלמיד וזו הלכה היא אלא שאחר כך אמר ועוד כלום תורה עומדת מפני לומדיה וזה שהוא קורא אותם תורה העניו הוא מצד שהיו עוסקים בתורה והפירוש כלומר ואפילו הייתי רב לכם הואיל ואתם עוסקים בתורה אינכם רשאים להתבטל ולעמוד שאין תלמיד חכם העוסק בתורה רשאי לעמוד לפני רבו העובר לפניו בשעה שעוסק בתורה ועל זו האחרונה אמרו לייט עלה אביי כלומר שמפני תלמיד חכם אחר הוא שאינו רשאי לעמוד הא מפני רבו צריך לעמוד וכן הלכה:

אף על פי שנחכם אינו עומד עד שיהא סמוך לו בארבע אמות וכיון שעבר יושב באב בית דין עומד כמלא עיניו ואינו יושב עד שיעבור מלפניו ארבע אמות ובנשיא עומד כמלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו או שיתכסה מעיניו וגאוני הראשונים כתבו שכך הדין ברבו מובהק ומה שאמרו במסכת הוריות שכשאב בית דין עובר עושין לו שתי שורות אחת מלפניו ואחת מלאחריו פירושו בשעה שנכנס לבית המדרש:

תוס' הרא"ש:

זקן אשמאי: פירש"י אשם רשע ועם הארץ, וקשה דהיכי קאמר איסי בן יהודה כל שיבה משמע ואפי' זקן אשמאי והלא מצוה להכותו ולקללו, ומפרש ר"ת אשמאי לשון שממון וצדו כמו פתיחי שימאי כלומר בור ועם הארץ כדמתרגמינן והאדמה לא תשם לא תבור:

אין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל: מתוך פירש"י משמע דדריש ג"ש זקן מזקני וכן פירש בהדיא בשמעתין גבי אי ס"ד כדקאמר ת"ק וכו', ותימה אי ג"ש היא ליבעי מומחין כי התם, ועוד ניליף מזקנים דכתיב גבי חליצה דמרבין אפי' הדיוטו, ומפרש ר"ת דלאו ג"ש ממש היא אלא פירושא בעלמא הוא כמו אין פגיעה אלא תפילה שנאמר אל תפגע בי. וא"ת אכתי ניליף פירושו מחליצה, וי"ל מדכתב רחמנא שיבה ש"מ לאו בזקני השוק איירי אלא לאצרוכי חכמה בהאי שיבה דלא תימא כל שיבה במשמע. וא"ת לא לכתוב רחמנא שיבה וממילא ידעינן דלא ילפינן מחליצה דא"כ בפני כל אדם יעמוד כמו חליצה דהכל כשרים לה, וי"ל דאי לאו שיבה הו"א דזקן אתא לזקנה ולא בעינן חכמה להכי איצטריך שיבה לגלויי עליה דזקן דבעי חכמה בהדי שיבה:

איכא בינייהו דיניק וחכים: מדלא קאמר זקן ולא חכים ש"מ דר' יוסי הגלילי מודה דלא סגיא בשיבה לחודה, ועוד דא"כ היינו דאיסי בן יהודה דע"כ איסי בן יהודה סבר דזקן היינו יניק וחכים וליכא בינייהו מידי דאין לומר שבא איסי בן יהודה לומר אפי' זקני גויים דהא לקמן בתר דפסק ר' יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה קאמר דר' יוחנן קאים מקמי סבי ארמאי, הא ליתא דא"כ למה לי טעמא דכמה הרפתקי דעדו עלייהו, ועוד דרבא הוה עביד להו הידור ולא קימה ובשיבה כתיב קימה, אלא מפני דרך ארץ היו חולקים להם כבוד ולא בא איסי לרבות אלא זקן אשמאי ולא סבי ארמאי.

ותימה לר' יוסי הגלילי קרא דשיבם למה לי, י"ל דאיצטריך לגלויי עליה דזקן דבחכם לחודיה איירי דלא תימא דבעינן זקן כמשמעו וחכם, ועוד י"ל דאיצטריך קרא דשיבה לר' יוסי הגלילי לאשמעינן דלפעמים צריך לכבדו מפני שיבתו דאי איהו הוה יניק וחכים חייב לעמוד מפני זקן וחכם, שאם היו שוין לא הוה צריך לעמוד, דדוקא תלמידי חכמים שבבבל אמרי' באלו מציאות שחייבים לעמוד זה מפני זה, ועוד י"ל דבין לר' יוסי הגלילי ובין

לרבנן שמעינן משיבה דצריך לעמוד מפני זקן שאינו אשמאי אע"פ שאינו מופלג בחכמה אלא דדרשי רבנן זקן מזקני למעוטי יניק וחכים אפי' הוא מופלג ור' יוסי הגלילי סבר שצריך לעמוד מפני יניק וחכים אם הוא מופלג בחכמה:

א"כ ניכתוב רחמנא מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן: וא"ת בלאו הכי נמי אית לן למדרשיה אדלעיל ואדלקמיה כדאשכחן גבי נשך ותרביית דתרווייהו קיימי אכסף ואאוכל וכן גבי נבילה בפ' כל שעה דנתינה ומכירה קיימי אגר ואנכרי, וי"ל דשאני הכא דאין לשון מפני קאי אוהדרת אלא דוקא פני כמו פני זקנים לא נהדרו ואין לשון פני נופל על תקום אלא מפני כמו לא אוכל לתקום מפניך. והך דחמשה פסוקים שאין להם הכרע כתיבנא בכבא מציעא בפ' איזהו נשך.

וה"ר יעקב מאורלינש תירץ דהכא גבי שיבה זקן איכא למיטעי ולאוקומי שיבה זקן בחד גברא הילכך אי לא כתיב אלא חדא זימנא הוה מוקמינן ל'י בחד גברא אבל גבי רבית ליכא למימר דכסף ואוכל חדא מילתא וכן גבי נבלה גר וגוי ליכא למימר חד גברא הוא:

אין ת"ח רשאי לעמוד מפני רבו וכו': תימה כל הני דלעיל שהיו מקפידין אפי' בסעודה וכי כולהו מיירי בשלא עמדו שחרית וערבית, ואין נראה לחלק בין רבו מובהק לשאינו מובהק דהא מפרש טעמא שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים, ואין לפרש דוקא קאמר להשכים לפתחו או ללכת במקום שעתיד רבו לעבור כדי לעמוד מפניו כמו שמשכימים ומעריבין לכבוד שמים לתפילה דא"כ מאי פריך מזקן שלא יטריח, ונראה לפרש דדוקא קאמר בבית המדרש או במקום הצנוע אבל במקום שיש גנאי לרב אם לא יעמוד מפניו חייב, ואי הוה מפרשינן רשאי לשון חיוב ניחא:

קום מקמיה ולא תיחוש ליקרא דידי: לפי שגם אני הייתי עומד אם הייתי רואהו, אבל אם לא היה שמואל עומד מפניו גם רב יהודה לא היה לו לעמוד מפניו כדאמרי' ביש נוחלין והלכתא חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב והלכתא אין חולקים לא קשיא הא דפליג ליה רביה יקרא והא דלא פליג ליה רביה יקרא:

איבעיא להו רכוב כמהלך דמי: הוה מצי לאוכוחי מאביי דלעיל דקאים מקמיה דרב יוסף מכי הוה חזי אודנא דחמריה אלא דניחא ליה למפשט מבריייתא, ולא דמי לספינה דאמרי' בפ"ק דב"מ דלא חשיבא כחצר מהלכת משום דמינח קא ניחא ומיא הוא דקא ממטו לה דהתם טעמא משום דילפינן מידה דמינח ניחא ואיהי קא מסגייתא תותא, תדע דהא בפ"ק דשבת אמרי' אגוז על גבי מים לאו היינו הנחתו ולא אמרי' דמיא קא ממטו לה:

מפני לומדיה עומדים מפניה לא כ"ש: וא"ת והא בפ' בתרא דמכות קא עביד ק"ו איפכא דקאמר כמה טפשאי הני אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא, וי"ל דלעולם ס"ת עדיפא אלא ה"פ התם טפשאי נינהו דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא דס"ת גופי' לא ידעינן אלא מק"ו דגברא רבא:

חכם עובר עומד מלפניו ד' אמות: במס' הוריות מפרש סדר אחר וי"ל דהתם מיירי בבית המדרש שהיו יושבים שורות שורות והכא ברה"ר כי ההוא מעשה דמשה:

פני יהושע:

שם ת"ר מפני שיבה תקום יכול אפילו מפני זקן אשמאי. ופרש"י אדם רשע ועם הארץ. והקשו בתוספות דהא מצוה אפילו לנדונו ולהכותו ולקללו ופירשו בשם ר"ת דהיינו בור ועם הארץ. ולענ"ד נראה דודאי לישנא דאשמאי דחקו לרש"י לפרש כן דמה שפירש ר"ת מלשון פתחי שמאי אכתי שמאי לחוד ואשמאי לחוד.

ומה שהקשו בתוספות דאף לנדונו ולקללו מותר נראה דהיינו דצריך לענשו וליסרו אבל מ"מ אפשר דגזירת הכתוב הוא לקום מפניו ולמיעבד ליה הידור כדאשכחן ברבי יוחנן דקם מפני סבי דארמאי ואמר כמה הרפתקאי דעדו עלייהו וא"כ אפשר דבזקן אשמאי נמי מחייב מהאי טעמא מגזירת הכתוב.

ולכאורה ראייה לדבר מהא דאיתא בסוף פרק כל הגט [לא:]: דרב הונא ורב חסדא הוו יתיבי חליף ואזיל גניבא מקמייהו אמר חד לחבריה ניקום מקמיה דבר אוריין הוא ואמר ליה אידך מקמי פלגאה ניקום, ואשכחן נמי עובדא בסוף פרק הניזקין [גיטין סב.] ברב הונא ור"ח וגניבא גופא דאמר חד לחבריה בהאי לישנא ממש א"כ הנראה מזה דפלוגתא דרב הונא ור"ח היא אי חייב למיקם מקמי רשע או לא דהא גניבא דפלגאה הוי עד שרצה מר עוקבא למסרו למלכות כדאשכחן בגיטין [ז]. ואפ"ה בעי למיקם מקמיה.

וראייתיה להר"ן ז"ל דאדרבא מהאי עובדא דגניבא מקשה על שיטת רש"י מההיא דאמר ליה אידך מקמי פלגאה ניקום, ונראה מדבריו דליכא פלוגתא בהא מילתא אלא מאן דבעי למיקם מקמיה לא היה ידע דפלגאה הוא ולבתר דשמע הודה לו, ולמאי דפרישית מסוגיא דסוף פרק הניזקין לא משמע כן אם לא שנדחוק לומר דהני תרתי עובדי בחד זימנא הוו ולישנא לא משמע הכי:

ובעיקר פי' רש"י שכתבתי דאפשר דגזירת הכתוב הוא אף דמלשון שיבה ודאי אינו מוכרח דאדרבה שיבה לא אשכחן בקרא אלא בלשון חשיבות, בשיבה טובה, גם שב גם ישיש, ועטרת תפארת שיבה מ"מ כיון דפלגינהו רחמנא בתרתי בחד כתיב קימה ובאידך הידור קא ס"ד דה"ק דתרי מילי נינהו והיינו דקאמר מפני שיבה תקום יכול אף זקן אשמאי ולא קאמר יכול אף שיבה אשמאי אלא על כרחך כדפרישית דעיקר הכוונה דחד מינייהו איירי באשמאי והיינו זקן דלא כתיב ביה אלא הידור ואהא מסיק דאפ"ה אין זקן אלא חכם.

ונראה לי דמלישנא דזקן גופא דייק לה, דלכאורה לשון שיבה לאו שם דבר הוא על האיש אלא כדכתיב גם שב אבל לשון שיבה היינו על הימים אחר שהגיע לימי שיבה וא"כ בזקן נמי הו"ל למיכתב כה"ג והדרת פני זקנה והיינו שהגיע לימי זקנה כדכתיב עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול, ובלשון חכמים נמי בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה, אלא על כרחך מדכתיב לשון זקן היינו חכם, כן נראה לי ליישב שיטת רש"י.

אלא דמ"מ אין זה מספיק דאכתי לית לן לאוקמי סתם לשון שיבה וזקן ברשע דאע"ג דפשטא דקרא משמע דבתרי גברי איירי ובתרי מילי אפ"ה לית לן לאוקמי ברשע אלא דשיבה היינו שהגיע לימי שיבה דהיינו בן שבעים שנה ומש"ה כתיב ביה קימה וזקן היינו בן ששים שנה ומש"ה לא כתיב ביה אלא הידור ונהי דלמאי דמסיק אין זקן אלא חכם תו ליכא למימר הכי, ועוד דהא למסקנא קימה והידור נמי ליכא לאוקמי במילי דאדרבה הוקשו להדדי כמו שנבאר אלא דמ"מ אף למאי דס"ד מעיקרא נמי לית לן למימר דמשום דאיירי בתרי גברי הוי מוקי ליה ברשע וממילא דלאיסי בן יהודה נמי לאו מהאי טעמא הוא אלא על כרחך דפשטא דלישנא דסתם שיבה משמע ליה לרש"י דאין לחלק כלל במה שהוא רשע דאפ"ה בכלל לשון שיבה הוא, כן נראה לי בשיטת רש"י ז"ל ודו"ק:

רש"י בד"ה אין זקן אלא זה שקנה חכמה ולשון נוטריקון דיבר הכתוב כו' עכ"ל. ולכאורה מלשון נוטריקון לא שמעינן אלא זה קנה אבל אכתי אין כאן רמז על שקנה חכמה אלא משום דאמרינן בעלמא דדא קני מה חסר ודדא חסר מה קנה וא"כ אי אפשר לפרש סתם לשון זה קנה אלא על מי שקנה חכמה, כן נראה לי:

גמרא יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת. היינו מדשני קרא בלישנא דהו"ל למיכתב מפני שיבה תקום פני זקן והדרת או איפכא תקום מפני שיבה והדרת פני זקן אלא על כרחך דשני קרא בהכי למיסמך תקום ליהדרת למידרש תרוייהו לקולא, ובכך נתיישב לי הא דאמרינן בסמוך דטעמא דת"ק אי ס"ל כדר"י הגלילי נכתוב מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן. ולכאורה יש לתמוה דמה צורך לכל אריכות דלא הוי צריך למימר אלא דנכתוב רחמנא מפני שיבה וזקן תקום והדרת או מפני שיבה ופני זקן תקום והדרת אלא על כרחך דכיון דבתרי גברי איירי לא שייך למידרש הקישא אלא בכה"ג וכמו שאבאר בסמוך במקומו:

רש"י בד"ה אי ס"ד כדקאמר ת"ק כו' ומדקפיד אחכמה אמרינן נמי שיבה לאו זקן אשמאי כו' עכ"ל. ולכאורה פירושו דחוק ויתכן יותר למאי דפרישית בשיטת רש"י דמעיקרא נמי לא הוו סליק אדעתיה לאוקמי לשון שיבה אף בזקן אשמאי אלא משום דהוי משמע נמי זקן כמשמעו שהגיע לימי זקנה ולא איירי בחכם כלל וא"כ מדמפליג רחמנא זקן ושיבה

בתרתי אלמא דחד מינייהו לאורויי דאפילו אשמאי וכ"ש למאי דפרישית דשיבה היינו בן שבעים כמ"ש הרא"ש ז"ל (סימן נ"ג) והטור והש"ע (יו"ד סימן רמ"ד ס"א) וא"כ שפיר שייך מידרש הכי דבשיבה אף אשמאי משא"כ לבתר דדריש ר"י הגלילי דאין זקן אלא מי שקנה חכמה א"כ ממילא תו לא צריכין לאוקמי שיבה אף באשמאי רשע ועם הארץ אלא מוקמינן לקרא בדדמי בעושה מעשה עמך דווקא ועוד מדאקדים שיבה מקמי זקן משמע דשיבה נמי איירי בחכם, כן נראה לי ועיין בסמוך:

תוספות בד"ה מאי שנא דפלגינהו כו' וא"ת כיון דבהדי שיבה נמי בעי חכמה כדפירש בקונטרס כו' עכ"ל. כבר כתבתי בסמוך דבאמת אין זה מוכרח לפירוש הקונטרס דאדרבא איכא למימר דנתי דאין זקן אשמאי בכלל שיבה דהיינו רשע ועם הארץ גמור אפ"ה לא בעינן כלל שיהא חכם אלא מדכתב רש"י ז"ל ומדקפיד אחכמה משמע להו דלקושטא דמילתא דפרש"י נמי משמע לר"י הגלילי דשיבה לא איירי אלא בדאיכא חכמה בהדיה וכדפרישית מדאקדמיה רחמנא שיבה מקמי זקן והיינו דקשיא להו א"כ שיבה דכתב רחמנא למה לי ובהא ליכא למימר נמי דשיבה אתי לאשמעינן שיהא בן שבעים שנה דהא לקושטא דמילתא לא בעינן דהא אף יניק וחכים במשמע.

מיהו מאי דקשיא להו בתר הכי דמצי למימר בגמרא לרבי יוסי אי ס"ד כדקאמר ת"ק לא ליכתוב אלא זקן שיבה למה לי, ולמאי דפרישית לא קשה מידי דלרבנן איצטריך למיכתב שיבה דבעינן דוקא שיהא בן שבעים שנה והוא חכם ג"כ מאי דלא הוה ידעינן אי הוה כתיב זקן לחוד, דסתם זקן היינו בן ששים כדתנן [אבות פ"ה משנה כ"ו] בן ששים לזקנה.

והנראה מזה דהתוספות לא גרסי במסכת אבות בן ששים לזקנה אלא כאותן הגורסים בן ששים לחכמה ועיין בתוספות יו"ט אלא דלפי"ז קשה יותר מנ"ל לר"י הגלילי דאפילו יניק וחכים דלמא בן ששים דוקא היכא דמופלג נמי בחכמה ובסתם חכם בעינן בן שבעים. ויש ליישב דאי ס"ד דזקן הוא בן ששים לא הוי ליה לאקדומי שיבה לזקן אלא על כרחך זקן היינו יניק וחכים ומש"ה אקדמיה לשיבה דהו"ל מופלג בזקנה לגביה ודו"ק:

גמרא א"כ נכתוב רחמנא מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן. לכאורה הסוגיא תמוה דלא אשכחן כה"ג דלימא תלמודא א"כ ליכתוב רחמנא לישנא יתירא ועוד שכבר כתבתי דלא הוי צריך למיכתב אלא מפני שיבה וזקן תקום והדרת ועכ"פ אי הוה כתיב מפני שיבה ופני זקן תקום והדרת הוי משמע שפיר כר"י הגלילי.

ויש ליישב הכל לפמ"ש התוספות בריש פרק איזהו נשך (ב"מ סא). דלא ניחא להו לרבנן לפרש לשון מפני אהדרת ולשון פני אתקום וא"כ הכי קאמרי ליה ודאי אי הוה כתיב הכי מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן ודאי הוי לן לאוקמי בחד גברא וכר"י הגלילי והוי ידעינן נמי הקישא דאיתקוש קימה להידור בתרווייהו בכל מילי כדפרישית לעיל, אבל כל כמה דלא כתיבי קראי הכי תו ליכא לאוקמי כר"י הגלילי דהא לא שייך לשון מפני אהדרת ולשון פני אקימה, ואף אי הוה כתיב מפני שיבה ופני זקן תקום והדרת אפ"ה לא הוי ידעינן שפיר דאיתקוש קימה להידור אלא ס"ד דהידור היינו בממון וקימה אף במקום רחוק, והיינו כדפרישית דלא ידעינן האי הקישא אלא מדשני רחמנא בלישניה.

והא דקאמר הש"ס לעיל דרבי יוסי לא אמר כת"ק דא"כ ניכתוב מפני שיבה וזקן תקום והדרת ולא אמרינן דאיצטריך למיכתב הכי משום הקישא היינו משום דלרבנן לא איצטריך האי הקישא דכיון דלדידהו לא כתיב זקן אלא לאפוקי מזקן אשמאי א"כ על כרחך דוהדרת לא איירי בממון דאין שום סברא להדר זקן אשמאי בממון אף לפי התוספות דאיירי בבור ועם הארץ כ"ש לפרש"י דאיירי ברשע ומדאיצטריך זקן לאפוקי זקן אשמאי אלמא דוהדרת לאו בממון איירי אלא לגלוי אקימה דאינה במקום רחוק ולא במקום שאין בה הדור, כן נראה לי נכון ודו"ק:

שם אמר רבי יוסי בר אבין בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם עומדין כו'. ואע"ג דבכל דוכתי פשיטא לן דתלמוד תורה עדיף ממצוה אף בשעתה מ"מ נראה לי דשאני הכא דמה שהן עומדין מפני מביאי ביכורים היינו דבהאי שעתא גופא עסקי במצות הבאת ביכורים גופא, והיינו דקאמר בשעתה, משא"כ בקימות ת"ח אפשר דבהאי שעתא לא עסיק הת"ח בתורה, ואע"פ דלפי"ז סברא פשוטה היא אפ"ה דחי לה הש"ס משום

דאיכא נמי סברא איפכא דסוף סוף גזירת הכתוב היא לקום בכל עת מפני ת"ח ואפ"ה אין בעלי אומנים עומדים מפניהם וכ"ש בקימה לפני עוסקי במצוה דלא רמיזא באורייתא כלל דהוי לן למימר דאין בעלי אומניות עומדין כי אין צורך כלל לעמוד מפניהם אי לאו משום דא"כ אתה מכשילן כו', כן נראה לי:

עד כאן סוגיא דקידושין

בבא בתרא קכ.

... להלן מנאן הכתוב דרך גדולתן וכאן דרך חכמתן, מסייעא ליה לרבי אמי,
דא"ר אמי: בשיבה הלך אחר חכמה, במסיבה הלך אחר זקנה. א"ר אשי:
והוא דמפליג בחכמה, והוא דמפליג בזקנה.

רשב"ם: להלן, כשנישאו בנות צלפחד מנאן הכתוב דרך גדולתן דכתיב ותהיינה מחלה תרצה חגלה ומלכה ונועה בנות צלפחד לבני דודיהן לנשים ומסתבר דכך נולדו כדכתיב לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה (בראשית ט). **וכאן,** כשעמדו לפני משה דרך חכמתם כסדר שהן חכמות זו יותר מזו הקדימן הכתוב מחלה נועה חגלה מלכה ותרצה ומסברא אמרי' הכי דלא ליקשו קראי אהדדי. **בישיבה,** בין לדין בין לשאר ישיבות של תורה משיבין את החכם למעלה מן הזקן וכדמפרש לקמיה שהחכם מופלג מכל חביריו בחכמה שחכם הוא מאד אבל בשביל שהוא חכם מעט מן הזקן אין מכבדין אותו יותר מן הזקן שהוא חכם קצת ומבנות צלפחד איכא למילף דגבי שאילת הדין מקדים הכתוב חכמה תחלה. **במסיבה,** של משתה וה"ה לנישואין. **והוא דמפליג,** החכם בחכמה אז הלך אחר החכמה ולא אחר זקנה.

והוא דמפליג בזקנה, שזקן מאד אז חולקין לו כבוד בבית המשתה יותר מן החכם ואע"ג דמופלג ההוא חכם בחכמה וכגון שהזקן חכם קצת אבל אם אינו מופלג בזקנה החכם שהוא מופלג קודם לכבודו שמעינן מהכא דחכם מופלג וזקן מופלג שאינו חכם כל כך כבחור בשיבה הלך אחר חכמה להושיב החכם בראש ולדבר תחלה במסיבה הלך אחר זקנה והיכא דחכם הוי מופלג בחכמה והזקן אינו מופלג בזקנה בכ"מ הלך אחר חכמה אפילו במסיבה והיכא דהזקן הוי מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה בכל מקום הלך אחר זקנה ואפילו בשיבה הואיל והזקן חכם קצת אע"פ שהבחור חכם יותר ממנו והיכא דלא מופלג לא האי בחכמה ולא האי בזקנה נראה בעיני דבכל מקום הלך אחר זקנה מדאמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה דהוה תרווייהו מופלגין הולכים בשיבה אחר החכם ובמסיבה אחר הזקן מכלל דהיכא דלא הוה תרווייהו מופלגין לא האי ולא האי הולכין בכל מקום אחר אחד מהן ומדלא פירש איכא למימר דמסתמא הולכין אחר הזקן דבשביל שהבחור חכם קצת יותר ממנו אין לנו לבייש את הזקן והחכם אינו בוש בכך מאחר שזקן ממנו יודע הוא שבשביל זקנתו חולקין לו כבוד.

ר"י מיגאש: והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה פירש אין אומרים בשיבה הלך אחר חכמה ומקדימין נער חכם על זקן שאינו חכם אלא אם הוא הנער מופלג בחכמה אבל אם אינו מופלג בחכמה אע"פ שהוא חכם יותר מהזקן אין מקדימין אלא הזקן וכן אין הולכין במסבה אחר זקנה ומקדימין זקן שאינו חכם על נער חכם אלא אם הוא מופלג בזקנה אבל אם אינו מופלג בזקנה אף על פי שהוא גדול בשנים מן החכם אין מקדימין אלא החכם.

חידושי הריטב"א: בשיבה הלך אחר חכמה. פי' אם יש שני חכמים האחד גדול בשנים מחבירו וחבירו יותר חכם ממנו, בשיבת בית המדרש הלך אחר חכמה ובמסיבה דעלמא הלך אחר זקנה כיון שהזקן ג"כ חכם הא לאו הכי ממזר ת"ח קודם וכו' (הוריות י"ג א'), ופריש והוא דמופלג בחכמה. פי' אז החכמה קודמת בשיבה ואע"פ שהאחר מופלג בזקנה,

גם במסיבה לפי שמופלט בזקנה קודם לחבירו שמופלט בחכמה, אבל אם זה מופלט בזקנה ואין חבירו מופלט בחכמה אף בשיבה הלך אחר זקנה, וא"צ לומר שאם אינו מופלט בזקנה והראשון מופלט בחכמה שקודם החכם אף במסיבה, ואם אין האחד מופלט הלך אחר חכמה אף במסיבה.

בדברי חז"ל

מגילה יז: וכיון שכלו המינים מתרוממת קרן צדיקים, דכתיב (תהלים ע"ה) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, וכולל גירי הצדק עם הצדיקים, שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, וסמיך ליה וכי יגור אתכם גר.

תוספתא מגילה (ליברמן):

[פרק ג הלכה כד] אי זו היא קימה שאמרה תורה מפני שיבה תקום, עומד מפניו שואל ומשיב בתוך ארבע אמות, אי זהו הדרון שאמרה תורה והדרת פני זקן, לא עומד במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דברו נוהג בו מורא ויראה משא ומתן בכניסה וביציאה והן קודמין לכל אדם שנ' ואתן אתם ראשים על העם.

ירושלמי ראש השנה פרק א ה"ג:

אמר רבי לעזר פרא בסליוס או נומוס או גריפיס בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה רצה מקיימה רצו אחרים מקיימים אותה אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה מה טעמא ושמרו את משמרתני אני יי' אני הוא ששימרתני מצותיה של תורה תחילה אמר רבי סימון כתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני יי' אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחילה.

ספרא קדושים פרשה ג פרק ז:

(יב) מפני שיבה תקום יכול מפני אשמי / אשמאי / תלמוד לומר זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, רבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא זה שקנה חכמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו. (יג) יכול יעמוד לפניו מרחוק תלמוד לומר והדרת פני זקן, אי והדרת יכול יהדרנו בממון, תלמוד לומר תקום והדרת, מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בה חסרון כיס. (יד) איזהו הידור לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו, יכול אם ראהו יעצום עיניו כאלו לא ראהו, הרי הדבר מסור ללב, שנאמר ויראת מאלהיך אני ה', הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר ויראת מאלהיך. (טו) רבי שמעון בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח, תלמוד לומר זקן ויראת מאלהיך.

ויקרא רבה פרשה לה ג

אמר ר' אלעזר בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה אם רצה לקיימה הרי הוא מקיימה ואם לאו סוף שמקיימה ע"י אחרים אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזירה הוא מקיימה תחלה ה"ד מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה' אני הוא שקיימתי מצות עמידת זקן תחלה, אם בחקתי תלכו.

מדבר רבה (וילנא) פרשה טו יז:

(ז) כך דרש רבי תנחומא ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, הלכה בתוך כמה אמות חייב אדם לעמוד מפני הזקן - כך שנו רבותינו בתוך ארבע אמות חייב אדם לעמוד בפני הזקן שנאמר (ויקרא יט) מפני שיבה תקום, ושואל בשלומי בתוך ד' אמות.

ואיזה הידור אמרה תורה והדרת שלא יעמוד במקומו ולא ישב במקומו ולא יהא סותר את דבריו וכשהוא שואל הלכה שואל ביראה ולא יקפוץ להשיב ולא יהא נכנס בתוך דבריו שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום ותלמודו משתכח ושנותיו מתקצרות ולסוף הוא בא לידי עניות שנא' (קהלת ח) וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מפני אלהים.

מורא זו איני יודע מהו כשהוא אומר מפני שיבה תקום ויראת מאלהיך הוי זה מוראת הרב, אם כן הרי מוראת רבית ומוראת משקלות אלא א"ר אלעזר נאמר כאן פני זקן ונאמר להלן (שם) איננו ירא מפני אלהים, וחייב להקדימו לכל אדם בכניסה וביציאה ולנהוג בו מורא וכבוד שנא' (דברים ו) את ה' אלהיך תירא ותניא את לרבות בעלי תורה שאין לך מדה אחרת כיוצא בה וכן הוא אומר (שם א) ואתן אותם ראשים עליכם מיכן את למד שתנהוג בו מנהג נשיאות לעמוד מפניו להקדימו לכל דבר שבגדולה.

אמר רבי אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרת שלא להטריח עליהם שלא יהיו רואין ועומדים מלפני וכשאמרתי דברים לפני רבי יוסי ב"ר זבידא אמר לי צריך אתה לעבור לפניהם ויהיו רואין אותך ועומדים לפניך ואת מביאם לידי יראת שמים שנא' מפני שיבה תקום ויראת מאלהיך.

מדרש תנחומא פרשת בהעלותך סימן יא:

(יא) ילמדנו רבינו כמה אמות חייב אדם לעמוד מפני הזקן כשהוא רואה אותו עובר, כך שנו רבותינו בתוך ארבע אמות חייב אדם לעמוד מפני הזקן שנא' (ויקרא יט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, וכורע לפניו ושואל בשלומי לארבע אמות.

ואיזה הוא ההדור שאמרה תורה והדרת פני זקן שלא יעמוד במקומו ולא יהא סותר דבריו וכשהוא שואל הלכה שואל ביראה ולא יקפוץ להשיב ולא יהא נכנס לתוך דבריו שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום ותלמודו נשכח ושנותיו מתקצרות ולסוף הוא בא לידי עניות שנאמר (קהלת ח) וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני האלהים.

מורא זו איני יודע מה היא כשהוא אומר מפני שיבה תקום ויראת מאלהיך (ויקרא יט), הוי אומר זה מוראת הרב, וכן נאמר במדות ומשקלות שנאמר בהן מורא, אלא אמר רבי אלעזר נאמר כאן פני זקן ויראת ונאמר להלן איננו ירא מלפני האלהים לכך חייב אדם להקדים לו שלום בכניסה וביציאה ולנהוג בו מורא וכבוד שנאמר (דברים ו) את ה' אלהיך תירא ותניא את לרבות את בעלי תורה, שאין לך מדה אחרת כיוצא בה, וכן הוא אומר (שם א) ואתן אותם ראשים על העם מכאן את למד שתנהוג בו מנהג נשיאות לעמוד מפניו ולהקדימו לכל דבר של גדולה.

אמר רבי אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרת שלא להטריח עליהם שלא יהו רואין אותי ועומדין מלפני, וכשאמרתי אלו הדברים לפני רבי יוסף בר זבידא אמר לי צריך אתה לעבור לפניהם ויהיו רואין אותך ועומדין לפניך ואתה מביאן לידי יראת שמים שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת, למה, שמעלתן של צדיקים היא מעלה שאין לה ירידה.

* * מוני המצוות * *

רמב"ם

ספר המצוות מצות עשה רט:

המצוה הר"ט היא שצונו לכבד החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם והוא אמרו ית' (שם לב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ולשון ספרא תקום והדרת קימה שיש בה הידור. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בפרק ראשון מקדושין (לב:).

ודע שעם היות מצוה זו מחוייבת לאנשים כולם בכלל, כלומר לכבד החכמים, ואפילו חכם לחכם השווה לו בחכמה כמו שבארו באמרם (ב"מ לג.) תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה, דע שיש בכבוד דברים מיוחדים ונוספים על התלמיד. וזה כי כבוד התלמיד את רבו יש בו תוספת גדולה על הכבוד שהוא חייב לכל חכם ויתחייב לו עם הכבוד המורא. שהם כבר בארו שחוק רבו עליו יותר גדול מחוק אביו שחייבו הכתוב לכבדו ולירא ממנו. ובבאור אמרו אביו ורבו רבו קודם.

וכבר ביארו (סנהדרין ה:): שאינו מותר לתלמיד לחלוק על רבו, רוצה לומר בחולק לצאת מהוראתו, ודינו שיסמוך בסבתו וילמד או ידון או יורה אם לא יתן לו רשות. ואין מותר לו להתקוטט עמו או להתרעם ממנו ולא לחשדו, רוצה לומר שיהרהר עליו פועל או מאמר במין ממני הרהור, כי איפשר שלא ירצה זה. ובפרק חלק (שם קי.) אמרו כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנאמר (פנחס כו) בהצותם על ה', כל העושה מריבה עם רבו כעושה עם השכינה שנאמר (חקת כ) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה', וכל המתרעם על רבו כמתרעם על השכינה שנאמר (בשלח טז) לא עלינו תלונותיכם כי על ה', כל המהרהר אחר רבו כמהרהר אחר השכינה שנאמר (חקת כא) וידבר העם באל"ים ובמשה. וזה כלו מבואר כי מחלוקת קרח ומריבת ישראל ותלונתם והאשימם וחשדם אמנם היה עם משה ועליו שהיה רבן שלכל ישראל ושם הכתוב כל ענין מהם על ה'.

ובבאור אמרו (אבות ד יב) מורא רבך כמורא שמים. וזה כלו לקוח בראיה מהיות הכתוב מצוה לכבד החכמים והאבות, כמו שהתבאר בלשונות רבים מן התלמוד, לא שהיא מצוה בפני עצמה. והבין זה:

הלכות תלמוד תורה פרק ו:

הלכה א: כל תלמיד חכם מצוה להדרו ואע"פ שאינו רבו שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן זקן זה שקנה חכמה, ומאימתי חייבין לעמוד מפניו משיקרב ממנו בארבע אמות עד שיעבור מכנגד פניו.

הלכה ב: אין עומדין מפניו לא בבית המרחץ ולא בבית הכסא שנאמר תקום והדרת קימה שיש בה הידור, ואין בעלי אומניות חייבין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתן שנאמר תקום והדרת מה הידור שאין בה חסרון כפי אף קימה שאין בה חסרון כפי, ומנין שלא יעצים עיניו מן החכם כדי שלא יראהו עד שלא יעמוד מפניו, שנאמר ויראת מאלהיך הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך.

הלכה ג: אין ראוי לחכם שיטריח את העם ויכוין עצמו להן כדי שיעמדו מפניו אלא ילך בדרך קצרה ומתכוין שלא יראו אותו כדי שלא יטריחן לעמוד, והחכמים היו מקיפין והולכין בדרך החיצונה שאין מכיריהן מצויין שם כדי שלא יטריחום.

הלכה ד: רוכב הרי הוא כמהלך וכשם שעומדים מפני המהלך כך עומדין מפני הרוכב.

הלכה ה: שלשה שהיו הולכין בדרך, הרב באמצע גדול מימינו וקטן משמאלו.

הלכה ו: הרואה חכם אינו עומד מפניו עד שיגיע לו לארבע אמות וכיון שעבר יושב, ראה אב בית דין עומד מלפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו ואינו יושב עד שיעבור מאחוריו ארבע אמות, ראה את הנשיא עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו או עד שיתכסה מעיניו, והנשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואינן יושבין עד שיאמר להם שבו, כשאב בית דין נכנס עושין לו שתי שורות ועומדין מכאן ומכאן עד שנכנס ויושב במקומו ושאר העם יושבין במקומן.

הלכה ז: חכם שנכנס כל שיגיע לו בארבע אמות עומד מלפניו אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס ויושב במקומו, בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שהרבים צריכין להם מקפצין על ראשי העם ונכנסים למקומם, ואין שבח לתלמידי חכמים שיכנסו לאחרונה, יצא לצורך

חוזר למקומו, בני חכמים בזמן שיש בהן דעת לשמוע הופכין פניהן כלפי אביהן אין בהן דעת לשמוע הופכין פניהן כלפי העם.

הלכה ח: תלמיד שהוא יושב לפני רבו תמיד אינו רשאי לעמוד מפניו אלא שחרית וערבית בלבד שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים.

הלכה ט: מי שהוא זקן מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם עומדין לפניו, ואפילו החכם שהוא ילד עומד בפני הזקן המופלג בזקנה, ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו, ואפילו זקן כותי מהדרין אותו בדברים ונותנין לו יד לסומכו שנאמר מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע.

כסף משנה

פ"ו הלכה א: כל תלמיד חכם מצוה להדרו וכו'. פ"ק דקידושין (לב) ת"ר מפני שיבה תקום יכול אפילו זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ר' יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא זה שקנה חכמה. ומפרש בגמרא דאיכא בינייהו יניק וחכים דלרבי יוסי חייב לעמוד מפניו ולת"ק לא. ופסק רבינו כר' יוסי משום דאיסי בן יהודה דאמר התם מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע קאי כוותיה דכיון דדריש שיבה לרבות אפילו זקן אשמאי אלמא זקן באפי נפשיה מידרש ולא קאי אשיבה וליניק וחכים אתא דאי זקן וחכם קאמר למה לי משום חכמה תיפוק לי משום זקנה ואמר התם אביי הלכה כאיסי בן יהודה. וכתב הר"ן שכן נראה מפירושו רש"י ואע"פ שמדברי הרי"ף נראה דסובר דהלכה כת"ק:

ומאימתי חייבין וכו'. שם אי זו היא קימה שיש בה הידור זה ארבע אמות וגרסינן תו התם חכם עובר עומד מלפניו ארבע אמות וכיון שעבר יושב:

הלכה ב: אין עומדין מפניו וכו'. שם באותה ברייתא ואמרינן בגמרא דהני מילי דבמרחץ לא בבתי גוואי אבל במקום שמותר להרהר בד"ת חייב לעמוד. ורבינו כתב בית המרחץ דומיא דבית הכסא ולכך לא חשש לפרש יותר:

ואין בעלי אומניות וכו'. שם אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני ת"ח בשעה שעוסקין במלאכתן. ודעת רבינו לומר שרשאים פירוש חייבין כמו לא תהיה לו כנושה דמתרגמינן לא תהא ליה כרשיא וכן כתבו התוספות:

ומנין שלא יעצים עיניו. שם בברייתא יכול יעצים עיניו כלומר כמי שלא ראהו ת"ל ויראת מאלהיך והקשו בגמרא אטו ברשיעי עסקינן ומשני דהכי קאמר יכול יעצים עיניו מקמי דלימטי זמן חיובא דכי מטי זמן חיובא הא לא חזי ליה. וזהו שכתב רבינו ומנין שלא יעצים עיניו מן החכם כדי שלא יראהו:

הלכה ג: אין ראוי לחכם שיטריח וכו'. שם בברייתא ובגמרא:

הלכה ד: רוכב הרי הוא כמהלך וכו'. ג"ז פשוט שם:

הלכה ה: שלשה שהיו מהלכין וכו'. יומא פרק אמר להם הממונה (לז). ודע דבגמרא הכי איתא אמר רב יהודה המהלך לימין רבו הרי זה בור. תנן הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו. ועוד תניא שלשה שהיו מהלכים בדרך הרב באמצע גדול מימינו קטן משמאלו. תרגמה רב שמואל בר פפא כדי שיתכסה בו רבו והתניא המהלך כנגד רבו ה"ז מגסי הרוח דמצדד אצדודי. ומפרש"י הרי זה בור אפילו בדרך ארץ אינו בקי. כדי שיתכסה בו רבו הא דקתני מימינו לא שילך אצלו אלא מאחוריו ומיהו גדול לימין וקטן לצד שמאל אצל גדול ושניהם אחורי הרב. דמצדד אצדודי לא אצל ממש ולא אחורי ממש אלא שיתכסה בו רבו מקצת צד רבו עכ"ל:

ורבינו כתב הא דשלשה שהיו מהלכים בדרך וכו' והשמיט מאי דאתמר עלה בגמרא ונראה שהטעם מפני שהם דברים פשוטים וכל אדם זהיר בכך מחמת דרך ארץ אבל הא דבשלשה מהלכין בדרך אצטריכא ליה לאשמועינן שלא ילכו זה אחר זה אלא בשורה אחת. ויותר נראה לומר שסמך על מה שכתב פ"ה ולא יתפלל לפני רבו וכו' ואצ"ל שאסור לו להלך בצדו אלא יתרחק לאחור רבו ולא יהא מכוון כנגד אחוריו ואחר כך יתפלל וס"ל דההיא דלא יתפלל אחורי רבו מדין דרך ארץ נגעו בה ואם כן מינה נשמע למהלך:

הלכה ו: הרואה חכם וכו'. מימרא דרבי אבהו פ"ק דקידושין (לב): והנשיא שמחל וכו'. שם ופ"ב דכתובות (יז): כשהנשיא נכנס וכו' עד הופכין פניהם כלפי העם. ברייתא בהוריות פרק בתרא (יג) וכתבה הרי"ף פ"ק דקידושין. וכתבו התוספות דהאי ברייתא מיירי בבית המדרש ודרכי אבהו דלעיל מיירי בשוק והלשון מוכיח כן דהכא אמרינן כשהנשיא נכנס לבית המדרש ובר' אבהו אמרינן הרואה חכם עובר דמשמע שהוא בשוק ואע"ג דאמרינן בגמרא דהא דיצא לצורך חזור למקומו ה"מ לקטנים אבל לגדולים לא דה"ל למבדק נפשיה לא כתבו רבינו משום דבתר הכי אמר רבא האידינא דחלשא עלמא אפילו לגדולים נמי:

הלכה ח: תלמיד שהוא יושב וכו'. פ"ק דקידושין (לג) מימרא דרבי איבו אמר ר' ינאי וכו' שלא יהא כבודו וכו' שאינו מקבל עול מלכות שמים אלא שחרית וערבית. וכתבו התוספות דה"מ בבית המדרש אבל בחוץ חייב לעמוד אפילו כמה פעמים כדי שלא יראה כמזלזל בכבוד רבו:

הלכה ט: מי שהוא זקן מופלג בזקנה וכו'. שם (לג) אמר ר' יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה דאמר כל שיבה במשמע ואמרינן תו בגמרא ר' יוחנן הוה קאים מקמי סבי ארמאי רבא מיקם לא קאים הידור עביד להו אביי הוה יהיב ידא לסבי. וסובר רבינו דקימה דר' יוחנן לא מלא קומתו אלא הידור הוה עביד להו וא"כ הידור דרבא היינו בדברים ופסק כאביי ורבא דבתראי ניהו. ומ"ש שנאמר מפני שיבה וכו' היינו כאיסי בן יהודה וכמו שכתבתי. אבל קשה שכיון שרבינו סובר דכל שיבה ואפילו זקן אשמאי מרבה ואפילו כותי מאן פלג ליה לחלק בין זקן כותי לזקני ישראל וי"ל דכיון דחייב אדם בכבוד ישראל יותר מכבוד הכותי כשאמרה תורה תקום אין להשוותם אלא לישראל לקום מפניו ולכותי להידור דברים וליתן יד אבל לא לקום מפניו ואפילו ר' יוחנן הוה מפליג בין סבי ארמאי לסבי יהודאי וכמו שכתבתי בסמוך דלסבי ארמאי לא היה עומד מלא קומתו ולסבי יהודאי היה עומד ואביי ורבא ס"ל דאין להשוותם כ"כ אלא תקום דארמאי היינו להקימם בדברים ובנתינת יד:

ועל מ"ש רבינו ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו, כתב הטור ואינו יודע למה כתב שאינו חייב לקום מפני הזקן כדי קומתו דהא מהך קרא ילפינן זקן וחכם וכמו שצריך לקום מפני חכם מלא קומתו כך צריך מפני הזקן מלא קומתו. ואפשר שלא אמר שאין צריך לעמוד מפני הזקן מלא קומתו אלא ילד חכם שכיון שצריכין לנהוג בו ג"כ כבוד אין לו להתבזות לקום מפני הזקן אלא יעשה לו הידור אבל כל אדם צריך לקום מפני הזקן מלא קומתו, עכ"ל:

לחם משנה:

הל' ת"ת הלכה ט: ואפילו זקן כותי מהדרין אותו וכו' ונותנין לו יד לסומכו וכו'. סובר רבינו דכל שיבה במשמע הוא אפילו כותי וא"ת איך אמר ר' יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עלייהו ולמה לו האי טעמא דכמה הרפתקי וכו' תיפוק ליה דכל שיבה במשמע וכמו שהקשו התוס'. וי"ל דמ"מ ר' יוחנן כיון דהיה חכם לא היה מחוייב לעמוד דהוי כזקן ואינו לפי כבודו ולכך קאמר דמשום כמה הרפתקי הוה קאים:

ומה שכתב רבינו מהדרים אותו בדברים כו'. הוא ז"ל פסק דלא כר' יוחנן אלא כרבא דאמר התם הידור עביד להו וכדאביי דאמר התם יהיב ידא לסבי ארמאי וא"ת והא אמר התם רבא משדר שליחא רב נחמן משדר וכו' אמר אי לא תורה כמה נחמן בר אבא איכא בשוקא משמע דס"ל דשליח שולחים להם לפשוט יד אבל הן עצמן לא מפני כבוד התורה וכו' וא"כ הי"ל לרבינו לפסוק כרבא דפליג עליה דאביי דהוה יהיב ידא לסבי דהלכתא כרבא בכל מקום. וכ"ת רבינו לא איירי בת"ח הא ליתא דכי היכי דמהדרין אותו בדברים הוא אפילו בת"ח דהא רבא הוה עביד הכי והכי נמי נותנין יד לסומכו איירי אפילו בת"ח. וי"ל דכיון שרבינו ראה רבי יוחנן דמיקם הוה קאים ורבא משדר שלוחא שהם סברות רחוקות זו מזו פסק כאביי שהיא סברא אמצעית ביניהם דאביי ממש הוה יהיב להו ידיה:

יראים

יראים סימן רלא [ישן לה]:

יראת חכמים. כתוב בפ' ואתחנן את ה' אלהיך תירא ותניא בב"ק פ' שור שנגח ד' וה' שוורים (מא:) ובקדושין (נו.) ובפסחים פ"ב (כב:) שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא מיד פירש אמרו לו תלמידיו [רבין] כל אתין שבתורה שדרשת מה תהא עליהן א"ל כשם שאני מקבל שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח. ואע"ג דאיכא תנאי בב"ק דלא דריש אתין כר"ע [קיי"ל] דהתם בשור שנגח קיימי ריה"ג ור"ע ומשמעות העמסוני בחדא שטתא והווי להו רביים. ועוד ר' שמעון בכורות פ"א (ו:) גבי את [הגמל] אמרינן נפקא אסור חלבו מאת.

ואין להקשות דר' שמעון אדר' שמעון דאמרינן במנחות גבי את כל המנחה ר' שמעון לא דריש. הא לא קשיא די"ל התם מים תבר ליה דאורחיה למכתב את טפי מלח כתב את הגמל. אי נמי יש לומר דמשמעות דריש את בכל מקום. ובמנחות בפרק ב' את לא דריש לדרש זו כי אם לדרשה אחרינא. ובמ' הראשו' הוזקנו לתרץ דר' שמעון אדר' שמעון עצמו דאשכחן בכתובות פ' מציאת האשה (סז:) בב"מ פרק אלו מציאות (לא:) גבי העבט תעביטנו דאית ליה דברה תורה כלשון בני אדם. ובזבחים בהשוחט ומעלה (קח:) גבי איש איש א"ל דברה תורה כלשון בני אדם. והוצרכנו לתרץ דנראה לר' שמעון דגבי העבט תעביטנו אורחי' דקרא וגבי איש איש לאו אורחיה דקרא. ולר' יהודה הוזקנו לומר סברתו למפרע דדריש בכתובות העבט תעביט ולא אמר דברה תורה כלשון בני אדם. ובע"ז פ' אין מעמידין (כו.) א"ר יהודה המול ימול כלשון בני אדם. ור' יוסי דריש התם המול ימול לרבות מילה שלא לשמה. ולר' יוסי הוזקנו לומר סברתו דר' יוסי דריש המול ולא אמר דברה תורה כלשון בני אדם. ובזבחים פ' השוחט גבי איש איש דדריש ליה ר' שמעון שנים ור' יוסי אמר דברה תורה כלשון בני אדם. ובנדה פ' בנות כותיים (לב:) דריש ר' יהודה איש איש והמול ימול לא דריש. אלמא פליגי תנאי בסברא זאת שזה אומר הכי אורחיה דקרא וזה אומר אין אורחיה דקרא כאשר הבנתי ראיה דר' שמעון ור' יהודה ור' יוסי במקום אחד דורש בכל המקרא ובמקום אחר אית להו דרבנן ובמקום אחר אית להו דברה תורה כלשון בני אדם. ור' שמעון דדריש את הגמל ולא דריש את המנחה אלמא באורחיה דקרא פליגי.

נחזור לפירוש מצות יראת חכמים דהלכה כר' עקיבא דרביים ניהו. ועוד דסתם משנה כמותו דתנן במצות מורא רבך כמורא שמים. למדנו שחייב אדם לירוא מחכמי התורה ולומדיה שלמד מהם תורה. וכמה ילמוד מהם שצריך לנהוג בו מורא כל שלמד ממנו פרק אחד או הלכה אחת. כדתנן באבות (פ"ו) הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או אפילו דבור אחד צריך לנהוג בו כבוד. ומכבוד נלמוד מורא שכשם שאמרה תורה והדרת פני זקן זה שקנה חכמה ממנו בדבור אחד כך יש לומר תירא בלמד ממנו אפילו דבור אחד. ואשר שמו אחד יצילנו מפחד.

יראים סימן רלג (ישן לו):

לקום מפני שיבה ולהדר פני זקן. ויראת מאלהיך צוה הקב"ה בפ' קדושים מפני שיבה תקום. ותניא איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע פי' אפילו גוי אך שיקיים שבע מצות שנצטוו בני נח דהיינו חסידי אומות העולם, ואר"י הלכה כאיסי בן יהודה אביי קאי מקמי סבי דארמאי פי' שקיים שבע מצות שקבלו עליהם בני נח. ולמ"ד בע"ז (סד:) דהוי גר תושב לא קשיא דמ"מ ארמאי קרי להו תלמודא אבל אם אינם מקיימים כגון עובדי כוכבים בזמן (הבית) עובדי ע"ז מגלה עריות ושופכי דמים לא אמר איסי לקום מפניו ולהדרו דכתיב שאת פני רשע לא טוב להסתכל בפניו אסור (מגילה כח.) לקום מפניו ולהדרו לא כל שכן.

ותניא מפני שיבה תקום יכול אפילו זקן אשמאי, פירוש המקיים ז' מצות הוא נקרא אשמאי בשביל שהוא נכרי גמור, ת"ל זקן אין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ר' יוסי הגלילי היינו ת"ק איכא בינייהו יניק וחכים ת"ק סבר יניק וחכים לא וריה"ג סבר אפילו יניק וחכים נמי. מאי טעמא דר' יוסי הגלילי אי ס"ד כדאמר ת"ק ליכתוב רחמנא מפני שיבה תקום מדלא אמר הכי ש"מ ואפילו יניק וחכים נמי מפני שיבה וזקן חד הוא. הלכך צריך שיבה וחכמה. ומדפסק ר' יוחנן כאיסי דאמר שיבה כל שיבה במשמע אלמא שיבה וזקן תרתי גינהו. למדנו שהלכה כר' יוסי הגלילי דאמר זה שקנה חכמה בלא שיבה. פי' זה שקנה חכמה ממנו כדאמרין על ברייתא זאת אמר אביי לא שנו אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק מלוא עיניו מכל מקום רבו בעיניו.

והיינו דתנן באבות (פ"ו) הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או אפילו דבור אחד צריך לנהוג בו כבוד אבל אם [לא] למד אינו צריך, והיינו דאמרין בב"מ (לג.) כל ת"ח שבבבל עומדין זה בפני זה פי' שלומדין זה מזה, אבל שאר בני אדם לא. ואמרין בקדושין פ"א (לג.) שני שלישי שניתי לו בספר תילים ולא עמד מפני פי' אלמא מטעם הלמוד היה צריך לעמוד מפניו.

תקום והדרת פי' כדתניא בקדושין פ"א (לב:) מפני שיבה תקום והדרת יכול יעמוד מפניו מרחוק ת"ל תקום והדרת לא אמרתי אלא בקימה שיש לה הידור. ותניא (ל"ג א') איזו היא קימה שיש בה הידור זו ד' אמות, פי' שהחכם מתהדר בקימתו שנראה שמפני כבודו הוא עומד. אי הידור יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כ"ס אף הדור שאין בה חסרון כ"ס ומנין לנו דקימה אין בה חסרון כ"ס של ביטול מלאכה דמקיש קימה להידור מה הידור אין בו ביטול מלאכה אף קימה אין בה בטול מלאכה.

ומאחר דשיבה וזקן תרי מילי גינהו מנלן דתקום והדרת אכל חד וחד קאי, מדכתיב תקום והדרת בי מציעי, מדלא כתיב תקום מפני שיבה פני זקן תהדר קרי ביה הכי מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. ועל קימת ד' אמות אמר אביי לא שנו אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק מלא עיניו פי' רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו. ותניא יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ ת"ל תקום והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הידור. יכול יעלים עיניו כמי שלא ראהו פי' מקמי דנימטי זמן חיובי דכי מטי זמן חיובי לא חזי ליה ת"ל תקום ויראת דבר המסור ללב נאמר בו ויראת. ר"ש בן אליעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת.

תניא אין בעלי אמניות פי' העוסקים במלאכת אחרים רשאים לעמוד לפני ת"ח בשעה שעוסקין במלאכתם. למדנו שצוה הקב"ה לכבד שיבה וזקן איזה מהן קודם לא למדנו. פי' רב אמי בב"ב ביש נוחלין (קכ.) בשיבה הלך אחר החכמים במסיבה הלך אחר הזקנה פי' כל אחד ואחד (לפני) [לפי] הקפדתו ואמר רב אשי והוא דמופלג בזקנה. אמר ר' אלעזר (לג:) כל תלמיד שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח שנאמר וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני האלהים. ומורא זו מפרש זו מוראת רב.

תולדה להידור וקימת זקן. שלא למד ממנו אפילו אינו יותר ממנו גברא רבא הוא כדאמר רבא באלו הן הלוקין (כב:) כמה טפשאי בני אינשי דקיימי מקמי ס"ת ומקמי גברא רבה לא קיימי, שהתורה אמרה ארבעים יכנו וחכמים אומרים ארבעים חסר אחת, פי' גדול כח חכמים שאילמלי הם לא ידעו פי' התורה, מ"מ התורה גדולה מהם כדאמרין בקדושין פ"א (לג:) שאין תורה עומדת בפני לומדיה.

סמ"ג

עשה יג: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ותניא פ"ק דקידושין (לב:) איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע ואמר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה ולא כתנא קמא דמצריך שיבה וחכמה ודלא כרבי יוסי הגלילי דאמר יניק וחכים או שיבה וחכים ומזהיר ליניק וחכים לכבד זקן וחכים. ואין לפרש דרבי יוסי הגלילי מודה לאיסי בן יהודה בזקן ולא חכים דאם

כן היינו כאיסי, ועוד כי קאמר איכא בין רבי יוסי הגלילי ות"ק יניק וחכים הוה מצי למימר דאיכא בינייהו זקן ולא חכים.

אביי הוה קאי מקמי סבי דארמאי ורבא הוה עביד להו הידור ולא קימה, ומעובדא דרבא אנו למדין שכל שיבה במשמע לא מיירי בשיבה דגוים דאם כן ליעביד קימה ואביי נמי משום דרכי שלום הוה עביד להו קימה אלא כל שיבה דמיירי בישראל שאינו מוחזק רשע, אבל במוחזק רשע שאת פני רשע לא טוב (משלי יח ה).

מדפסיק רבי יוחנן כאיסי דקאמר כל שיבה במשמע למדנו שגם הלכה כרבי יוסי הגלילי דאמר והדרת פני זקן זה שקנה חכמה אפילו יניק וחכים ולא כתנא קמא דמצריך שיבה וחכמה:

ומפרש שם תקום והדרת קימה שיש בה הידור שזהו ארבע אמות רחוק שדומה שבשבילו עומד וכשיעבור מנגד פניו ישב מיד:

אב בית דין עובר עומד מפניו מלא עיניו וכשיעבור מלפניו ארבע אמות ישב מיד. וסדר אחר מפורש בהוריות (יג): ופירש רבינו יצחק שלשם מדבר בבית המדרש ובקידושין מדבר ברשות הרבים.

אמר אביי (לג.) לא שנו אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק פירוש שרוב חכמתו ממנו צריך לקום מלא עיניו, מלשון זה מדקדק הרב רבי אליעזר ממי"ץ דאין חייב מן התורה לעמוד אלא אם כן הוא רבו, והיינו דתנן במסכת אבות (פ"ו מ"ג) הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או דיבור אחד צריך לנהוג בו כבוד, והיינו דאמרינן בפרק שני דבבא מציעא (לג.) תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה בפני זה מפני שלומדין זה מזה, ואמרינן בפ"ק דקידושין (שם) שני חומשים שניתי לו בספר תהילים ולא עמד בפני אמנם מדברי סופרים צריך לעמוד בפני כל תלמיד חכם ואף על פי שאינו רבו כדאמרינן בפרק אלו הן הלוקין (מכות כב:) כמה טפשי הני גבראי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבא ספר התורה אמרה ארבעים יכנו ואתו רבנן ובצרי חדא, פירוש גדול כח החכמים שאלמלא הם לא ידענו פירוש התורה ומכל מקום התורה גדולה מהם כדאמרינן בקידושין פרק קמא (לג:) שאין תורה עומדת מפני לומדיה:

גרסינן בפרק שלישי דיומא (לז.) אמר רב יהודה המהלך לימין רבו הרי זה בור ומקשינן מדתניא שלשה שהולכין בדרך הרב באמצע גדול לימינו וקטן משמאלו ומתריך לא ימינו ממש אלא לצד ימין מאחוריו והקטן לצד שמאל מאחוריו כדי שיתכסה הרב ומקשה והתניא המהלך כנגד רבו הרי זה בור פירוש כנגד צדו אחורי רבו הרי זה מגסי הרוח ומתריך דמצדד אצדודי ולא אצלו ממש ולא אחוריו ממש:

ובפרק הוציאו לו (יומא כג.) גרסינן הנפטר מרבו אל יחזיר פניו ויצא ובפרק קמא דסנהדרין (ה:) תניא אין תלמיד מורה הלכה בפני רבו אלא אם כן רחוק ממנו שלש פרסאות ופירוש רבינו יצחק (תד"ה אלא) אפילו נטל רשות מרבו דאי דלא נטל רשות אפילו חוץ לשלשה פרסאות נמי אסור כדמשמע פרק הדר (עירובין סג.):

בברכות (כז:) אמרינן שאסור ליתן שלום לרבו ופירוש רבינו שלמה באומר שלום עליך ואין אומר רבי ובירושלמי אמר (ברכות פ"ב ה"א) נהיגין דלא ש"ל זעירא בשלמא דרבא דמקיימי בנפשייהו (איוב כט ח) ראוני נערים ונחבאו:

תניא בקידושין פרק קמא תקום והדרת יכול יהדרנו בממון תלמוד לומר תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בה חסרון כיס ומה הידור שאין בה ביטול מלאכה אף קימה שאין בה ביטול מלאכה מכאן אמרו אין בעלי אומניות רשאים לעמוד בפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתן פירוש רשאים (תד"ה אין) חייבין תרגום נושה (שמות כב כד) רשיא וכן מצינו במסכת ערכין בפרק המקדיש שדהו (כח:) האומר שור זה הקדש אף על פי שאינו רשאי אינו רשאי שהוא כמו ואינו חייב:

תניא יכול יעמוד מפניו בבית המרחץ ובבית הכסא תלמוד לומר תקום והדרת לא אמרתי אלא בקימה שיש בה הידור יכול יעצים עיניו קודם שיגיע לארבע אמותיו שלא יראהו כשיגיע לארבע אמותיו ת"ל תקום ויראת דבר המסור ללב נאמר בו ויראת רבי שמעון כן

אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח לרבים תלמוד לומר זקן ויראת פירוש ילך בדרך קצרה שלא יטריח רבים לעמוד לפניו:

עוד שם שאין תלמיד חכם רשאי לעמוד בפני רבו אלא שחרית וערבית שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים פירוש רשאי חייב וצריך לומר דתקום והדרת קיימי אשיבה שהוא כל שיבה ואזקן ולכך נכתבו בין שניהם ולא כתב תקום מפני שיבה ופני זקן תהדר ואם כן מצינו שצוה הקב"ה קימה והידור לשניהם ואיזה מהן קודם מפרש בפרק יש נוחלין (ב"ב ק.כ.) בשיבה הלך אחר החכמה במסיבת סעודה הלך אחר זקנה אמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא מופלג בזקנה וכתב שם רבינו שמואל שאם אין שם לא מופלג בחכמה ולא מופלג בזקנה שלעולם חכם קודם זקן:

תניא בתוספתא דהוריות (פ"ב ה"ז) מנין שכל השונה פרק לחבירו כאילו יצרו ורקמו והביאו לעולם שנאמר (ירמיה טו יט) אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה כאותו הפה שזרק בו נשמה באדם הראשון כך מכניס בריה אחת תחת כנפי השכינה מעלה עליו הכתוב כאילו יצרו ורקמו והביאו לעולם:

אמרו רבותינו (אבות ד יב) יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך והתלמידים מוסיפים בחכמת הרב כדאמרינן התם (תענית ז.) הרבה תורה למדתי מרבתי ויותר מחברי ומתלמידי יותר מכולם ומסקינן בפרק יש נוחלין (ב"ב קיט:) והלכתא חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב כשהרב עצמו חולק לו כבוד:

פמ"ק

מצוה נא: לקום מפני זקן דכתיב מפני שיבה תקום, ודרשו רבותינו אפילו יניק וחכים והוא מופלג. כדפירשו בתוספת דקידושין.

מצוה נב: להדר פני זקן דכתיב והדרת פני זקן, ואפילו אינו מופלג בחכמה, כדכתיב תקום והדרת, אך שיהא חכם קצת. ולדברי איסי בן יהודה אף אינו חכם כלל רק שיהא בן ע' שנה שהוא שיעור שיבה. ור' יוחנן פסק כאיסי. על כן טוב ונכון לעמוד לפני כל איש ישראל בן ע' שנה אפילו אינו חכם כלל, רק שלא יהיה רשע. אבל חכם מופלג אפילו יניק.

ואמרו חכמים פרק קמא דקדושין איזוהו קימה שיש בה הדור ד' אמות ברבו שאינו מובהק או בשיבה לדברי איסי בן יהודה. וכן הלכה, אבל ברבו מובהק כמלא רוי"ס עיניו ממש. וכמה הוא רוי"ס פי' רס"ו אמות. ומה דבעינן רבו היינו באין מופלג, אבל כשהוא מופלג בחכמה או בזקנה שהוא בן ע' שנה, אין צריך שיהא רבו. והיכא שיש זקן וחכם לפניך בשיבה הלך אחר החכמה, והוא דמופלג בחכמה. במסיבה הלך אחר הזקנה, והוא דמופלג בזקנה. אבל אם היה החכם מופלג והזקן אינו מופלג, חולקין כבוד לחכם אפילו במסיבה. וכן אם הזקן מופלג, והחכם אינו מופלג, חולקין כבוד לזקן אפילו בשיבה. והיכא שאין שניהם מופלגים חולקין כבוד לזקן. ואינו חייב לקום מפניו בבית המרחץ בבתי גואי אבל בבתי בראי חייב לקום. ולא לקום מפניו בבית הכסא. ולא יתבטל ממלאכתו לעמוד מפני חכמים. ולא יקום לפני רבו אלא ערבית ושחרית אבל אם יש פנים חדשות צריך לקום. ורכוב כמהלך דמי. ודין נשיא ואב בית דין אין אנו צריכין עתה.

ספר החינוך

מצוה רנז: מצות כבוד חכמים

לכבוד החכמים ולקום מפניהם, שנאמר מפני שיבה תקום, ותרגם אונקלוס, מן קדם דסבר באורייתא תקום. והדרת פני זקן, פירשו זכרונם לברכה אין זקן אלא מי שקנה חכמה. וזה שהוציא הכתוב החכם בלשון זקן, הטעם מפני שהבחור החכם ראה בחכמתו מה שראה הזקן ברוב שניו.

משרשי המצוה, לפי שעיקר היות האדם נברא בעולם הוא מפני החכמה, כדי שיכיר בוראו, על כן ראוי לבני אדם לכבד מי שהשיג אותה, ומתוך כך יתעוררו האחרים עליה. ומזה השורש פירש איסי בן יהודה בגמרא בקידושין שאפילו זקן אשמאי, כלומר שאינו חכם, הוא בכלל המצוה, שראוי לכבדו מפני שברוב שניו ראה והכיר קצת במעשי השם ונפלאותיו, ומתוך כך ראוי לכבוד. והיינו דאמר רבי יוחנן שם בקידושין, הלכה כאיסי בן יהודה. וזה שאמרו, בתנאי שלא יהיה בעל עבירות, שאם כן מנע עצמו מכבוד.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה שאין צריך לומר שמי שאינו חכם חייב בכבוד החכם, אלא אפילו החכם חייב בכבוד החכם, כמו שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ לג.) תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה. ומה שביארו גם כן, כי בכבוד הרב על התלמיד יש תוספת גדול על הכבוד שחייב לכל חכם אחר, והפליגו בזה עד שאמרו (אבות ד טו) מורא רבך כמורא שמים.

ובביאור אמרו, אביו ורבו, רבו קודם בכבוד ובאבידה ובמשא ובשבייה, אבל אם היה אביו חכם, אע"פ שאינו שקול כרבו, אביו קודם. ובפרק חלק (סנהדרין קי.) אמרו, כל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנאמר (במדבר כו ט) בהצותם על יי, ושם האריכו בענין הרבה.

ומה שאמרו זכרונם לברכה במוראת רבו, שלא ישב במקומו ולא יכריע דבריו ולא יסתור דבריו ולא יורה בפניו לעולם, ואפילו תוך שנים עשר מיל עמו אסור להורות. ואם ראהו עובר על דברי תורה כיצד ימנענו. והחילוק שבין רבו מובהק, כלומר שרוב חכמתו ממנו, לרבו שאין רוב חכמתו ממנו. ומאימתי חייב לעמוד מפני רבו ומפני חכם אחר, ובאי זה מקום ובאי זה ענין פטור מן הקימה.

ויתר רובי פרטי ענינים אלה, בקידושין פרק ראשון ובמקומות אחרים. וכן מדיני המצוה הענינים שפוטריין מהן החכמים מצד כבודם ומוראם, כגון בנינים וחפירות המדינה וכיצא בהן, וכן המסים שמטילין המלכים על אנשי הארץ, בין מס שהוא קצוב על כל בני העיר יחד או שהוא קצוב על כל איש ואיש או שאינו קצוב כלל, מכל זה הם פטורים, שנאמר (הושע ח י) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ביטל עשה ועונשו גדול, למען כי זה יסוד חזק בדת.

אזהרות רשב"ג / עם זהר הרקיע

אזהרות רשב"ג: עשה כ"ד: היה לשב עניו, לשכלו ולשניו, ותקום מפניו ופניו נהדרים.

תשב"ץ זהר הרקיע: כבוד החכמים והזקנים בקימה והידור היא מצות עשה באה במנין, וזה ללמד את האדם ענוה שהיא גדולה מכל המידות הנמנות ומביאה לידי רוח הקודש, ורבן של כל הנביאים נשתבח בה, והחכם אמר עקב ענוה יראת ה', ופירש המשורר שמצוה זו היא ליניק וחכים ולזקן אשמאי פירש בור דמתרגמינן והאדמה לא תשם, לא תבור. על כן אמר 'לשכלו ולשניו' פירוש בין שתהיה שיבה שכלית או שיבת זמנית, ומצוה זו היא בקימה והידור וזה נזכר בקידושין (לב:).

+עיינ גריפ"פ עשה כב בתו"ד מביא זהר"ק זה שמכאן למד מצוה להיות ענו עיי"ש בחוברת אמת ושקר=

אזהרות לר' אליהו הזקן

רב להדר ושב תחבולות יקנה, עמדו עמודו ואין מפנה (נחום ב ט).

עיינ בפירוש מתן האזהרות ותמצא נחת

קרית ספר / למבי"ט ז"ל

הלכות ת"ת פרק ה', מצוה י"ג הוא שציונו לכבוד החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם, והוא אמרו יתעלה מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואמרו תקום והדרת קימה שיש בו הידור. ועם היות מצוה זו מחויבת לאנשים כולם בכלל שיכבדו החכמים ואפילו השווים להם בחכמה, יש בכיבוד הזה דברים נוספים על התלמיד לרב, יתחייב עם הכבוד המורא, כי הם ביארו שחוק תלמיד לרב כחוק בן לאב שחייבו הכתוב לכבדו ולירא ממנו.

ובביאור אמרו 'אביו ורבו רבו קודם לכל הדברים'. ונראה שאם היה מדרבנן תוספת כבוד הרב ומוראו על שאר החכמים לא היה דוחה כבוד אביו שהוא עשה דאורייתא אלא ודאי תוספת כבוד והמורא ברה הוא מדאורייתא והוא נלמד מן האב שכתוב בו כבוד ויראה. כי כמו שהתלמיד כנה אותו הכתוב לבן למלמדו באמרו ושננתם לבניך שהם התלמידים כן כנה הכתוב הרב בשם אב לתלמיד. ואם כן נכלל הרב בציווי כיבוד ומורא האב. ומה שקודם לאב לכל הדברים הוא מפני שהרב ג"כ נכלל בכיבוד החכמים ואם כן יש מצוה לכבדו בכלל מצות האב והחכמים ולכן קודם לאב, ואם היה אביו ת"ח וקצת רבו קודם לרבו מובהק וגדול מאביו שום? [שוה] לאביו הוא מצווה עליו מב' צדדין מצד אביו ומצד ת"ח ואמרו חכמים מורא רבך כמורא שמים....

פרק ו, כל ת"ח אע"פ שאינו רבו מצוה מן התורה להדרו שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, זה שקנה חכמה, וחייבין לעמוד מפניו משיקרב לו בד' אמות עד שיעבור מכנגד פניו משום דזקן שקנה חכמה אע"פ שאינו רבו הוא דמשמע, ורא"ם (ספר יראים) כתב דאין חייב לעמוד מן התורה אלא מפני רבו מובהק אבל לדעת הרב ז"ל אפילו כל חכם הוא מדאורייתא כדכתיבנא....

...מי שהוא זקן מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם, עומדים מפניו ואפילו חכם שהוא ילד עומד מפני המופלג בזקנה ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו דהלכה כאסי דכל שיבה במשמע....

* * * ראשונים * * *

שאלות דרב אחאי:

[שאלתא ק"א] שאלתא דמיחייבי דבית ישראל למירחמיה להב"ה בכל ליבהון דכתיב ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך וגו' ותניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לך נא' בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לך נאמר בכל מאדך ומיתבעי ליה למהוי אימתא דהקב"ה עליה דאיניש תדירא דכתי' את יי' אלהיך תירא וגומ' ומיחייב למהוי אימתא דרביה עליה כאימתא דהקב"ה דתנן ר' אליעזר אומ' יהי כבוד תלמידך חביב עליך ככבוד חברך וכבוד חברך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים ותניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתי' שבתורי' כיון שהגיע את יי' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם שאני מקבל שכר על הדרשה כך אני מקבל שכר על הפרשה עד שבא רבי עקיבא ולימד את יי' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים ומיחייב בר ישראל למיקם מקמי רבנן כד מטי ארבע אמות דידיה שני' מפני שיבה תקום וגו' ותניא קימה שיש בה הידור ואי זו זו ד' אמות במה דברים אמורי' ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק מלא עיניו ומאן דלא קאים מוקמינן ליה בעל כורחיה למיעבד יקרא דאורייתא אביי כי חליף ואיכא סבי דיתבי ולא מצו קיימי יהיב להו ידא וקיימי מיקמיה רבא משדר שלוחי ומוקמין ציבורא רב נחמן משדר גוואזי כי מטי אמר כמה נחמן איכא בשוק כי קיימיתו לאו מיקמאי קיימיתו אלא מקמי תורה הוא דקיימיתו אמר רבי אלעזר כל תלמיד חכם שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים שנאמר וטוב לא יהיה לרשע ולא

יארץ ימים כצל אשר איננו ירא מלפני האלהים מורא זו אינו יודע מה היא כשהוא אומר והדרת פני זקן ויראת מאלהיך הוי אומר מורא זו קימה ואימא מורא דריבית ומורא דמשקלות רבי אלעזר פני פני גמר.

הלכות גדולות:

[סימן מד, הלכות בבא מציעא] (ויקרא יט, לב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (קידושין לג א) קימה שיש בה הידור, ואיזו, זו ארבע אמות, במה דברים אמורים ברבו שאינו מובהק אבל רבו מובהק מלא עיניו. (שם לג ב) והילכתא רכוב כמהלך דמי, ומחייב למיקם מקמיה. (שם) וכל תלמיד שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח ממנו. איסי בן יהודה אומר (שם לג א) מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע, אומר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה.

(ב"מ ל ב) איזו היא אבידה, מצא חמור או פרה רועים בדרך אין זו אבידה, חמור וכליו הפוכין פרה ורצה בין הכרמים הרי זהו אבידה. החזירה וברחה החזירה וברחה אפילו ארבעה וחמשה פעמים חייב להחזיר, שנאמר (דברים כב, ג) השב תשיבם. היה בטל מן הסלע, לא יאמר לו תן לי סלע אלא נותן לו שכרו כפועל בטל, אם יש שם בית דין מתנה עמו בפני בית דין, אין שם בית דין בפני מי יתנה, שלו קודם. אטו הני דאמרינן עד השתא לאו אבידה היא, אומר רב יהודה הכי קאמר איזהו כלל אבידה, מצא חמור או פרה רועים בדרך אין זו אבידה ולא מיחייב בה, חמור וכליו הפוכין פרה רצה בין הכרמים הרי זו אבידה

[סימן עו, הלכות הספד] מחייבין ישראל למיקם מן קמי חכם כי מאטי לארבע אמות דילהון, שנאמר (ויקרא יט, לב) מפני שיבה תקום ותניא (קידושין לג א) קימה שיש בה הידור זו ארבע אמות, במה דברים אמורים ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק מלא עיניו. א"ר אלעזר (שם לג ב) כל שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח ממנו. ורוכב כמהלך דמי ומיחייב למיקם, דתנן טמא עומד תחת האילן וטהור עובר טמא וכוליה, אומר רב נחמן בר כהן זאת אומרת רכוב כמהלך דמי, וכן הלכה. תניא (שם לב ב) איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע, אומר רבי יוחנן (שם לג א) הלכה כאיסי בן יהודה. א"ר חזקיה א"ר חנינא בר אבהו א"ר אבודימי דמן חיפה (שם לג ב) חכם עובר עומד לפניו ארבע אמות וכיון שעבר יושב, אב בית דין עובר עומד לפניו מלא עיניו וכיון שעבר יושב, נשיא עובר עומד לפניו מלא עיניו ואינו רשאי לישב עד שישב במקומו שנאמר (שמות לג, ח) והביטו אחרי משה עד בואו האהלה.

תוספות פסחים כא:

ליכתוב רחמנא תתננה ואכלה ומכור: משמע דאי הוי כתב הכי לא הוה דרשינן אלא כר"מ וכן באיזהו נשך (ב"מ סא.) גבי נשך ותרבית והא דאמר' בקדושין (לב:) ורבנן אי ס"ד כרבי יוסי הגלילי ליכתוב רחמנא מפני שיבה תקום והדרת פני זקן היינו משום דלשון והדרת לא שייך אמפני ולשון פני לא שייך אתקום והנך קראי דאין להן הכרעה שאת ארור מחר משוקדים וקם (יומא נב.) אין ענינם לכאן דהתם מצי קאי אדלעיל או אלתחת אבל הכא תרוייהו לא מצי קיימי אגר לחודיה או אנכרי לחודיה ובפ"ב דזבחים (כד.) פליגי תנאי גבי ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן איכא דמוקי אצבעו אלקיחה ולא אנתינה משום דפשטיה דקרא קאי אלקיחה דלפניו ואיכא דמוקי לה אנתינה דלאחריו ולא אלקיחה משום דמשכחת בדוכתא אחרינא ולקחת מדם הפר ונתת על קרנות המזבח באצבעך דקאי אצבע אנתינה ואיכא דמוקי לה אתרוייהו משום דמשמע ליה אלקיחה כפשטא דקרא ואנתינה נמי כדמוכח בקרא אחרינא.

תוספות בבא מציעא סא.:

קרי ביה כספך לא תתן בנשך ובמרבית: וה"נ בפ"ק דע"ז (כ.) ופרק כל שעה (פסחים כא:) ופרק כל הבשר (חולין דף קיד: ושם ד"ה או) לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי ודריש לגר תתננה ומכור תתננה ומכור לנכרי ואפילו מאן דפליג היינו משום דכתיב או לחלק.

וא"ת בפ"ק דקדושין (לב:) לא בעו רבנן למדרש כר' יוסי הגלילי מפני שיבה תקום והדרת

תקום והדרת פני זקן. וי"ל משום דאין מפני מיושב אוהדרת ולא תקום לפני זקן והא דאמר התם ורבנן אי כתיב מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן כדאמרת היינו משום דאז על כרחך אמרת הכי.

והא דאמר בפרק הוציאו לו (נב.) ה' מקראות אין להם הכרע שאת ארוור מחר משוקדים וקם ולא אמר דקאי אלעיל ואלרע היינו משום דהכא כיון דקאי על כרחך נשך אכספך אמרת ה"ה ארביית וכיון דקאי רביית אאוכל כמו כן נשך קאי אאוכל וכן תתנה כן אבל הנך חמש דלמא לא קיימי אלא אלעיל לבד או אלרע.

וא"ת התניא פרק שני דזבחים (דף כד.) ולקח הכהן מן הדם באצבעו ונתן קבל או זרק בשמאל פסול ור"ש סבר קבל בשמאל כשר ואמר אביי טעם דר"ש דסבר דקרא דאצבעו דמשמע ימין לא קאי אלא אונתן דלאחריו ולא אולקח דלפניו ולתנא קמא קאי אתרוייהו והשתא מאי שנא מהנך ה' דאין להם הכרע וי"ל דהתם פשטיה דקרא משמע דקאי אולקח מ"מ סבר תנא קמא דקאי נמי אונתן דכתיב קרא אחרינא ולקח מדם הפר ונתן על קרנות המזבח באצבעו דהתם קאי אצבע אנתניה וילמד סתום מן המפורש והיינו נמי טעמא דר"ש.

תוספות יומא לא:

ופשט ורחץ ורחץ ולבש: וה"נ אמרי' בפ' איזהו נשך (סא.) את כספך לא תתן לו בנשך ובמרביית בנשך ובמרביית לא תתן אכלך ותימיה דבפ"ק דקידושין (לב:) אמרינן ות"ק אי ס"ד כדאמר ר"י הגלילי לכתוב רחמנא מפני שיבה תקום והדרת תקום פני זקן וכו' ואמאי לא נימא אע"ג דלא כתיב תקום והדרת אלא חד זימנא נימא דקאי לפניו ולאחריו כי הכא וי"ל התם לא שייך תקום על פני אלא על מפני כמו לא אוכל לקום מפניך (בראשית לא) והדרת לא שייך אמפני אלא על פני כדכתיב (איכה ה) פני זקנים לא נהדרו וההיא דחמשה פסוקים שאין להם הכרע לקמן אפרש בפרק הוציאו לו (דף נב:).

תוספות בבא קמא מא:

לרבות ת"ח: וא"ת מפני שיבה תקום למה לי תיפוק ליה מהכא וי"ל דהכא ברבו מובהק כדתנן (אבות פ"ד י"ב) מורא רבך כמורא שמים או ברב מופלג דהוי כעין רבו.

חידושי הרמב"ן שבועות ל:

והא דאמרינן בגמרא גבי דביתהו דרב הונא והא אמר מר אבל בשעת גמר דין דברי הכל דיין בישיבה ובעלי דינין בעמידה, לאו למימרא דאינו רשאי להושיבן שניהן שהרי עד תלמיד חכם מושיבין אותו וכל שכן בעל דין אפי' בשעת גמר דין, ורבינו גורס אותביניהו לתלתייהו ומשמע אפי' בשעת גמר דין, אלא שאשת חבר אינה כחבר מן התורה וליכא עשה דכבוד תורה, ותמיהא לי דהא אפי' בקרובו של חבר איכא כבוד תורה כדאמרינן בכתובות בפרק הנושא (ק"ה ב'), ולא קשיא דאין כאן בזיון לחבר אם בשעת גמר דין עומרת אשתו, אי נמי לאחר מיתה הוה כמו שפרש"י ואין כאן עשה מן התורה, וכן משמע דבחבר עצמו לא מצריך לבני אוווא אלא קאים מקמי תרוייהו, ואי איניש זילא הוא דלאו בר מיקם מקמיה הוא קאי מקמיה חבר וליכא משום מסתם טענתא דכולי עלמא ידעי והדרת פני זקן ומושיב את שניהם.

חידושי הרשב"א בבא קמא מא:

לרבות ת"ח. ואיכא למידק א"כ מפני שיבה תקום למה לי תיפ"ל מהכא, י"ל דאי מהא הוה אמינא דוקא רבו דאמרינן מורא רבך כמורא שמים וא"נ רב מובהק אבל שאר ת"ח לא, כתב רחמנא מפני שיבה תקום כל שקנה חכמה.

ספר חסידים סימן תקעח:

מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (ויקרא י"ט ל"ב) ואפי' זקנה ואף נשים תקימנה, אבל כבודם של נשים ונערים להחבא ובפנים שנאמר (איוב כ"ט ח') ראוני נערים ונחבאו (תהלים מ"ה י"ד) כל כבודה בת מלך פנימה.

ברית עולם / לחיד"א שם על ספר חסידים:

מפני שיבה תקום וכו' ואפילו זקנה וכו' הרב הלכות קטנות ח"א סי' קנ"ד כתב וז"ל אי בעינן למיקם מקמי סבתא. תשובה. מסתברא דאין חיוב אלא באשת חבר מיהו נמצא בספר

חסידים להפך עכ"ל ומסתימת דבריו משמע דחייב לקום לאשת חבר מדאורייתא והאחרונים נבוכו בזה וכמ"ש אני בעניי בספר הקטן ברכי יוסף ח"מ סימן טו"ב אות ה' בס"ד ורבינו הארי"ל ז"ל כתב דאין חיוב לקום מפני אשת חבר.

והרב בית יהודה בשו"ת י"ד סימן כ"ח כתב ראיתי להרב הלק"ט שנסתפק אי בעינן למיקם מקמי סבתא והנראה בפשיטות דחייבין לקום מפניה אם היא בת ע' שנה דהא מצוה דמפני שיבה ודאי דהיא חייבת וכו' גם אחרים חייבין בכבודה וכו' ע"ש ולפי דבריו מדוקדקים דברי רבינו שכתב אפילו זקנה ואף נשים תקימנה כלומר דמפני שיבה אפילו לזקנה דגם הנשים חייבות לקום מפני זקן דהא בהא תליא ויש להרגיש על הרב בית יהודה דערער על הרב הלק"ט דנסתפק והו"ל להעיר גדולה מזו דהוא כתב דמסתברא שלא לקום ופשוט בעיני להפך. ודוק.

רבינו ירוחם

[ספר אדם נ"ב ח"ה בתו"ד]: חייב אדם לקום מפני זקן ואפילו זקן אשמאי כלומר בור ועם הארץ, מן והאדמה לא תשם שתרגומו לא תבור, אבל רשע ועם הארץ לא. ורש"י כתב אפילו רשע מאחר שהוא זקן, וראשון עיקר.

וכן יניק וחכים, חייב לעמוד מפניו, כך פשוט בקידושין, לעולם חייב לקום אם הוא חכם כאשר אכתוב ברבו שאינו מובהק אע"פ שאינו זקן.

וזו הקימה ר"ל הידור כלומר ד' אמות ולא מלא עיניו, ולא שיהדרנו בממון אלא שיקום מפניו ברחוק ד' אמות, ושלא יבטל ממלאכתו ואפילו המלאכה שלו, ולא יעמוד מפניו לא בבית הכאס ולא בבית המרחץ בבתי גוואי אבל בבתי בראי חייב לקום, ואסור לעצום עיניו אפילו קודם שיקרב אליו אלו הד' אמות, בענין שלא יראהו כשיגיע זמן חיובו. ואסור לזקן שיטריח, ויקיף הדרך בענין שלא יטריח בני אדם שיקומו מפניו כך פשוט בקידושין.

ומפני דרך ארץ יש בעלי מעשים שנוהגין לקום או לעשות הידור או ליתן להם יד לזקן גוי, פי' שיבה בן ע'.

אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני ת"ח בשעה שעוסקים במלאכתן כך פשוט בגמ' קידושין, פי' ואפילו מלאכת עצמן.

חייב אדם לקום ברחוק ד' אמות ברבו שאינו מובהק, אבל ברבו מובהק כמלא עיניו, ואפילו רבו רכוב דרכוב כהמלך דמי, וכיון שעבר ממנו ד' אמות יושב במקומו, פי' והק' ברבו שאינו מובהק צריך לעמוד עד שיעבור ממנו ד' אמות כך פשוט בקידושין.

וכתב רמ"ה רבו שאינו מובהק אפילו שלמד ממנו ואינו זקן, וזהו יניק וחכים שכתבתי למעלה, מאחר שגדול ממנו בחכמה וראוי ללמוד ממנו אע"פ שאינו רבו ולא למד ממנו שום דבר חייב לקום מפניו ולנהוג בו כבוד כתלמיד לרבו שאינו מובהק, ואם אינו גדול ממנו בחכמה, אם למד ממנו שום דבר צריך לנהוג בו כבוד ולקום מפניו, ואם לא למד ממנו שום דבר אינו חייב לקום מפניו, ומיהו הידור צריך לעשות לו משום דכתיב ואת יראי ה' יכבד. ואם הוא בעל מעשים טובים חייב לעמוד מפניו ואפילו הרב מפני התלמיד ע"כ.

אין ת"ח חייב לעמוד מפני רבו אלא שחרית מנחה וערבית בלבד שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים, פי' ואפילו רבו מובהק, פי' וזהו בבית המדרש או במקום של צנעה אבל בפרהסיא חייב בכל פעם, כך פשוט בקידושין, ורי"ף לא כתבו בהלכותיו, וכתב הרא"ש דסבירא ליה כ' אלעזר דאמר כל ת"ח שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע, ונראה שאין לו קצבה.

ארחות חיים

אורחות חיים / דין כיבוד אב ואם:

ג. חייב אדם להדר פני זקנים דכתיב והדרת פני זקן. וחייב אדם לקום מפני חכם שנאמר מפני שיבה תקום ודרשו רז"ל אפילו יניק וחכם. והדרת פני זקן אפילו אינו מופלג אך קצת חכם. וכת' הר"י מקורבל ולדברי איסי [בן יהודה] אפילו אינו חכם כלל רק שהוא בן שבעים שנה שהוא שיעור שיבה. והגיה עליו הר"ף ז"ל ור' יוחנן פסק כאיסי בן יהודה על כן נראה שטוב לעמוד לפני כל אדם ישראל אפילו אינו חכם כלל רק שלא יהיה רשע אבל חכם מופלג אפי' יניק:

ואחז"ל פרקא קמא דקדושין איזהו (קירוב) [קימה] שיש בה הידור ארבע אמות ברבו שאינו מובהק או בשיבה כאיסי בן יהודה וכן הלכה. אבל ברבו מובהק כמלוא עיניו וכמה הוי רו"ס פי' (רו"ס) [רס"ו] אמות ומשמע הא דבעינן שיהא רבו מובהק היינו בשאינו מופלג אבל מופלג בחכמה ובזקנה אין צריך שיהא רבו מובהק:

ד. היכא שיש לפנינו זקן וחכם בשיבה כגון לקרות בתורה וכיוצא בזה הלך אחר חכמה. והוא דמופלג בחכמה. במסבה פי' בסעודה הלך אחר זקנה והוא דמופלג בזקנה אבל אם החכם מופלג והזקן אינו מופלג חולקין כבוד בכל מקום לחכם ואפי' בסעודה וכן אם הזקן מופלג והחכם אינו מופלג חולקין כבוד לזקן אפילו בשיבה (בחכם וזקן) [והיכא שאין שניהם] מופלגין פרשב"ם (פ' יש נוחלין דף ק"כ) [שמכבדין] הזקן. ואינו חייב לקום מפניו בבית המרחץ בבתי גואי אבל בכראי חייב לקום מפניו ואל יקום מפניו בבית הכסא ואל יבטל ממלאכה לקום מפני ת"ח ולא יקום מפניו אלא ערבית ושחרית אבל אם יש פנים חדשות צריך [לקום]. ורוכב כמהלך דמי:

וכתב הר"ף ז"ל שלשה דינין יש ברבו מובהק כמלא עינו. אפילו אינו מופלג (מובהק) לא בזקנה ולא בחכמה. ונר' דהוא הדין בחכם מופלג: רבו שאינו מובהק אפילו בלא שיבה וכן שיבה אפילו אינו רבו כלל ארבע אמות. אבל אם אינו רבו כלל ואינו מופלג לא בחכמה ולא בזקנה פטור. מיהו אם חכם קצת נכון לעשות לו הדור. ע"כ: והרמב"ם ז"ל כתב מי שהוא (ספק) [זקן] מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם עומדין בפניו. ואפילו חכם שהוא ילד עומד בפני זקן מופלג בזקנה. ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא להדרו ואפילו זקן גוי מהדרין אותו בדברים ונותנין לו יד לסמכו שנאמר מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע ע"כ:

שבלי הלקט

ענין תפילה סימן מגף אם רשאי אדם לעמוד על רגליו כשקורא רבו בתורה.

יש מקומות שנהגו כשאדם חשוב עומד לקרות בתורה שעומדים בני הכנסת על רגליהם. אי נמי תלמיד לרב עד שישלים לקרות. ועל דבר זה נשאל גאון זצ"ל והשיב ששאלתם על מי שעומד מפני רבו אם צריך לעמוד כל זמן שרבו עומד תדע שצריך אדם לעמוד מפני תלמיד חכם בתוך ארבע אמות וכיון שעבר ד' אמות ישב ואם הוא [רבו] מובהק שרוב חכמתו ממנו עומד מפניו כמלא עיניו וכל זמן שרבו עומד או מהלך או רוכב צריך לעמוד על רגליו עד שיתכסה ממנו. כדהוה עביד ר' אלעזר דהוה גחין וקאי עד דהוי מיכסי מיניה ר' יוחנן רביה ואם הוא בבית הכנסת בצבור וקראו את רבו לקרות בתורה אינו צריך לעמוד על רגליו כל זמן שהוא עומד דצריך לאדם שיהא אימת צבור עליו וכל שכן במקום גדולים וזקנים.

וגמרינן להא מילתא ממאי דאמר רב האי גאון זצ"ל דהא דאמרינן המתפלל כנגד רבו שאסור לא אמרו [אלא] ביחיד אבל בצבור אין לו לחלוק כבוד לרבו ומותר להתפלל כנגדו וכמו כן אם יש לרב שלך רב באותו מקום ואותו הרב עצמו אינו חולק כבוד לרבך גם אתה אינך צריך לעמוד מפני הרב שלך כדאמרינן והלכתא חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב והלכתא אין חולקין לא קשיא הא דפליג ליה רביה יקרא הא דלא פליג רביה יקרא. כדאמרינן פרק קמא דקידושין איבעיא להו בנו והוא רבו צריך לעמוד מפני אביו או לא תא שמע דאמר ליה שמואל לרב יהודה שינא קום מקמי אביך ותריצנא שני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו שמואל הוי קאים מקמיה אי הכי מאי קאמר ליה פשיטא הכי

קאמר ליה זמנין דאתי מבתריי ולא אדעתאי קום מקמיה דלא ליחוש ליקרא דידן. מהא שמעינן שהבן אינו חייב לעמוד מפני אביו במקום רבו אם הרב עצמו אינו חולק לו כבוד לאביו כדהוה עביד ליה מר שמואל לרב יחזקאל. ואין תלמיד רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית כדי שלא תהא כבודו מרובה משל שמים.

ואפי' שני תלמידי חכמים חברים עומדין זה מפני זה ואפילו מפני זקן אשמאי חייב לעמוד דהלכתא כאיסי בן יהודה דאמר כל שיבה במשמע והוא כשהגיע לפרק השיבה שהוא בן ע' שנה כדאמרינן באבות בן שבעים לשיבה.

ויניק וחכים שהוא קטן ולא הגיעה עדיין לכלל מצות מחלוקת רבנן לכלל מצות מחלוקת רבנן ור' יוסי הגלילי דרבנן סברי יניק וחכים לא ור' יוסי סבר אפי' יניק וחכים ולא איתמר הלכה כמאן ומסתמא מילתא דרבנן הלכה כרבנן.

אבל בהא איכא לספוקי שהרב של רבך לא למדת ממנו אם תוכל להעביר כבוד רבך מפני כבודו:

כפתור ופרח:

פרק י דיני קנסות והמבייש את הזקן, דאמרינן בירושלמי פרק החובל (הלכה ו) נותן דמי בשתו משלם, בכל מקום הוא. והוא שיהיה תלמיד חכם, שכן פירשו חכמים ז"ל (קדושין לב, ב) והדרת פני זקן, והוא שמכבדין אותו מפני תורתו ועומדין מפניו, ושיהיה מתנהג כשורה. וכן נמי כתב מה"ר שלמה בן אדרת ז"ל. ירושלמי מסכת יבמות (פרק יב ה"א) כתוב זקנים ואיתמר הדיוטות, מצוה בזקנים, מנין אפילו הדיוטות, תלמוד לומר (דברים כה, י) בישראל חלוץ הנעל, מכל מקום.

...[פרק מד] בחכמים יודעי דת ודין

פרק שור שנגח ארבעה וחמשה (ב"ק מא, ב) את יי' אלהיך תירא (דברים ו, יג) לרבות תלמידי חכמים. חכם שמחל על כבודו כבודו מחול, אפילו הכי הדור מיהא בעי למיעבד וכדאיתא פרק האשה ניקנית (קידושין לב, א).

אמרינן פרק במה מדליקין (שבת כג, ב) אמר רבא דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן, דמוקיר רבנן הוו ליה חתנותא רבנן, דדחיל רבנן הוא גופא צורבא מרבנן, ואי לאו בר הכי הוא משתמען מיליה כצורבא מרבנן. השכר היותר מרובה בשלש מדות הללו דדחיל, דאלו אהבה כבר נתחייב בה משום דכתיב (ויקרא יט, יח) ואהבת לרעך, וכבוד (שם יט, לב) מפני שיבה תקום, אם כן היראה מפני החכם מיתרון נפש טובה הוא.

אפיקורוס הוא המבזה תלמידי חכמים, ביישו בדברים נותן בשתו משלם וכדאיתא בירושלמי (ב"ק פ"ח ה"ו) ואותו בושת אפי' בדברים בעלמא הוא. וכן כתב הר"ם הלכות תלמוד תורה פרק ו' (ה"ב) אף על פי שהמבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא, אם באו עדים שבזהו אפילו בדברים חייב נדוי. ומגדין אותו בית דין ברבים וקונסין אותו ליטרא זהב בכל מקום ונותנין אותה לחכם. והמבזה החכם ברבים אפילו אחר מיתה מגדין אותו ב"ד, והם מתירין אותו כשיחזור בתשובה. אם היה החכם חי אין מתירין לו עד שירצה זה שגדוהו בשבילו. תלמיד שנידה לכבודו נידויו נדוי וכדאיתא פרק אלו מגלחין (מו"ק טז, א), ופירושו שהעז פניו כנגדו, וזה אפילו שלא בעדים ואחד האיש ואחד האשה. פרק אלו מגלחין (שם יז, א) אמר רב יוסף צורבא מרבנן עביד דינא לנפשיה במילתא דפסיקא ליה, מסתברא לפרש שזהו בענין שיכול לנדות מעצמו מי שפשוט ומבואר אצלו שהפקיר בו, דאלו בענין חובע ונתבע אפילו כל אדם נמי, וכדאמרינן פרק המניח את הכד (ב"ק כז, ב) רב נחמן אמר עביד איניש דינא לנפשיה, דכיון דדינא קא עביד אמר לא מצינא דאטרח, והלכתא כותיה, דקיימא לן הלכתא כרב נחמן בדיני.

מגן אבות לרשב"ץ:

[אבות ה כה] בן מאה כאילו מת ובטל מן העולם שלא נשארה בו לחלוחית, וכמת הוא בחייו. וכל זה בדורות הללו בלבד, וכן על צד הטבע. אבל על צד הרצון האלהי אפשר להוסיף על הקץ הקצוב, כדעת מי שאומר, זכה - מוסיפין לו. כמו שזכר בפרק החולץ (יבמות נ א). ויש ללמוד ממה שאמר בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, דין מדיני התורה, כי לדברי אונקלוס, שהוא מתרגם 'מפני שיבה תקום' (ויקרא יט לב), מן קדם דסבר באורייתא, וזהו יניק וחכים. אם כן, 'והדרת פני זקן', נדרש לזקן אשמאי, פירוש בור, מתרגומו של אונקלוס 'והאדמה לא תשם' (בראשית מז יט), וארעא לא תבור. וכשהגיע לששים הרי הוא זקן וחייבים לעמוד בפניו. ולדברי איסי בן יהודה שדורש יניק וחכים, מן והדרת פני זקן, שאין זקן אלא מי שקנה חכמה, ומפני שיבה, כל שיבה במשמע, אם כן אינו חייב לעמוד מפני זקן שלא למד חכמה עד שיהיה בן שבעים, שאין קרוי איש שיבה אלא בן שבעים.

דרשות ר"י אבן שועיב:

[אחרי מות קדושים] ואמר איש אמו ואביו תיראו כנגד כבוד את אביך, והקדים האב לאם ביראה כמדרש רז"ל כמו שכתב רש"י זכרונה לברכה כי הבן אינו ירא לאם כמו לאב ולכן הקדימה. והוסיף בזה הפרשה כבוד חכמים והזקנים בפסוק מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. ופירש שיבה במסכת קידושין פרק קמא כל שיבה ואפי' זקן אשמאי שחייב לקום מפניו מפני כבוד ימיו ואריכות שניו, כי הקב"ה מאריך ימיו על ענין, כמו שנאמר יראת יי' תוסיף ימים וגומ'. או שמוסיף לו משלו כדברי רבי עקיבא כלומר שמגיעו למספר ימיו בזכותו ואין בו עון שיקצר גזירת ימיו, או שמוסיף לו כרבנן דכתי' הנני יוסיף על ימך חמש עשרה שנה. אנדריינוס שחיק עצמות ראה יהודי אחד זקן שהיה נוטע נטיעה קטנה ודקה, אמר ליה כמה ימי שני חיך ואתה חושב לאכול מזו הנטיעה, אמר ליה אם אזכה אוכל ואם לא יאכלו בני, אמר ליה אם תזכה הביא לי מפירותיו, כשהביא פירותיו, לקח מהן שהיו תאנים ומלא סל אחד ובא לו לפתח המלך, אמר לשוער אמור למלך יהודי זקן עומד על הפתח ורוצה לדבר עמך, אמר המלך יבא, כשבא אמר לו המלך מי אתה, אמר לי אני הוא היהודי שעברת עלי ואמרת לי וכו', קם מפניו וכבדו וצוה לקחת התאנים ומלא סלו זהובים ונתן לו, אמרו לו עבדיו וליהודי אתה עושה כך, אמר להם בוראו בחר בו ומכבדו ולמה לא אכבדנו. וחכמי התלמוד היו מכבדין לסבי ארמאי כדאמר אביי הוה קאים מקמי סבי דארמאי, רבא הוה עביד להו הדור. וזקן אשמאי היינו שאינו רשע אלא בור הא רשע אסור דכתיב שאת פני רשע לא טוב.

והדרת פני זקן זה שקנה חכמה, ואפילו יניק וחכים, וכמו שאמר הפייט היה לשב עניו לשכלו ו[ל]שניו. ומה שאמר והדרת הוא סמוך לתקום כלומר תקום והדרת, [איזוהי] קימה שיש בה הדור והוא מקרוב ארבע אמות שיראה שהוא עומד בעבורו. וזה אפילו לשאינו רבו מובהק, ואם הוא רבו מובהק מלא עיניו. ואמרו באלו הן הלוקין במכות כמה טפשאי הני גברי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבא, דהתורה אמרה ארבעים יכנו וחכמים אומרים חסר אחד. ומדברי סופרים לעמוד בפני כל תלמיד חכם אפילו שאינו רבו. ובירושלמי כתבו שהאב חייב לכבד בנו חכם ולקום מפניו, דאמרו שם אימיה דרבי נחוניא קבלה עליה בי מדרשא. פירוש נתרעמה עליו דלא מוקיר לה ר' נחוניא ברה, אמרו לה במאי אמרה להו דלא שביק לי דאסחי רגלוי, אמרו לו כבודו של אדם רצונו הנח לה ותעשה רצונה. עוד בירושלמי גדול מה שנאמר בכבוד אב ואם ממה שנ' בהקב"ה דאלו בהקב"ה כתיב כבוד את יי' מהונך אם נתן לך ממון עשה צדקה, בית עשה מזוזה, טלית עשה ציצית, ובאב ואם כתיב כבוד את אביך ואת אמך, אף על פי שאין לך השכיר עצמך וכבדם וזונם.

קרבן אהרן

והדרת פני זקן, נראה דיתר הוא, דלכאורה שיבה שהוא איש שביי?? וזקן הכל דבר אחד הוא, וא"כ בחד מנהון דיאמר היה די, ולזה אמר דאלו אמר מפני שיבה תקום ותור לא יכול אני לומר דלשיבה קפיד קרא ולא נר'?? במי הוא ואפילו יהיה זקן אשמאי חייב בכבודו.

ת"ל זקן ואין זקן וכו', רש"י ז"ל פי' דגמר זקן מזקני מה להלן גדולים וחכמים דכתיב אשר ידעת במ כי הם זקני העם ושוטריו אף כאן חכמים, כך פי' רש"י, והתוס' כתבו דלאו ג"ש גמור היא זאת דא"כ בעי מומחין כדהתם אלא היא הוכחה בעלמא דזקן אשמאי אינו ע"כ. ולדעת הרמב"ם שהביא אינו אלא שזקן סתם יאמר על מי שהיה זקן וחכם ולזה לא הוצרך לבאר אלא קרא דאספה לי ע' איש אלה (אלא?) שהיו זקנים עם החכמה, דאי לחכמים וידועים הרי אמרו קרא בהדיא, אלא הראיה היא שהחשיבות הוא כאשר יצטרף עם החכמה הזקנה.

ר"י הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה, והמילה מורכבת מב' מילות, זה קנה, ובמסכת קידושין פ"ק פריך 'ור"י הגלילי היינו כת"ק ומשני איכא ביניינו ניגק וחכים, ת"ק סבר ניגק וחכים לא וריה"ג סבר אפילו ניגק וחכים', ופירש"י ת"ק סבר ניגק וחכים לא דת"ק לא הוציא מילת 'זקן' ממשמעו אלא שהוסיף לומר שאחר היותו זקן צריך שיהיה חכם ולא אשמאי, וה"ק ת"ק אין זקן אלא שיהיה ג"כ חכם שנאמר וכו' ואותם זקנים וחכמים היו כדכתיב אשר ידעת כי הם זקני העם וגו' אלמא זקנים וידועים הוו, וריה"ג דמשני ליה לקרא ממשמ[עותה] ודרשהו בלשון נוטריקון 'שקנה חכמה' לדעתו לא התנה הכתוב אלא קנין החכמה לבד ולזה סבר דאפילו ניגק וחכים ע"כ.

ולדעת ת"ק סבר דמילת 'זקן' הוא פירוש למילת 'שיבה' דמילת שיבה כולל כל מין זקנה אשר יהיה בו שיבה אפילו שיהיה זקן אשמאי, ולזה הדר אפילו שאין זה אלא בזקן יר'?? [ירצה] שיהיה בעל שיבה אבל זקן שהוא שם סתם לחכמה כמ"ש ובה ממעט זקן אשמאי אשר יר' [ירצה] לפי דעתו בור בלא תורה שהוא מלשון 'שממה' לא מלשון 'אשמה', ותרגום לא תישם - לא תדור, ויר' [וירצה] שהוא שם מכל מין חכמה וידועה כמו השדה בור שאין בו זרע ולא מקבל אותו, ולא כמו שפי' רש"י ע"ה שהוא רשע ועם הארץ דמשמע שפירש אותו מלשון 'אשם', דברשע אפילו יהיה אביו אינו חייב בכבודו כדדרשין בעמך בעושה מעשה עמך. אם זה פי' [פירוש] היאך יחלוק על זה איסי בן יהודה וקיי"ל הילכתא כוותיה ויאמר אפילו זקן אשמאי,

אלא ודאי מה שהוצרך למעט אינו אלא שלילת החכמה, זקן בור שאין בו תורה וידועה, דלת"ק צריך שיבה ושיקרא עם השיבה זקן שהוא חכם, וריה"ג סבר דתרי מילי קאמר ואין זה פירוש לזה וה"ק קרא מפני שיבה והוא הזקן שלא קנה חכמה בקנין והיינו שאינו מופלג בחכמה תקום, והדרת פני מי שקנה חכמה ויש לו החכמה בקנין אע"פ שלא יהיה בו שיבה אלא הוא יניק וחכים שקנה החכמה.

ומזה אמרו התוס' דיניק וחכים צריך שיהיה מופלג בחכמה ולא אמרו טעם לזה או מאין למדו זה, וממה שאמרנו יתבאר, וזה שלא תקרא החכמה קנין אלא במי שתהיה אצלו שלמה כי אז היא קנויה לו בקנין ולא יהיה זה אלא אם יהיה מופלג בה, וא"כ קרא ה"ק מפני שיבה תקום אף שלא היה מופלג בחכמה, והדרת פני מי שקנה החכמה והוא מופלג אע"פ שלא יהיה לו שיבה, וא"כ לא ממעט אלא זקן עם הארץ לחדוד, ומזה ג"כ למדנו התוס' שאם היו שווים בחכמה היניק והזקן, ר"ל שהיו שניהם מופלגים בה, שצריך היניק לקום מפני זקן דעדיף מיניה בזקנה אשר היא מדרגה מהמעלה שלא יצטרך בה להפלט החכמה, מה שאין כן ביניק וחכים שצריך להפלט החכמה.

ובזה לא יקשה לן דלריה"ג למה אמר קרא 'שיבה'. ובגמ' בעי מ"ט דריה"ג ומשני דא"כ ניכתוב רחמנא מפני שיבה זקן תקום מ"ש דפלגיהנו רחמנא ש"מ אפילו ניגק וחכים ע"כ. ופי' [ופירוש] האי דבעי בגמ' טעמא דריה"ג הוא מפני דפשט הפסוק משמע יותר כדברי ת"ק דכיון דקרא בשניהם אמר הזקנה ואמר שיבה והדר אמר זקן שעם היות שנפרש זקן שקנה חכמה עכ"ז הרי קדם לו תנאי השיבה, ולזה הגמרא כדאקשי היינו ת"ק הוא מפני שחשב שלא הפריד ריה"ג מילת זקן ממילת שיבה אלא שפי' שבאמרו זקן הורה החכמה,

אלא דת"ק יליף ליה מג"ש דזקני' וריה"ג יליף ליה מהחילה בעצמה שהיא נוטריקון, אבל תנאי השיבה אליבא דתרוייהו קודמת, ולזה הוקשה לו מאי בינייהו וחשב דיאמר אליו דמשמעות דורשין איכא בינייהו אבל עכשיו דאמר לו דיניק וחכים איכא בינייהו ושאלבא דריה"ג תרתי מילי קאמר או זקן וחכם אע"ג דלא יהיה מופלג או יניק וחכים אם יהיה מופלג, לזה בעי מ"ט בזה. ודו"ק אמרו 'דאם כן' ירצה דאם כן כמו שנראה לך שטעם רבנן יותר נכונה שתתישב עם פשט קרא א"כ היל"ל תרויהו בחד אחר דזה פירוש לזה ולימא מפני שיבה זקן תקום והדרת, וכיון נראה שאין זה פי' לזה אלא ה"ק מפני שיבה תקום והדרת וכן תקום והדרת פני מי שקנה חכמה אע"פ שלא יהיה לו שיבה אלא הוא יניק וחכים.

ולכא למימר כפי דעת ר"י בעל התוס' דאמר דבזקן לא בעינן מופלג בזקנה דלהכי לא אמר שיבה זקן, שאילו היה כך היינו אומרים שצריך שיהיה הזקן מופלג בחכמה דהא לת"ק דלא דריש במילת זקן זה שקנה אלא יליף בה החכמה מג"ש... .. [אריכות דברים בכל הסוגיא עיי"ש מה שנוגע ???] .....

[בסוף הענין ולא ברור לאן זה שייך?:] כל שיבה במשמע אפילו זקן אשמאי כלומר בור ועם הארץ אבל לא רשע, וצריכין אנו לומר דזקן מפרש ליה איסי ביניק וחכים דאם לא כן יהי' יתר. ונמצא דג' מחלוקות בדבר, דאליבא דת"ק שיבה הכל במשמע אלא שמילת זקן פי' אותו שאינו אלא על חכם, ולר' יוסי הגלילי שיבה לא משמע מינה אלא זקנה עם חכמה וזקן היא מילתא אחרייתי ליניק וחכים שקנה חכמה, ולא יסי שיבה הכל במשמע ואין זקן מפר' אתו אהוד ביניק וחכים???

טור / יו"ד סי' רמ"ד

טור יורה דעה רמד

מפני שיבה תקום והדרת פני זקן שמצות עשה לקום מפני כל חכם אפי' אינו זקן אלא יניק וחכים אפי' אינו רבו וכן מפני שיבה שהוא מופלג בזקנה דהיינו בן שבעים מצוה לקום מפניו.

ומאימתי חייב לקום מפניהם משיגיע לתוך ארבע אמותיו עד שיעברו מכנגד פניו ורכוב חשוב כמהלך. ואסור להעצים עיניו ממנו קודם שיגיע לתוך ד' אמותיו כדי שלא יצטרך לקום מפניו כשיגיע לתוך ד' אמותיו.

אין עומדין מפניהם לא בבהכ"ס ולא בבית המרחץ דכתיב תקום והדרת קימה שיש בה הידור. אין בעלי אומנות חייבים לעמוד ממלאכתן בפני ת"ח ואם הוא עוסק במלאכת אחרים ורוצה להחמיר על עצמו ולעמוד מפניו אינו רשאי.

אין ראוי לחכם שיטריח על הציבור לכוין לעבור לפניהם כדי שיעמדו מפניו אלא ילך בדרך קצרה כדי שלא ירבו לעמוד ואם יכול להקיף בדרך כדי שלא יעבור לפניהם זכות הוא לו ואפי' זקני נכרים מצוה להדרם לקום קצת מפניהם ולסומכן בידו.

לשון הרמב"ם – מי שהוא זקן מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם עומד לפניו ואפי' חכם שהוא ילד עומד בפני הזקן המופלג בזקנה ואינו חייב לעמוד כדי קומתו אלא כדי להדרו ואפי' זקן נכרי מהדרין אותו בדברים ונותנין לו יד לסומכו ע"כ. ואינו יודע למה כתב שאינו חייב לקום מפני הזקן כדי קומתו דהא מהך קרא ילפינן זקן וחכם וכמו שצריך לקום מפני חכם מלא קומתו כך צריך מפני הזקן, ואפשר שלא אמר שא"צ לעמוד לפני הזקן מלא קומתו אלא ילד חכם שכיון שצריכין לנהוג בו ג"כ כבוד אין לו להתבזות לקום מפני הזקן אלא שיעשה לו הידור, אבל כל אדם צריך לקום מפני הזקן מלא קומתו, והכי מסתבר נמי בשני חכמים או בשני זקנים שאין אחד צריך לקום מפני חבירו אלא יעשה לו הידור.

הרואה חכם עובר ברשות הרבים אינו עומד מלפניו עד שיגיע לתוך ד' אמותיו וכיון שעובר מלפניו ישב ומיירי כשאינו רבו או רבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק עומ' מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שיתכסה מעיניו או עד שישב במקומו כדפרישי' לעיל ואפי' אם הוא

עוסק בתורה צריך לעמוד דליתא לדר"א דאמר אין ת"ח רשאי לעמוד לפני רבו בשעה שעוסק בתורה.

וה"ר פרץ כת' שאם הוא מופלג בחכמה אפי' אינו רבו דינו כרבו מובהק וכן רבו מובהק ואפי' אינו מופלג בחכמה ואם אינו רבו כלל וגם אינו מובהק ומופלג בחכמה פטור ומיהו כיון שהוא חכם קצת נכון לעשות לו הידור והרמב"ם כתב מי שגדול ממנו בחכמה וראוי ללמוד ממנו אפי' לא למדו כלום צריך לקום מפניו ולנהוג עמו כתלמיד עם רבו ואם אינו גדול ממנו ולא למדו כלום אין צריך לקום מפניו אבל צריך לעשות לו הידור:

ומי שהוא חסיד ובעל מעשים הכל צריכים לעמוד מפניו אפי' הגדולים ממנו בחכמה הרבה ראה אב ב"ד עומד מלפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיעבור מלפניו ד' אמות ראה את הנשיא עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו או עד שיתכסה מעיניו וכולם שמחלו על כבודם מכוח אלא שאפילו הכי מצוה לכבדם ולקום מפניהם קצת.

וכשיושבין שורות שורות בב"ה נהגים עמהם בזה הסדר, כשהנשיא נכנס עומדין כל העם ואינן יושבין עד שיאמר להם שבו, כשאב ב"ד נכנס עושין לו שורות עומדין מכאן ומכאן עד שיכנס ויושב במקומו ושאר העם יושבין במקומן, חכם שנכנס כל שיגיע לו בד' אמותיו עומד מלפניו אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס במקומו, בני חכמים ות"ח בזמן שהרבים צריכין להם מפסיעין על ראשי העם ונכנסים למקומן ואין שבח לת"ח שיכנס באחרונה יצא לצרכיו נכנס וחוזר למקומו ודוקא שיצא לצורך קטנים אבל יצא לצורך גדולים לא יחזור שהיה לו לבדוק עצמו תחלה.

בני חכמים שהיו אבותיהם ממונין פרנסין על הצבור בזמן שיש בהם דעת לשמוע נכנסים ויושבין לפני אביהם והופכים את פניהם כנגד אביהם ואם אין בהם דעת לשמוע הופכים את פניהם כלפי העם.

היו ביחד חכם שמופלג בחכמה והוא בחור וזקן שמופלג בזקנה והוא חכם קצת אבל לא כבחור בשיבה של דין או של תורה הולכין אחר החכמה להושיב החכם ובחור בראש ולדבר תחלה, ובמסיבה של משתה או של נישואין הולכים אחר הזקנה להושיבו בראש.

ואם החכם מופלג בחכמה והזקן אינו מופלג בזקנה בכ"מ הולכין אחר החכמה ואם הזקן מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה בכ"מ הולכין אחר הזקנה והוא שיהא זקן חכם קצת אפי' אם הבחור חכם ממנו ואם אין שום אחד מהן מופלג לא זה בחכמה ולא זה בזקנה הזקן קודם בכל מקום: + :+ עיין חידושי מהרש"ל לטור עמ' ??

בית יוסף

בית יוסף יורה דעה סימן רמד

א, מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (ויקרא יט לב) שמצות עשה לקום מפני כל חכם וכו'. בפרק קמא דקידושין (לב:) ת"ר מפני שיבה תקום יכול אפילו מפני זקן אשמאי תלמוד לומר זקן אין זקן אלא חכם שנאמר (במדבר יא טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ר' יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא מי שקנה חכמה איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע ר' יוסי הגלילי היינו תנא קמא איכא בינייהו יניק וחכים תנא קמא סבר יניק וחכים לא ר' יוסי הגלילי סבר אפילו יניק וחכים אמר רבי יוחנן (לג.) הלכה כאיסי בן יהודה. ופירש רש"י כל שיבה במשמע ואפילו זקן אשמאי.

וכתב הר"ן (יד. ד"ה אמר) נראה מפירוש רש"י דאיסי בן יהודה סבירא ליה כר' יוסי הגלילי ביניק וחכים והכי מסתברא דכיון דסבירא ליה דשיבה אפילו אשמאי אלמא זקן באפי נפשיה מידריש ולא קאי אשיבה וליניק וחכים אתא דאי זקן וחכם קאמר למה לי משום חכמה תיפוק לי משום זקנה ולפי זה כיון דקיימא לן כאיסי נקטינן דעומדין מפני יניק וחכים ע"כ. וכן כתב גם הרא"ש ז"ל (סי' נג) וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל בפרק ו' מהלכות ת"ת (ה"א):

וכתב הר"ן דמדברי הר"ף משמע דס"ל דיניק וחכים לא כתנא קמא ולפי זה צריך לומר דמילתא דאיסי לא מכרעא ביניק וחכים מידי דנהי דסבירא ליה דיניק וחכים לא אפילו הכי הדר וכתב זקן והיינו זקן ממש למסמך זקן לויראת ולא מחוור. וכתב עוד שהרמב"ן (לב: ד"ה מדקיימא) רצה לקיים דברי הר"ף ואינו מחוור: וכתב עוד הר"ן אע"ג דעומדין מפני יניק וחכים הני מילי כשהוא גדול ממנו אבל אין גדול עומד מפני קטן מדאמר בגמרא (לג:): דרבי אלעאי ור' יעקב בר זבדי הוו יתבי חליף ואזיל ר' שמעון בר אבא וקמו מקמיה אמר להו חדא דאתון חכימין ואנא חבר כלומר ואינכם חייבין לעמוד מפני. ואפשר שאפילו בשוין נמי פטור שאינו חייב לעמוד מפני חכם אלא בגדול ממנו. ודאמרין באלו מציאות (ב"מ לג.) בתלמידי חכמים שעומדים זה מפני זה אפילו כמלא עיניו בכהאי גוונא אפילו גדול על קטן חייב כיון שהוא רבו עכ"ל:

כתוב בשבלי הלקט סימן מ"ג על יניק וחכים דאיפליגו ביה ר' יוסי הגלילי ורבנן יניק היינו שלא הגיע לכלל המצות:

וכתבו התוספות (לב: ד"ה מאי) בשם ר"י דיניק וחכים שעומדים מפניו צריך שיהיה מופלג בחכמה וכן פסק ספר המצות קטן (סי' נא):

ומ"ש וכן מפני שיבה שהוא מופלג בזקנה דהיינו בן שבעים שנה מצוה לקום מפניו. אהא דאמר ר' יוחנן הלכה כאיסי דאמר כל שיבה במשמע כתב הרא"ש (שם) ומבן שבעים נקרא שיבה וכ"כ הגהות מיימון בפרק ו' מהלכות ת"ת (ד"ק ה"ט) בשם ספר המצות קטן (סי' נב) וכ"כ בשבלי הלקט (שם) ומשנה שלמה היא בסוף פרק ה' ממסכת אבות (מכ"ז):

ודע דאהא דזקן אשמאי פירש רש"י אשם רשע ועם הארץ. והקשו עליו התוספות (ד"ה זקן) דהיכי קאמר איסי כל שיבה במשמע אפילו זקן אשמאי והלא מצוה להכותו לבזותו ולזלזלו לכך פירש רבינו תם דהיינו בור ועם הארץ:

ב ומאימתי חייב לקום מפניהם משיגיע לתוך ארבע אמותיו עד שיעברו מכנגד פניו. שם (לב:): יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק תלמוד לומר תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור תנא (לג.) איזו היא קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ארבע אמות ופירש רש"י אלא במקום שיש לו הידור בעמידתו דהיינו תוך ארבע אמות דמוכחא מילתא שמפניו הוא עומד:

ומ"ש ורכוב כמהלך. שם (לג:): בעיא דאיפשיטא:

ג ומ"ש ואסור להעצים עיניו ממנו קודם שיגיע לתוך ארבע אמותיו וכו'. ברייתא (לב:): וגמרא (לג.) שם:

ד אין עומדין מפניהם לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ דכתיב תקום והדרת וכו'. ברייתא שם ואמרין בגמרא (שם) דהיינו בבתי גואי דמרחץ אבל בבתי בראי שפיר הוי הידור וחייב לעמוד מפניו שם:

ה אין בעלי אומניות חייבים לעמוד ממלאכתן וכו'. שם בברייתא יליף מדרשא דאין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקים במלאכתן. והקשו התוספות (ד"ה אין) מאי לישנא דאין רשאין דמשמע דאיכא איסורא. ותירצו דמיירי דעוסקין במלאכת אחרים אי נמי אפילו במלאכת עצמן ואינן רשאין פירושו אינם חייבים וכתבו דברים אלו הרא"ש (סי' נג) והר"ן (יג: ד"ה מכאן). ורבינו כתב כדברי שני התירוצים דלענין דינא תרווייהו איתנהו. ודברי הרמב"ם בפרק ו' מהלכות ת"ת (ה"ב) כדברי הפירוש השני: וכתב עוד הר"ן (שם, חולין טז: ד"ה אמר ר' יוחנן) דאפשר לומר דאף בשל עצמו אינו רשאי ממש קאמר דכיון דמדינא פטור ורוב בעלי אומניות אינם עומדים אם זה עומד יראו הללו כמזלזלים בכבוד תלמידי חכמים:

ו אין ראוי לחכם שיטריח על הציבור לכוין לעבור לפניהם וכו'. ואם יכול להקיף הדרך וכו'. שם:

ז ואפילו זקני גוים מצוה להדרם לקום קצת מפניהם ולסמכן בידו. שם ר' יוחנן הוה קאי מקמי סבי ארמאי רבא מיקם לא קאים הידור עביד להו אביי יהיב ידא לסבי. וסובר רבינו דרבי יוחנן לא היה קם מפניהם אלא קצת ופסק כמותו. וכן נראה שהיה מפרש הרמב"ם

שכתב בפרק ו' מהלכות ת"ת (ה"ט) אפילו זקן גוי מהדרין אותו בדברים ונותנים לו יד לסמכו שנאמר מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע. נראה שהוא ז"ל סובר דרבי יוחנן לא היה קם מפניהם אלא קצת וא"כ רבא דלא הוה קאים מקמייהו היינו לומר דלא הוה קאים כלל והידור דקאמר דהוה עביד להו היינו בדברים ופסק כאביי ורבא:

ואע"ג דמפני שיבה תקום הוה משמע להו כל שיבה ואפילו דגוי וכדמשמע מדברי הרמב"ם מכל מקום משמע להו דלא באה התורה להשוות כבוד זקן גוי לכבוד זקן ישראל. והתוספות (לב: ד"ה מא') כתבו דכל שיבה במשמע לא הוה סבי ארמאי בכלל דהא לא אשכחן בשום דוכתא דזקן גוי צריך לכבוד, ועוד דרבי יוחנן הוה קאים מקמי סבי ארמאי תלי טעמא בכמה הרפתקי עדו עלייהו ולא קאמר משום דאיסי. וכן כתבו הגהות מיימון (ד"ק ה"ט) בשם ספר המצות גדול (עשין יג צח:):

לשון הרמב"ם מי שהוא זקן מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם וכו'. בפרק ו' מהלכות ת"ת (שם):

ט הרוואה חכם עובר ברשות הרבים אינו עומד מלפניו עד שיגיע לתוך ארבע אמותיו וכו'. בפרק קמא דקידושין (לג:): אמר חזקיה חכם עובר עומד מלפניו ארבע אמות וכיון שעבר יושב ותניא תו התם (לב:): דקימה בעינן שיהא בה הידור והיינו תוך ארבע אמות וכתבתיו לעיל (ד"ה ומאימת). ופירש רש"י עומד מלפניו משיתחיל ליכנס תוך ארבע אמות ואינו יושב עד שיעבור ממנו ארבע אמות השניות עכ"ל. אבל מדברי הרמב"ם בפרק ו' מהלכות ת"ת (ה"ו) נראה דכיון שעבר יושב מיד אפילו תוך ארבע אמות שניות ואחריו נמשך רבינו: ומ"ש ומיירי בשאינו רבו או רבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק עומד מלפניו מלא עיניו וכו'. גם זה שם (לג.) וכבר נתבאר לעיל סימן רמ"ב (קעג:):

יא ומ"ש ואפילו הוא עוסק בתורה צריך לעמוד דליתא לדרכי אלעזר וכו'. בפרק קמא דקידושין (שם): איתא להא דר' אלעזר ואמרין בה לייט עלה אביי ומשמע דהלכה כאביי ולפיכך השמיטו הפוסקים להווא דר' אלעזר:

י וה"ר פרץ כתב שאם הוא מופלג בחכמה אפילו אינו רבו וכו' עד נכון לעשות לו הידור. הכל בסמ"ק (סי' נב) אלא שבבבא ראשונה כתב דמיירי ברבו שאינו מובהק ומשמע דאם אינו רבו כלל לא ומדברי רבינו נראה דאפילו אינו רבו כלל נמי. התוספות כתבו בפרק אין עומדין (לא: ד"ה מורה) אהא דאמרין התם גבי ויביאו הנער אל עלי מורה הוראה בפני רבך את אע"פ שלא למד עדיין בפניו מכל מקום גדול הדור היה וכו' ללמוד לפניו. וכתב מהרי"ק בשורש (ק"ע) [קס"ט] דמשמע דתרתני בעינן שיהיה גדול הדור מפורסם בדורו וגם שיבא ללמוד לפניו. אבל בתרומת הדשן סימן קל"ח כתוב על לשון זה של התוספות נראה דתרי שינויי נינהו דלא שייכי אהדדי:

והרמב"ם כתב מי שגדול ממנו בחכמה וראוי ללמוד ממנו וכו'. דברים אלו לא מצאתי בשם הרמב"ם ואפשר דגרסין הרמב"ן בנו"ן. אלא דקשיא לי שיש בדברים אלו דברים שהרמב"ן חלוק עליהם כמו שיתבאר. [בדק הבית] ונראה דהרמ"ה גרסין כי רבינו ירוחם בנו"ב (ח"ה כא ע"ד) כתב דברים אלו בשמו [עד כאן]. ותחלת דבריו הם כדברי התוספות שכתבתי בסמוך:

ומ"ש ואם אינו גדול ממנו וכו'. הם כדברי ה"ר פרץ שכתב רבינו בסמוך:

יב ומ"ש ומי שהוא חסיד ובעל מעשים הכל צריכין לעמוד מפניו וכו'. בפרק במה מדליקין (שבת לא:): ר' סימון ור' אלעזר הוו יתבי חליף ואזיל ר' יעקב בר אחא א"ל חד לחבריה ניקום מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא א"ל אידך ניקום מקמיה דגבר בר אוריין הוא א"ל אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא ואמרת לי את דגבר בר אוריין הוא. ופירש רש"י אנא אמינא לך וכו' כלומר אתה מיצטת בשבחו.

ובפרק קמא דקידושין (לג:): שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל נמי קאים מקמיה. וכתב הר"ן (יד. ד"ה אמר) נראה לי שכל שמוחזק בבעל מעשים ואין ספק בעינינו כר' יחזקאל עומדין מפניו שלא צותה התורה בחכם אלא מפני שהחכמה מביאה לידי מעשים אלא שלא פרטה תורה במעשה כמו שפירשה בחכמה לפי שאין הכשר המעשה

גלוי כמו שיתרון הכשר החכמה נראה לכל עד כאן. ומיהו כתב שם בשם הרמב"ן (לב: ד"ה מדקיימא) דלא אשכחן קימה מפני בעל מעשים והא דאמרינן דרב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל קאים מקמיה היינו לומר שאין בו משום זקן ואינו לפי כבודו אפילו לשמואל ומשום הכי חייב לעמוד מפני שיבה שלו עכ"ל. וכן נראה שהוא דעת הפוסקים שהשמיטו הא דעומדים מפני בעל מעשים:

כתב הרמב"ן בספר תורת האדם אצל דיני הקריעה (עמ' נג) דמהך דאמרינן בפרק קמא דקידושין חדא דאתון חכימין ואנא חבר ומסיק עלה שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל קאים מקמיה אלמא מקמי זקן אחר לא קאים שמע מינה שאין תלמיד חכם עומד בפני מי שקטן ממנו וכן כולה סוגיא מוכחת התם והטעם בזה מפני שהוא זקן ואינו לפי כבודו. ולפיכך אמרו (ב"מ לג.) שתלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה ואפילו גדול מפני קטן משום דשמעתיה בפומייהו וה"ל רבו עכ"ל:

יג ראה אב בית דין עומד מלפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו וכו'. בפרק קמא דקידושין (שם) מימרא דחזקיה. ואע"ג דלא אמרינן בגמרא אלא כיון שעבר יושב משמע לרבינו דכיון שעבר ארבע אמות קאמר דכיון דמלפניו צריך לעמוד מלא עיניו אינו בדין שתיכף שיעבור ישב וכן כתב הרמב"ם בפרק ו' מהלכות ת"ת (ה"ו):

יד ומ"ש ראה את הנשיא עומד מלפניו מלא עיניו וכו'. גם זה מימרא דחזקיה שם:

ומ"ש וכולם שמחלו על כבודם כבודם מחול אלא שאפילו הכי מצוה לכבדם ולקום מפניהם קצת. גם זה שם (לב:):

טו - יז כשהנשיא נכנס עומדים כל העם ואינם יושבים עד שיאמר להם שבו וכו' עד הופכים פניהם כלפי העם. הכל בסוף הוריות (יג:) וכתבוהו הרי"ף (יד.) והרא"ש (סי' נט) בפרק קמא דקידושין. וכתבו התוספות (תוס' טוך קידושין לג: ד"ה חכם) והרא"ש דהאי סידורא דהוריות מיירי בבית המדרש וההיא דחזקיה דפרק קמא דקידושין מיירי בשוק. ולישנא הכי מוכח דהכא אמרינן כשהנשיא נכנס דמשמע נכנס לבית המדרש ובההיא אמר הוואה חכם עובר דמשמע עובר בשוק:

ודע שהרמב"ם בפרק ו' מהלכות ת"ת (ה"ז) לא חילק ביצא לצורך בין קטנים לגדולים. וטעמו משום דאיתא התם בסוף הוריות אמר רבא האידנא דחלשא עלמא אפילו לגדולים נמי. אבל הרי"ף והרא"ש השמיטו הא דרבא, ואפשר שלא היה בגירסתם:

ודע דאיתא תו התם (בהוריות) על בני תלמידי חכמים שאביהם ממונים פרנסים על הציבור ר' אליעזר ב"ר יצחק אומר אף בבית המשתה עושין אותם סניפים אמר רבא בחיי אביהם, ופירש רש"י סניפין שמושיבין אותם בצד הזקנים מפני כבוד אביהם. והשמיטוהו הרמב"ם והרא"ש. ואפשר דסבירא להו דתנא קמא פליג עלייהו והלכה כתנא קמא. אי נמי טעמא דהשמיטוהו משום דכיון דלענין בית המשתה הוא דקאמר ואנן בדינא דבית המדרש עסקינן ולא בדינא דבית המשתה:

יח היו ביחד חכם שמופלא בחכמה והוא בחור וכו'. בפרק יש נוחלין (ב"ב קכ.) אמר ר' אמי בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה אמר רב אשי והוא דמופלא בחכמה והוא דמופלא בזקנה. וכתבוהו הרי"ף (שם) והרא"ש (סי' נד) בפרק קמא דקידושין:

ומ"ש רבינו ואם החכם מופלא בחכמה והזקן אינו מופלא בזקנה וכו'. עד סוף הסימן הם דברי הרשב"ם בפרק יש נוחלין (שם ד"ה והוא דמפליג) וכתבם הרא"ש בפרק קמא דקידושין (שם):

ומ"ש ואם אין שום אחד מהם מופלא וכו' הזקן קודם. הטעם נתבאר בדברי רשב"ם שם וז"ל מדאמר רב אשי והוא דמופלא וכו' דהיכא דהוה תרווייהו מופלגים הולכין בישיבה אחר החכם ובמסיבה אחר הזקן מכלל דהיכא דלא הוה תרווייהו מופלגים לא האי ולא האי הולכים בכל מקום אחר אחד מהם ומדלא פירש איכא למימר דמסתמא הולכים אחר הזקן דבשביל שהבחור חכם קצת יותר ממנו אין לנו לבייש את הזקן והחכם אינו בוש בכך מאחר שזקן ממנו יודע הוא שבשביל זקנותו חולקין לו כבוד. והר"ן (חי' ב"ב קכ: ד"ה בישיבה, קדושין יד. ד"ה רבי) כתב שהרא"ה חולק בדבר וסובר דהיכא דאין אחד מהם

מופלג הוו להו כאילו תרווייהו מופלגים ובישיבה הלך אחר חכמה ובמסיבה הלך אחר זקנה:

שולחן ערוך

שולחן ערוך יורה דעה סימן רמד

סעיף א: מצות עשה לקום מפני כל חכם, אפילו אינו זקן אלא א יניק וחכים, ואפי' אינו רבו, (רק שהוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו). (טור בשם הרמב"ם ור"ן פ"ק דקדושין). וכן מצוה לקום מפני שיבה, דהיינו בן שבעים שנה, (אפילו הוא עם הארץ, ובלבד שלא יהיה רשע). (ב"י בשם התוספות ובהגהות מ"י פ"ו ומרדכי פ"ק דקדושין ור' ירוחם ור"ן ור"ת).

סעיף ב: מאימתי חייב לקום מפניהם, משיגיע לתוך ארבע אמותיו עד שיעבור מכנגד פניו. ורוכב כמהלך דמי.

סעיף ג: אסור להעצים עיניו ממנו קודם שיגיע לתוך ארבע אמותיו, כדי שלא יצטרך לקום מפניו כשיגיע לתוך ארבע אמותיו.

סעיף ד: אין עומדים מפניהם לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ, דכתיב תקום והדרת. קימה שיש בה הידור. (ודוקא בבית הפנימי של מרחץ, אבל בבית החיצון, עומדים). (ב"י בשם הגמרא ור"ף ורא"ש ור' ירוחם ואגודה וסמ"ג סכ"ב).

סעיף ה: אין בעלי אומניות חייבים לעמוד בפני תלמיד חכם בשעה שעוסקים במלאכתן. ואם הוא עוסק במלאכת אחרים ורוצה להחמיר על עצמו לעמוד מפניו, אינו רשאי.

סעיף ו: אין ראוי לחכם שיטריח על הצבור לכויין לעבור לפניו שיעמדו מפניו, אלא ילך לו בדרך קצרה, כדי שלא ירבו לעמוד. ואם יוכל להקיף הדרך כדי שלא יעבור לפניו, זכות הוא לו.

סעיף ז: אפילו חכם שהוא ילד, עומד בפני הזקן המופלג בזקנה. ואינו חייב לעמוד מלא קומתו, אלא כדי להדרו. ואפילו זקן גוי, מהדרים אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו.

סעיף ח: שני חכמים ושני זקנים, אין אחד צריך לקום מפני חברו, אלא יעשה לו הידור. (ואפילו הרב לתלמידו יעשה לו הידור קצת). (מהגהת מיימוני פ"ה דת"ת בשם רמ"ך).

סעיף ט: הרואה חכם עובר, אינו עומד עד שיגיע לתוך ארבע אמותיו, וכיון שעבר מלפניו יושב. ואם הוא רבו מובהק, עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שיתכסה מעיניו או עד שישב במקומו.

סעיף י: אם הוא מופלג בחכמה, אפילו אינו רבו, דינו כרבו מובהק. (מי שהוא גדול הדור ומפורסם בדורו בכך, נקרא מופלג בחכמה). (ת"ה סימן קל"ח ותוס').

סעיף יא: אפילו בשעה שהוא עוסק בתורה, צריך לעמוד מפניו.

סעיף יב: חכם, אפילו מופלג בחכמה, רשאי לעמוד בפני מי שהוא בעל מעשים (ר"ן בשם הרמב"ן).

סעיף יג: ראה יא אב בית דין, עומד מלפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיעבור מלפניו ארבע אמות.

סעיף יד: ראה את הנשיא, עומד מלפניו מלא עיניו, ואינו יושב עד שישב במקומו או עד שיתכסה מעיניו. וכולם שמחלו על כבודם, כבודם (ד) מחול, ואעפ"כ מצוה לכבדם ולקום מפניהם קצת.

סעיף טו: כשהנשיא נכנס לבית המדרש, עומדים ואינם יושבים עד שיאמר להם שבו. כשאב בית דין נכנס, עושים לו שורות עומדים מכאן ומכאן, עד שישב במקומו. כשהחכם נכנס, כל שיגיע לו בארבע אמותיו עומד מלפניו, אחד עומד ואחד יושב, עד שנכנס במקומו.

סעיף טז: בני חכמים ות"ח, בזמן שהרבים צריכים להם, מפסיעים על ראשי העם ונכנסים למקומם. ואין שבח לתלמיד חכם שיכנס באחרונה. יצא לצרכיו, נכנס וחוזר למקומו.

סעיף יז: בני חכמים שאבותיהם ממונים פרנסים על הצבור, בזמן שיש בהם דעת לשמוע, נכנסים ויושבים לפני אביהם והופכים פניהם כנגד אביהם. ואם אין בהם דעת לשמוע, הופכים פניהם כלפי העם.

סעיף יח: היו ביחד, חכם שמופלג בחכמה והוא בחור וזקן שמופלג בזקנה והוא חכם קצת; בישיבה של דין או של תורה, הולכים אחר החכמה להושיב החכם בחור בראש ולדבר תחילה. ובמסיבה של משתה או של נישואים, הולכים אחר הזקנה להושיבו בראש. ואם החכם מופלג בחכמה והזקן אינו מופלג בזקנה, בכל מקום הולכים אחר החכמה. ואם הזקן מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה, בכל מקום הולכים אחר הזקנה, הואיל והוא חכם קצת. ואם אין שום אחד מהם מופלג, לא זה בחכמה ולא זה בזקנה, הזקן קודם בכל מקום.

לבוש / עטרת זהב (יו"ד)

רמ"ד: דין קימה והידור בפני חכם אפילו אינו רבו וכו' י"ח סעיפים

א. כתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ופירוש שיבה - איש מופלג בזקנה דהיינו בכמו בן שבעים שנה, ופירוש זקן אינו ר"ל זקן בשנים דהא כבר כתיב שיבה אלא האי זקן פירושו 'זה שקנה חכמה' אפילו הוא יניק וחכים. ואין לומר דנימא שיבה פירוש מופלג בזקנה וזקן פי' שאינו מופלג בזקנה ולזה צריכים אפילו קימה ולזה אין צריך אלא הידור, דא"כ תקום מפני שיבה והדרת פני זקן מיבעי ליה, ומדסמכינהו להדדי שמע מינה דתרוייהו אתרוייהו קאי וכאילו כתיב 'מפני שיבה תקום והדרת, תקום והדרת פני זקן', וא"כ על כרחך האי זקן אפילו יניק וחכים הוא, ופירושו נוטריקון 'זה קנה חכמה'.

לפיכך מצות עשה הוא על כל אדם שיקום מפני כל חכם אפילו אינו זקן בשנים אלא יניק וחכים ואפילו אינו רבו רק שהוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו, וכן מצוה לקום בפני כל שיבה שהוא בן שבעים שנה ואפילו הוא עם הארץ ובלבד שלא יהיה רשע דרשע לא תצוה התורה לכבדו דרשע קלון יכסה.

ב. ומדכתב רחמנא תקום והדרת גבי הדדי והקדימה קימה להידור ולא כתבה מפני שיבה תהדר ותקום מפני זקן, נראה לי שמפני דיוק זה ארז"ל דמשמעותו גם כן הוא שאין מחייבין לעמוד מפניהן אלא בקימה שיש בה הידור, כלומר תקום מפניו שיהיה ניכר בה שתהדר אותו בפני אחרים, ואינך צריך לעמוד מפניו כשתראהו ממקום רחוק שאין ניכר לכל שתעמוד מפניו. ואיזה קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ד' אמות דאז מוכח מילתא שמפניו הוא עומד וזהו לו הידור, לפיכך אמרו מאימתי חייב לקום מפניהם משיגיע לתוך ד' אמותיו ואינו יושב עד שיעברו מכנגד פניו ואין חילוק בין רוכב למהלך דקי"ל רוכב כמהלך דמי.

ג-ו. = לא נעתק לעת עתה עיי"ש...

... ז. לפני הזקן המופלג אע"פ שאינו חכם או לפני החכם שהוא יניק וחכים סתם בני אדם צריכים לעמוד לפניהם מלא קומתם, אבל היניק וחכים לפני הזקן או הזקן לפני היניק וחכים אינך צריכין לעמוד זה מפני זה מלא קומתם כיון שכל אחד יש לו מעלה לשכנגד, אין צריך להתבונן כ"כ לפניו, אלא יהדרו זה לזה בקצת קימה של הידור, ואחז"ל אפילו זקן גוי נשוא פנים מהדרין אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו.

ח. וכן שני חכמים ושני זקנים, אין אחד צריך לקום מפני חברו אלא יעשה לו הידור, ואפילו הרב לתלמידיו יעשה לו קצת הידור.

ט. הרואה חכם עובר מרחוק אינו עומד עד שיעגיע לתוך ד' אמותיו... בד"א כשאינו רבו... אבל ברבו מובהק...

י. וחכם שהוא מופלג בחכמה אפילו אינו רבו דינו כרבו...

יא. אם זקן או חכם עובר לפניו אפילו בשעה שהוא עוסק בתורה צריך לעמוד שאינו מבטל בזה תורתו.

יב. אע"ג דחכם שהוא מפולג בחכמה אינו רשאי לעמוד בפני מי שהוא קטן ממנו מפני שהוא מזלזל בכבודו, ודומה להא דאמרינן חכם ואינו לפי כבודו שאינו חייב בהשבה, [אבל] לפני מי שהוא חסיד ובעל מעשים אע"פ שהוא קטן ממנו רשאי לעמוד שאין זה זלזול בכבודו, דחסידות ומעשים מעלה גדולה היא באדם שלא צותה תורה לעמוד מפני חכם אלא שהחכמה מביאה לידי מעשים, ומה שלא פרטה תורה במעשה כמו שפירש רש"י בחכמה, לפי שאין הכשר המעשה גלוי כמו שיתרון הכשר החכמה נראה לכל.

יג. חכמינו ז"ל תקנו ונהגו מדרגות מדרגות בענין הקימה לפי מדרגות המעלות שנמצא בין החכמים: כיצד ראה אב בין דין עומד מלפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו...

יד. ראה את הנשיא..

טו-יח. = לא נעתק לעת עתה...

ב"ה

מפני שיבה תקום... ברייתא פ"ק דקדושין... ופרש"י... וכתבו התוס'...

ונראה דעיקר מצות עשה היא לקום מפני כל חבר אפילו אינו זקן אלא יניק וחכים, ולכן כתב רבינו תחילה שמצות עשה הוא לקום מפני כל חכם וכו' ואח"כ כתב וכן מפני שיבה וכו', כלומר לא מיבעיא מפני כל חכם אלא אפילו מפני זקן אשמאי. וקרא דכתב תחילה מפני שיבה תקום הכי קאמר דכיון דשיבה כל שיבה במשמע אפילו זקן אשמאי א"כ בע"כ והדרת פני זקן, יניק וחכים במשמע, וכיון דמפני שיבה תקום גלי לן אקרא דוהדרת פני זקן דיניק וחכים במשמע לכן הקדים לכתוב מפני שיבה תקום אע"ג דעיקר מצות עשה היא והדרת פני זקן, ודו"ק.

ש"ד:

ש"ך יורה דעה סימן רמד

א. יניק כו': כתב בית יוסף בשם שיבולי לקט דהיינו שלא הגיע לכלל המצות ומביאו ד"מ ופרישה:

ב. רק שהוא גדול כו': וכתבו התוס' פרק קמא דקדושין (לב:) והסמ"ק סי' ל"ב דבעינן שיהא מופלג בחכמה ומביאם בית יוסף וכן כתב הרא"ש שם, ומ"מ אין זה מופלג דלקמן סעיף י' דהתם הוא מופלג בחכמה יותר משאר חכמים דורו ולכך דינו כרבו מובהק, וכמ"ש הבית יוסף שם בשם התוס' פ' אין עומדין שכתבו דעלי גדול הדור היה ומופלג בחכמה, דהכא היינו שהוא מופלג בחכמה יותר משאר העם, וכ"מ בתוס' והרא"ש שם, שהרי לא כתבו כן אלא כדי לתרץ זקן ושיבה ל"ל דיניק וחכים היינו מופלג בחכמה, ואם כן היינו מופלג יותר משאר העם עיין שם ודו"ק.

ובהכי ניחא מה שכתב הטור בשם הר"ף ודלא כהב"ח שכתב שהר"ף חולק אסמ"ק דפשט לשונו לא משמע הכי אלא ודאי כדפירשתי ודו"ק.

ומה שכתב הטור בשם הרמב"ם (צ"ל הרמ"ה וכן כתב הפרישה שמ"כ בטור ישן על קלף וכן הוא ברבינו ירוחם ג"ב ח"ה בשם הרמ"ה דלא כבית יוסף וב"ח שכתבו שצ"ל הרמב"ן שוב מצאתי כן בב"ה) מי שגדול בחכמה וראוי ללמוד ממנו כו', מיירי נמי מופלג בחכמה משאר העם והוא גדול מסתם בני אדם, דאל"כ ע"ה או מי שהוא קטן בתורה יהא חייב לעמוד בפני כל אדם וזהו דבר שאין לו שחר. ועוד דהא לא חייבה התורה לעמוד אלא מפני החכם.

ונראה שמפני כך לא כתב הטור בריש הסי' וכן בשאר מקומות בסימן זה שהחכם צריך שיהא מופלג, דפשיטא הוא שצריך שיהא מופלג משאר העם ודו"ק.

ועל פי הדברים האלה מפרש דברי הרב, תדע שהרי הר"ן כתב ג"כ כדברי הרמ"ה (וכ"כ בד"מ שדעת הר"ן כדעת הרמ"ה שכתב הטור לקמן) ומסיק וז"ל ואפשר שאפילו בשוים נמי פטור שאינו חייב לעמוד מפני חכם אלא בגדול ממנו כו', אלמא דמיירי שהוא חכם

מופלג יותר משאר העם דאל"כ פשיטא דבשוין פטור ומאי ואפשר כו' דאל"כ כל אדם יהא חייב לעמוד בפני חבירו השוה לו אפילו אינו חכם כלל אלא ודאי כדאמרן. אלא דבהא חולק הרמ"ה אהר"ף דבאינו מופלג מהחכמים שבדור ואינו רבו כלל משמע דסבירא ליה להר"ף אפילו גדול ממנו פטור ולהרמ"ה חייב דראוי ללמוד הוי כרבו, מיהו היינו ברבו שאינו מובהק וכ"כ ר' ירוחם בהדיא:

ג. אבל בבית החיצון של מרחץ כו': משמע דאפילו בבית האמצעי של מרחץ עומדים כיון דיש שם שאילת שלום וכמ"ש בא"ח סימן פ"ד:

ד. אין ראוי לחכם שיטריח כו': נראה דהיינו דוקא בזמן הש"ס או במקומות שעוד היום יושבים על הקרקע וכדלקמן סעיף ט"ו וה"ה בכל מקום שיש טירחא אבל במקום שיושבים על הספסלים ואין טירחא בדבר אין קפידא מכל מקום לא יכוין לעבור לפנייהם כדי שיעמדו מפניו:

ה. ואינו חייב כו': כלומר ילד שהוא חכם יותר מהזקן אינו חייב כו' אבל אם אינו חכם יותר אף שהוא שוה לו בחכמה חייב לקום מפני הזקן וכן הוא בתוס' בקידושין סוף דף ל"ב:

ו. אינו עומד כו': משמע דאסור לעמוד עד שיגיע לתוך ד' אמותיו דאי לאשמועינן דאינו חייב כבר נתבאר לעיל סעיף ב' ואע"ג דבנשיא ואב ב"ד ורבו מובהק עומד כמלא עיניו אלמא דאיכא הידור אפי' במקום רחוק התם ודאי כיון דחייבינן לעמוד מפניו כמלא עיניו איכא הידור אבל בחכם דעלמא כיון דליכא חיובא לא מוכחא מילתא שמפניו הוא עומד אלא נראה כאלו עומד לצרכו, ב"ח:

ז. וכיון שעבר מלפניו כו': והרא"ש ורש"י גורסים ואינו יושב עד שיעבור ממנו ד' אמות השניות וכ"כ הב"ח:

ח. מלא עיניו: כתוב בסמ"ק סי' נ"ב ברבו מובהק כמלא רוס עיניו וכמה הוא רוס פי' רס"ו אמות:

ט. מופלג בחכמה כו': ע"ל ס"ק ב':

י. רשאי כו': ואין בו משום זקן ואינו לפי כבודו והטור והר"ן כתבו דחייב לעמוד מפניו וכ"כ הב"ח:

יא. אב"ד כו': כתוב בסמ"ק סימן ל"ב ודין נשיא ואב ב"ד אין אנו צריכין עתה עכ"ל, משמע דר"ל דאין בזמנינו נשיא ואב ב"ד, ואע"פ שמקבלים בקהלות ראשי ישיבות ואב ב"ד אין להם אלא דין חכם. ומה"ט לא נהגו עכשיו לעשות שורה לאב ב"ד כדלקמן סעי' ט"ו. ועכשיו נהגו שלא לקום אלא מפני ראש ישיבה ואב"ד, ואפשר שלא לחלק בין חכם לחכם השווה מדותיהם שכל שהוא תופס ישיבה או אב"ד נקרא חכם לעמוד מפניו ועדיין צ"ע:

יב. בני חכמים ות"ח כו': ר"ל בנים של חכמים ושל ת"ח שבני קאי אתרווייהו או י"ל דה"ק בן חכם או תלמיד של חכם ועיין דרישה שהאריך בזה:

יג. או של נשואים כו': כתב הב"ח נראה דהאי של נשואים הכי פירושו אם אחים או אחיות יעשו להם נשואים אע"ג שא' גדול מחבירו בחכמה לא יקדימו לעשות נשואים לקטן בשנים מפני שהוא גדול בחכמה אלא יקדימו לעשות נשואים לגדול בשנים כו':

יד. הזקן קודם בכל מקום: צ"ל ג"כ והוא שיהא חכם קצת וכל שכן הוא ומיירי נמי שהבחור חכם ממנו דאל"כ פשיטא, מהרש"ל ופרישה, והר"ן כתב שיש חולקים דהיכא דאין אחד מופלג הוי ליה כאילו תרווייהו מופלגים ובישיבה הלך אחר החכמה ובמסיבה הלך אחר הזקנה:

_____ עד כאן מפרשי השו"ע _____

[סמ"ג עשה יג - תמצית דבריו, ע"ע בצילום]: ודלא כרבי יוסי הגלילי דאמר יניק וחכים וכו', לשון הברייתא ת"ר... לשון הגמרא... לשון רש"י... עכ"ל תוס' ועיין שם, ואם כן היינו כאיסי וכו', לשון האשר"י... וכך הלכה והיינו דכתב בסמ"ג אחר כך ומדפסק רבי יוחנן כאיסי למדנו שגם הלכה כרבי יוסי וכו'.

וקשה על הסמ"ג וגם על האשר"י דילמא איסי לא דריש לשון זקן כלל כי היכי דלא דרש רבי יוסי שיבה, דהא לר' יוסי לא תלה מידי בלשום שיבה רק לשון זקן דריש לחודיה, הכי נמי איסי לא תלה מידי בלשון זקן, וצריך עיון. [עיי"ש עוד ולא נעתק].

עמודי שלמה / ביאור מהרש"ל לסמ"ג

[תמצית דבריו, עשה יג]. מפני שיבה תקום כו', הסמ"ק והאשר"י מפרשים שיבה כשהוא ע' שנים. איסי בן יהודה אומר כו'. וז"ל הגמרא ת"ר... אפילו יניק וחכים, ופי' הקונטרס... עכ"ל תוס'.

וממילא לאיסי בן יהודה דאמר כל שיבה במשמע וסבר נמי יניק וחכים, אין צריך יניק וחכים לכבד זקן וחכים שהרי לא תלוי מעלות החכמה בזקנה, ודוק היטב.

איסי בן יהודה אומר כל שיבה כו', כתב האשר"י וז"ל... וכן הלכה. ומה שהקשה כאן מהרא"ש [ר' אייזיק שטיין] בביאורו וז"ל וקשה מנליה דלאיסי בא הכתוב לרבות יניק וחכים דילמא תרוייהו באו לזקנה וחד בא לזקן אשמאי וחד בא ללמדנו שזקן אשמאי צריך לכבד זקן חכם כמו שמוקי ר"י עכ"ל.

וטעות הוא בידו, לפי שהוא הבין שהמקרא בא לר"י להזהיר היניק וחכים לכבד זקן וחכים, וליתא, דמקרא לא איירי בזה, אלא הפירוש הוא כמו שכתבו התוס' דיניק וחכים צריך שיהא מופלג וממילא שמענין מדקפיד קרא אחכמה שכששניהם שוין צריך היניק לכבד הזקן, אבל אין עיקר הפסוק בא לזה, ואז לא קשה מידי ודו"ק.

כל שיבה, פי' אפילו בור גמור חוץ מרשע שמותר להסתיר תו'.

שני חומשין, פי' בקונ' שני חומשין של תורה ותוס' מפרשים שתהלים נחלק לה' חומשין כמו תורה.

ואתו רבנן ובצרי להו חד וכו', ומה שהזכיר פירוש זה של חכמים יותר מכל הפירושים, כלומר שת"ח עשו להם טובה דהתורה אמרה ארבעים יכנו והם בצרי להו חד, לכך ראוי לעמדו מפניהם וק"ל.

שאיין תורה עומדת כו', כשעוסק בתורה וקאי קמי תורה עצמה, ותימא דמביא בספר דין דליתא, דהא לייט עליה אביי בתראה, אלא אפילו עוסק בתורה צריך לעמוד, וכ"כ הטור להדיא דליתא דין זה וכן הרי"ף והרמב"ם ושום מחבר לא הזכירו, וגם לישנא דמ"מ שכתב הספר אינו מיושב כל כך, לכך נראה שמזה מביא הספר הראיה דמסקינן התם מפני לומדיה עומדין מפני ס"ת לא כ"ש, והספר לא היה כתב רק כדאמרינן בפ"ק דקדושין ותו לא מיד, וסמך על זה, ושום תלמיד טועה הגיהו, וכן הר"ן הקשה על הא דמכות כדאמרינן כמה טפשא וכו' והכא דאמרינן ק"ו דמשמע איפכא, אלא בודאי תורה עדיף ואלמלא לומדיה היתה כרוכה ומונחת וכו', והיינו כפי' שפירשתי.

לימין רבו ה"ז בור פרש"י אפילו בדרך ארץ אינו בקי.

בשעה שעוסקים במלאכתן כ' היינו כשעוסקין במלאכה [במלאכת] עצמו אבל עוסקין במלאכת אחרים אז אין רשאיין ממש, תוס' והרא"ש.

האומר שור זה הקדש...

עוד שם שאין ת"ח וכו' הרא"ש כתב והרי"ף לא היבא זה אלמא דלית הילכתא כוותיה, פי' רשאי, חייב, ותימא מאחר שהטעם שלא יהא כבודו מרובה וכו' א"כ אינו רשאי ממש, וכן כל המפרשים לא הזכירו זה, ואפילו הרמב"ם לא כתב כאן אלא אינו רשאי ולעיל כתב גבי בעלי אומניות אין חייבין אלמא ממש קאמר אינו יכול, וכתבו התוס' דדוקא

התלמידים הדרין בבית הרב אבל אחרים אפילו ק' פעמים חייבין ואפילו אותם התלמידים אם באו פנים חדשות חייבין לעמוד, והרי"ץ כתב בשם שדוקא מיירי בבית המדרש אבל בחוץ לא כדי שלא יראה כמזלזל.

ע"כ מפרשי הסמ"ג _____

יום של שלמה

[קידושין פ"א סימן סט] תנו רבנן (לכ.). מפני שיבה תקום, יכול אפילו מפני זקן אשמאי, פירוש בור, כמו והאדמה לא תשם דמתרגמינן וארעא לא תבור, וכמו פתחי שמאי דפרק התכלת (מנחות לג:): כך פי' תוספת בשם ר"ת, ולאפוקי פרש"י שפירש (לשם) [אלם] רשע ועם הארץ, דבהא לא מחייב איסי בן יהודא לכבודו, דמותר להכותו ולקללו, דאינו עושה מעשה עמך,

ומסיק, ת"ל זקן, ואין זקן אלא חכם, שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, ר' יוסי הגלילי אומר, אין זקן אלא מי שקנה חכמה, שנאמר (משלי ח, כב) ה' קנני ראשית דרכו, יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק, תלמוד לומר תקום והדרת, לא אמרתי אלא קימה שיש בה הידור, ואיזה היא קימה שיש בה הידור, הוי אומר זה ארבע אמות, יכול יהדרנו בממון, תלמוד לומר תקום והדרת, מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בה חסרון כיס, יכול יעמוד מפניו בבית הכסא, ובית המרחץ, [תלמוד לומר] תקום והדרת, לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור, יכול יעלים עיניו שלא יראנו, תלמוד לומר, תקום ויראת, כל דבר המסור ללב אמרינן בו ויראת, ר"ש בן אליעזר אומר מניין לזקן שלא יטריח, תלמוד לומר זקן ויראת, איסי בן יהודא אומר מפני שיבה תקום, ואפילו כל שיבה במשמע, ר' יוסי הגלילי היינו ת"ק, איכא בנייהו יניק וחכים, ת"ק סבר יניק וחכים לא, ר' יוסי הגלילי אומר אפילו יניק וחכים.

כתב הרא"ש (סימן נ"ג) וא"ת [שיבה] למאי איצטרקא בין לרבנן בין לר' יוסי הגלילי ויש לומר דאי לאו שיבה הוה אמינא אפילו זקני השוק השתא דכתב זקן בתר שיבה, רבנן מצרכי זקן וחכם, ורבי יוסי הגלילי סבר אפילו יניק וחכים, ועוד נראה, דבין לרבנן, בין לר' יוסי הגלילי שמעינן משיבה, דצריך לקום מפני שיבה זקן שאינו אשמאי, אף על פי שאינו מופלג בחכמה, אלא רבנן דרשי הזקן מזקני, (העיר) [ישראל] למעוטי יניק וחכים, ואפילו הוא מופלג בחכמה, ור' יוסי הגלילי דרש זקן זה קנה חכמה, ואפילו הוא יניק וחכים, אם הוא מופלג בחכמה ע"כ. אף לפי זה אין אנו יודעין בהכרח אם יניק וחכים בעינן מופלג בחכמה, נהי דת"ק (מטעם) [דממעט] יניק וחכים אפשר קאיירי אפילו מופלג, אבל מכל מקום לר' יוסי הגלילי דמרבה יניק וחכים, איירי אפילו בלא מופלג, או דווקא במופלג איירי, ונראה לכאורה, דלישנא דיניק וחכים משמע חכם בעלמא, אפילו בלא מופלג,

אכן מדברי התוספות (ד"ה מאי שנא) שהקשו, לר' יוסי הגלילי דדריש יניק וחכים, שיבה למה לי, וכי הוא גרוע, בעבור שהוא נמי שיבה בהדי חכמה, הא אפילו ביניק וחכים איירי קרא, וכתבו, וי"ל, דאי לא כתב רחמנא שיבה, ה"א דניבעי זקן ממש, אבל יניק וחכים לא, להכי אתא סיפא לגלווי דלא בעינן זקן וחכים, אלא בחד לחד סגי, אפילו יניק וחכים, ומיהו קשה, דאם כן מאי קאמר בדברי ר' יוסי הגלילי [אי סלקא דעתך] כדאמר ת"ק, לכתוב רחמנא מפני שיבה זקן תקום, אדרבא, לא לכתוב אלא זקן, דהא נמי אמר זקן בלא שיבה זקן במשמעו זקן ממש משמע, אלא ודאי זקן יניק וחכים משמע, והדרא קושיא לדוכתא, ונראה לר"י דוודאי יניק וחכים צריך שיהא מופלג, ולכך איצטרך שיבה, אף על פי שאינו מופלג, דכך לי זקן שאינו מופלג כיניק וחכים שהוא מופלג, אבל אם היו שווים בחכמה, היניק והזקן, צריך שיעמוד היניק מפני הזקן, דגבי יניק צריך שיהיה מופלג בחכמה, וגבי זקן אינו צריך ע"כ.

אבל אין הכרח לדבר, דשמא בעי שיבה למעוטי יניק וחכים לת"ק, ומשום הכי צריך לומר בדברי ר' יוסי הגלילי לת"ק לכתוב מפני שיבה [זקן] תקום והדרת כו' ור' יוסי הגלילי

ס"ל, דאי לא כתב שיבה ה"א זקן ממש, כפי' (הראשון) [הראשון] של תוספות, או ה"א [בכל] זקני שוים (אבל) [אפילו] זקני השוק, כפי' הראשון שכתב הרא"ש, אבל לא שבא לומר דצריך לקום מפני שיבה אפילו אינו מופלג, וכל שכן לפי האמת, דקי"ל כאיסי בן יהודא, דס"ל כל שיבה במשמע, אפילו זקן אשמאי מסתבר נמי לומר יניק וחכים לא גרע, ומה שכתב בסמ"ק (סימן נ"ב) דיניק וחכים בעינן מופלג אף לאיסי, שכמו שמוכרחים אנו לפ' אליבא דר' יוסי הגלילי כדלעיל, גם כן נפרש כן אליבא דאיסי, הלא כתבתי שאינו בהכרח לפרש כן אפילו לר"י הגלילי, ואף א"ת שנפרש כן לר"י, מכל מקום לאיסי מנלן לפרש כן, דלמא בהא נמי פליג איסי אר' יוסי הגלילי.

ומסיק (ל"ג ע"א) א"ר יוחנן, הלכה כאיסי בן יהודא, וכתב הרא"ש (סימן נ"ג) ומבין שבעים נקרא שיבה, וכתב עוד, וכיון דס"ל לאיסי בן יהודא כל שיבה במשמע, בע"כ דריש זקן זה שקנה חכמה ליניק וחכים כר"י הגלילי, וכן הלכה ע"כ, ואף שמדבריו לא משמע הכי, שלא הזכיר הלכה כאיסי בן יהודא אלא לענין כל שיבה, ולא הזכיר יניק וחכים מכל מקום הדעת מכרעת דאף איסי ס"ל הכי, וכן דעת כל המחברים וכן פסק הרמב"ם, (ה' ת"ת פ"ו ה"א) ולא כדברי הרמב"ן שבא לישב כמו שכתב הר"ן. [שיטת הר"ף, דזקן דוקא]

והוא הסמ"ג (עשין י"ג) וזה לשונו, א"ר יוחנן, הלכה כאיסי בן יהודא, ולא כת"ק, דצריך שיבה וחכמה, ודלא כר' יוסי הגלילי, דאמר יניק וחכים, [או שיבה וחכים] ומזהיר ליניק לכבוד לזקן וחכים, ואין לפרש, דר' יוסי הגלילי מודה לאיסי בן יהודא בזקן ולא חכים, דאם כן היינו כאיסי, ועוד, כי קאמר מאי איכא בין ר' יוסי הגלילי לת"ק, יניק וחכים, הוי מצי למימר דאיכא ביניהו זקן ולא חכים, וכתב עוד, ומדפסק ר' יוחנן כאיסי, דקאמר כל שיבה במשמע, למדנו שגם הלכה כר' יוסי הגלילי, דאמר והדרת פני זקן, זה שקנה חכמה, אפילו יניק וחכים, ולא כת"ק דמצריך שיבה וחכמה ע"כ,

וצ"ל מה שאמר הסמ"ג, דלא קי"ל כר' יוסי הגלילי, בהא דמזהיר קרא ליניק וחכים לכבוד זקן וחכים, אין הפירוש דלר' יוסי הגלילי קרא אתא להכי, לאזהורי ליניק וחכים כו', דזה לא נאמר בקרא, אלא שמשמע הכי פי' ר"י שכתב התוספות, וז"ל (ד"ה מאי שנא) דודאי יניק צריך שיהא מופלג, ולכך איצטרך שיבה אף על גב שאינו מופלג [דכך לו זקן שאינו מופלג] כמו יניק וחכים [שהוא מופלג], אבל אם היו שווים בחכמה, היניק והזקן, צריך שיעמוד היניק מפני הזקן, דגבי יניק צריך שיהא מופלג וגבי זקן אינו צריך ע"כ,

ונראה לפרש, דוקא אליבא דר"י הוא דאשמועינן הכי, מאחר שראינו שאף בשיבה תלה המעלה בחכמה, אלמא דשני המעלות בעינן לפעמים ביחד, אלא שאינו צריך כל כך חכמה כמו יניק, ממילא אם הם שווין במעלה, שצריך לעמוד היניק מפניו, מחמת הזקנה, אבל לאיסי שתלה בשיבה לחוד, בלא חכמה, וסבר נמי דאף בחכמה תלה, כגון יניק וחכים, אם כן (לקמן) מכל מקום לא שמעינן אם שווין הם בחכמה שצריך היניק לעמוד מפניו, דשני מעלות הם, זקנה וחכמה ועדיף זה כמו זה, ואפילו יבאו שני מעלות יחד אינו מכריע דלא תלה זה בזה, ומשום הכי קאמר שאין הלכה כר"י, דאמר יניק וחכים, ומזהיר ליניק כו'. פירוש דדוקא לר"י הוא דשמעינן הכי, ולא לאיסי בן יהודא, ואם כן, מאחר שאין הלכה כר"י, אלא כאיסי, לא אמרינן האי סברא,

ומכל מקום נראה בעיני, דאם שניהם שווין במעלות, ואחד זקן מחבירו בדבר המנכר, כגון שבעים ושמונים כו', צריך זה לעמוד מפני זה, דהא במעלה דידיה עדיף מיניה וכן אם שניהם שוים בשנים, והאחד יניק וחכים, והשני מופלג, שצריך היניק לעמוד מפני המופלג, ועוד נראה דאפילו אינו מופלג, אלא שחכם מיניה טפי, הוא ענין חשוב במעלות חכמה, וצריך לקום מפניו, אף שבזקנה אינה כן, אם לא שזקן ממנו עשר שנים במעלת הזקנה,

וזה לשון הר"ן, עומדים בפני יניק וחכים, ומיהו ה"מ כשהוא גדול ממנו, אבל אין גדול עומד מפני קטן, מדאמר' בגמרא (לג'): דר' אילעי ור' יעקב בר זבדי הוה יתיבי, חלף ואזל ר"ש בר אבא, וקמו מקמיה, אמר להו, חדא דאתון חכימין, ואנא חבר, כלומר ואינכם חייבים לעמוד, ואפשר שאפילו [בשוין] נמי פטור, שאינו חייב לעמוד מפני חכם אלא בגדול הימנו, ודאמרינן בפרק אלו מציאות (ב"מ לג.) בתלמידי חכמים (שפטורין) [שעומדין] זה מפני זה, אפילו כמלא עיניו [התם משום דכל יומא שמעתייהו בפומא דהדרי, והוה ליה

כרבון ובכהאי גוונא אפילו גדול על קטן חייב, כיון שהוא רבו ע"כ. והת"ח שבבבל נמי לומדין זה מזה,

כתב הרמב"ם (ת"ת פ"ו ה"ט) וזה לשונו, מי שהוא זקן מופלג בזקנה, אף על פי שאין חכם, עומדים לפניו, ואפילו חכם כשהוא ילד עומד בפני הזקן המופלג בזקנה, ואינו חייב לעמוד כדי קומתו, אלא כדי להדרו, ומזה אין סתירה לדברי, משום דהפלגה קא גרם שצריך לעשות לו הידור, (אפילו) [אבל] בלי הפלגה, אפילו הזקן היה נמי חכם, אין צריך היניק וחכים לעמוד מפניו, אפילו לעשות לו הידור, דדוקא לר' יוסי הגלילי הוא דבעינן הכי, שיעמוד היניק כו', ולא לאיסי, כדמוכח מדברי הסמ"ג, כדפרי',

וז"ל הטור (יו"ד סימן רמ"ד), מה שכתב על דברי הרמב"ם, ואיני יודע למה כתב שאינו חייב לקום מפני הזקן כדי קומתו, דהא מהך קרא ילפינן זקן וחכם, וכמו שצריך לקום מפני החכם מלא קומתו, כך צריך מפני הזקן, ואפשר, שלא אמר שאין צריך לעמוד לפני הזקן מלא קומתו, אלא ילד חכם, שכיון שצריכין לנהוג בו גם כן כבוד, אין לו לקום מפני הזקן, אלא יעשה לו הידור, אבל כל אדם צריך לעמוד בפני הזקן מלא קומתו, והכי מסתברא נמי בשני חכמים, או בשני זקנים, שאין אחד צריך לקום בפני חברו, אלא יעשה לו הידור ע"כ. והידור זו בשווים לא ידענא ממה לקח, והכי משמע מסוגיא דהכא, דכיבוד של תלמיד חכם, אפילו אינו תלמידו, צריך לכבדו מפני חכמתו, אם אינו בשווים דוקא לענין כיבוד, אבל לענין מורא, פשיטא דלא שייך מורא אלא גבי רבו, או מופלג בדורו, שהוא כרבון, וכן כתבו התוספות בפ' ד' וה' (ב"ק מא:), ד"ה לרבנות, וכן יראה מלשון הרמב"ם:

שו"ת רדב"ז

שו"ת רדב"ז מכתב יד, או"ח, יו"ד (חלק ח) סימן קסז

שאלת: ממני ידיד נפשי, כיון דאיפסיקא הלכתא כאיסי בן יהודה דאמר [קדושין ל"ב ע"ב] כל שיבה במשמע ואפילו זקן אשמאי. למה אין העם נזהרין בזה כלל ומבטלין מצות עשה של תורה.

תשובה: כבר צווחתי על זה כמה פעמים ולית דאשגח שכבר נהגו, ודרשתי להם דהלכתא כאיסי בן יהודה. ופירוש זקן אשמאי בור עם הארץ מלשון והאדמה לא תשם, ולא מלשון אשם כלומר רשע כדפרש"י ז"ל (ד"ה זקן) דא"כ מותר להכותו ולקללו דכתיב ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך. ואני למדתי זכות עליו ז"ל, שהוא פירש אשמאי מלשון רשע ועם הארץ לאלומי קושית התנא, דתני מפני שיבה תקום יכול אפילו זקן אשמאי ת"ל זקן זה חכם שנאמר אספה לי ע' איש מזקני ישראל וכו', דאי לאו זקן הוה אמינא דשיבה משמע כל שיבה אפילו רשע, וקושטא הכי הוא כדאמר איסי בן יהודה כל שיבה במשמע, אלא היכא דהוא רשע מיפטר מטעמא אחרינא דאפילו להכותו ולבזותו מותר כל שכן שאין לקום מפניו, ולא יחלוק רש"י ז"ל על זה כלל, וכיון שדרשתי להם שחייבים לקום מפני הזקנים אפילו שהם עמי הארץ החברים נזהרו, אבל שאר העם אין נזהרין כלל, וכדי להסיר מכשול כל זקן שאני רואה אני אומר לו שימחול על כבודו לעולם, דקיל"ן זקן שמחל על כבודו מחול, ואפילו הכי ראוי לעשות להם קצת הידור דהא אמרינן (שם) הרב שמחל על כבודו מחול ואפילו הכי בעי למיעבד ליה הידור, הכא נמי לא שנא.

והוי יודע דאע"ג דקיל"ן (לג). כאיסי בן יהודה דאמר כל שיבה במשמע וחייב לקום מפניו הני מילי היכא דהוי לפי כבודו אבל אם הוא תלמיד חכם וזילא ביה מלתא לקום מקמי זקן עם הארץ פטור, דלא עדיף מהשבת אבידה ואם אינה לפי כבודו פטור דכתיב והתעלמת מהם פעמים שאתה מתעלם (ב"מ ל.), וכן כתב הריטב"א ז"ל (שם), ומיהו מסתברא שלא אמרו אפילו זקן אשמאי אלא כשהוא לפי כבודו של אידך, אבל אם האחר חכם ואינה לפי כבודו לא, וכן אתה אומר ביניק וחכים שאם האחר זקן וחכם ואינה לפי כבודו פטור, כדאמרי' לקמן (ב"מ לג:): חדא דאתון חכימי ואנא חבר, משמע שאין תלמיד חכם עומד בפני מי שקטן ממנו ולא בפני מי שהוא שוה לו ע"כ. ואין הדברים אמורים אלא בסתם בני אדם, אבל אם היה בעל מעשים אפילו רבו חייב לעמוד מפניו דהא שמואל הוה קאים

מקמיה רב יחזקאל דהוה רביה דבריה והכי איתא בגמרא בהדיא, ואפילו היכא דפטור הידור מיהא בעי למיעבד ליה.

והנה לך כלל בדבר זה מדברי הראשונים, דכל היכא דגדול ממנו בחכמה דחזי למילף מיניה אע"ג דלא הוה רביה ולא יליף מיניה מידי חייב למיקם מקמי ולנהוג בו כבוד כתלמיד לרב, והיינו קרא דכתיב מפני שיבה וכו' והדרת פני זקן, והיכא דאין גדול ממנו בחכמה אי יליף מיניה מידי חייב לנהוג בו כבוד ולעמוד מפניו, כדאמרין (ב"מ לג.) גבי תלמידי חכמים שבבבל. ואי לא יליף מיניה מידי ואינו גדול ממנו בחכמה לא מיחייב למיקם מקמיה מיהו הידור בעי למיעבד ליה כדכתיב ואת יראי ה' יכבד, כדאמרין במסכת מכות (כ"ד.) זה יהושפט מלך יהודה וכו', דלא גרעי תלמידי חכמים לגבי הדדי מהרב שמחל על כבודו דאע"ג דכבודו מחול הידור מיהת בעי למיעבד ליה, אבל למיקם מקמיה מלא קומתו לא מיחייב אלא אי בעי למיעבד לפנים משורת הדין, ע"כ מנמוקי הריטב"א ז"ל.

וא"ת היכי איפסיקא הלכתא כאיסי בן יהודה והרי תרגם אונקלוס מפני שיבה תקום מן קדם דסבר באורייתא, יש מי שתירץ דפריש הכי לאשמעינן אפילו ליניק וחכים כדברי ר' יוסי הגלילי. והנכון דברים כפשוטן דפליג כדפליגי תנאי עליה דאיסי בן יהודה ואפי"ה פסקו הלכה כוותיה דמסתבר טעמיה, מדהטיל הכתוב תקום והדרת בין שיבה לזקן משמע למדרשיה לקמיה ולבתריה, ותו כיון שזכה לע' [שנים] אעפ"י שהוא עם הארץ קיים כמה מצות ועדו עליה כמה הרפתקיה, הילכך ראוי לכבדו. והנראה לעניות דעתי כתבתי.

שו"ת בית יהודה חלק יו"ד סימן כח

ראיתי לבעל הלכות קטנות בחלק א' סי' קנ"ד דנסתפק אי בעינן למיקם מקמי סבתא יע"ש. והנראה לע"ד בפשיטו' דחייבין לקום מפניה אם היא בת ע' שנה דהא מצוה דמפני שיבה וכו' ודאי דחייבת בה גם האשה דהיא מ"ע שאין הזמן גרמא ונשים חייבות בה כדמוכח מספר המצות להרב וכדכתב בהדיא בס' החינוך וכיון דהיא חייבת לכבד אחרים גם האחרים חייבין בכבודה אם היא זקינה או חכמה אפי' ילדה אע"ג דפטורה דלא גריעה זקנה דידה מזקנה דעכו"ם דכתב הרמב"ם בפ"ו מה' ת"ת דכל שיבה במשמע ועוד דאם אחרים פטורים מכבודה דכל שישנו בזה ישנו בזה כדאמרין גבי ת"ת דפטורה מללמוד לעצמה וגם אינה חייבת ללמד בנה תורה וכן במצות הקפה היא פטורה ואפי' הקיפה לאיש פטורה אלא ודאי פשוט דכל מיני כבוד שחייבין לעשות לאיש הה"נ לאשה.

ספר חרדים

חרדים פרק יח

ג ד) מצות עשה שיקום אדם מלא קומתו מפני חכם כשבא בארבע אמותיו אע"פ שאיננו זקן, שנאמר (ויקרא יט, לב) והדרת פני זקן, וקיבלו רז"ל דפירוש זקן זה היינו חכם והוא לשון נוטריקון זקן זה שקנה חכמה. ופירשו המפרשים דהידור היינו בדברים, לדבר לו בלשון כבוד ואדנות וענוה ולכפוף ראש לפניו (ענפי מצוה):

ה ו) לקום מלוא קומתו מפני זקן אפילו אינו חכם, וכן מצוה להדרו, שנאמר מפני שיבה תקום והדרת, ופירשו התוספות וסמ"ג דתקום נדרש לפניו ולאחריו, כאילו אמר מפני שיבה תקום והדרת, תקום והדרת פני זקן. ושיעור שיבה שבעים שנה. ואמרו בגמרא (קדושין לב.) מפני שיבה כל שיבה במשמע אפילו זקן אשמאי, ומצאתי בפירושי הגאונים כתיבת יד דאשמאי היינו גוי, וראיה לדבר שאמרו שם ר' יוחנן החן קאים מקמי סבי דארמאי, וכן פירש הרב אליעזר ממיץ. ודחו האחרונים פירושו זה, ואמרו דר' יוחנן מפני דרכי שלום היה קם ולא מדין תורה. ורש"י פירש אשמאי, ישראל רשע, וגם פירשו דחו האחרונים דהא כתיב שאת פני רשע לא טוב (משלי יח, ה), ופירשו אשמאי כדפירש רבינו תם (שם) דהיינו אדם בור עם הארץ מלשון והאדמה לא תשם ותרגומו לא תבור:

והרגיל במצות אלו, יזכה ליראת שמים, דכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וסמך ליה ויראת מאלהיך, הכי איתא במדרש רבה ובירושלמי, והביאו הריטב"א בפ"ק דקדושין (ענפי מצוה). וכל ארבעת הענפים בכלל מצוה אחת. (ממנין חרי"ג):

ז) לקום מפני ספר תורה למדוה רד"ל (קידושין לג:): מקל וחומר, מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן. (ענף מצוה):

חתם סופר

חתם סופר כתובות דף כא עמוד ב

עד שלא חתמו מעידים וכו' הקשה ר"ן הא בעינן ג' לקיום ותי' דהמעידים בעצמם נעשים דיינים ולכאורה צ"ע דהא עדים בעמידה ודיינים בישיבה מיהו הכא י"ל כיון דאין הדיינים סמוכים בזה"ז וגם כיון דעכ"פ כשד בדיעבד א"כ בקיום שטרות אפי' לכתחלה ועיי' סמ"ע סי' י"ז סק"ה ותבין אך לקמן דפריך בעדות החדש וליתבו בדוכתי וכו' קשה הא התם דיינים סמוכים לקדש החדש וגם לכתחלה ומאי פריך צ"ל דהקושיא שיעידו כמאן דשרי מסאני ומיחשב לישיבה ועמידה בבת אחת וכב"ח וקשיא לסמ"ע עיי"ש בש"ך סק"ה ותבין שוב ראיתי דלע"ד לזה נתכוון הר"ן בעצמו לקמן שהקשה אקו' הש"ס ולתבו בדוכתי' הא ראו בלילה ובעי' שיעידו ונדרחק דקו' הש"ס כהירושלמי ליקום חד וליתבי חד וזה דוחק וצ"ע מאי קשי' להר"ן דקו' הש"ס היא ליתבו בדוכתייהו ויעידו לפני זה דלה"א דעד נעשה דיין א"כ נעשה עד ודיין בבת אחת ומאי קשי' להר"ן אע"כ קשי' לי' א"א לעדים למיהב בדוכתי' לפני מומחים לכתחלה מיהת. וע"כ הוצרך לדחוק לקיום חד וליתבי חד וא"כ מוכח מהר"ן בסמ"ע דלא כב"ח וראיות הב"ח מש"ס אינה מוכרחת דהתם לכבוד ת"ח לא כתיב עמידה אלא מפני שיבה תקום נהי דבעינן קימה שיש בה הידור מ"מ כיון שקם ומראה עצמו שמצטער לקום אלא שאינו יכול מפני שיבת הדיינים סגי דלא גרע מש"ע א"ח סי' קי"ג סעי' ה'. אבל בעדים עמידה כתיב ואי עמידה אין ישיבה ואי ישיבה אין עמידה והוה תרתי דסתרי וק"ל:

שו"ת חתם סופר חלק ב (יו"ד) סימן רלג

...ומ"ש פר"מ בישוב הרי"ף דמס' קידושין ל"ב ע"ב דפסק כאיסי בן יהודא מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע ופסק כת"ק דריה"ג דלא מחייב לכבוד יניק וחכים וא"כ זקן למאי אתי' וכתב הר"ן דס"ל איצטריך זקן למיסמך לויראת כר"ש בן אלעזר שם ופר"מ כ' בפשיטות דס"ל לחלק בין שיבה שהוא בן שבעים לשיבה אפי' אשמאי וזקן בן ששים לזקנה צריך עכ"פ שיהיה כשר והגון ולא אשמאי ובוזה נתישב לו ממה שהקשו אהרי"ף ממאי דמשמע בכל הש"ס לקום בפני ת"ח והיינו כשהגיע לזקנה ולא לשיבה זהו תוכן כוונתו דפר"מ ג'.

והנה רחוק בעיני תי' זה ממה שלא הזכיר שום רמיזה ברי"ף מזה דלפני אשמאי קם בשיבה ולפני חכם בזקנה ואי הוה כ' להדיא ברי"ף היה ק' לן מג"ל לרי"ף מה שלא הזכיר התלמוד וע"כ ס"ל לכ"ע סתם שיבה כל שיבה משמע וסתם זקן כל זקן משמע ואי נימא שיבה בר שבעים וזקן בר ששים ונחלק ביניהם מדאיצטריך ש"מ האי באשמאי והאי בחכם זה לא נראה להש"ס אלא לת"ק אתי זקן לפרש שיבה דאלת"ה הי' לנו לומר כל שיבה וריה"ג ס"ל באמת כל שיבה כאיסי וזקן הוא נוטריקון זה שקנה חכמה אפי' יניק וחכי' ולא תיקשי הא סתם זקן כל זקן במשמע ז"א כיון דמפורש בקרא בנוטריקון שלו ובחי' תורה שלי אמרתי ליישב מה דמדקדקים זקן נוטריקון זה קנה אבל חכמה היכי רמיזא ואמרתי יש ב' מיני שיבה א' בעצם שהגיע לשבעים שנה כמ"ש הרא"ש בשמעתין וכמה הרפתקאו' דערו עלי' ויש שקנה השיבות בקנין ולא בעצם דהיינו שיגע התלמיד ותיק בינקותו וזכה מטעם זקנים והיינו דאמר מפני שיבה בעצם תקום ומפני זקן זה שקנה השיבה שבתחלת קרא גם כן תקום והדרת ואין כאן דוחק כלל בדרשת ריה"ג יהיה איך שיהיה ישובו דפר"מ בדעת הרי"ף לא נהיר.

ולפע"ד לקיים דברי הרמב"ן בדעת הרי"ף דאע"ג דאמת נכון הדבר ריה"ג ס"ל בפ"י שיבה כאיסי מ"מ איסי לא ס"ל בפ"י זקן כריה"ג אלא מוקי זקן למסמך לויראת וכנ"ל מטעם שאומר ובלאה"נ יש לעיי' מה ראה ר' יוחנן ובעלי תלמוד לקבוע הלכה כאיסי בלי שום טעם וסברא על כן נלע"ד דיש לעיי' ל"ל קרא כלל למיקם ולהדר ת"ח ת"ל את ה' אלקיך

תירא לרבות ת"ח ואם יתעקש ויאמר דלא הוה ידעי' מסברא דקימה והידור כבוד יראת ה' הוא גם שהוא עיקוש מ"מ לבתר דכתי' מפני שיבה תקום ויראת מאלקיך א"כ ממילא נדע שבפני ת"ח שהוקם לאלקיך גופי' פשיטא דתקום ויראת מאלקיך והגע עצמך אביו ואמו דלא כתי' בהו קימה והידור ואפ"ה פשוט לש"ס דחיי' לקו' מפניה' עד דמספקא בנו והוא רבו מי קם לפני מי והיכי רמיזא קימה והידור באו"א וע"כ מדכתיב כיבוד ומורא והכא גלי קרא קימה והידור בשיבה וזקן ה"ה באו"א וא"כ בת"ח אשר הוקשו למקום ית"ש ל"ל קרא מיותר וצ"ע לכאורה.

וע"כ צ"ל דהרי שמעון העמסוני פירש באת ה' אלקיך תירא עד שבא ר"ע וי"ל ריה"ג וחכמים דילי' שהיה בזמן ר"ע ומבעלי מחלוקתו לא קים להו עדיין לרבות ת"ח ע"כ איצטריך קרא לקימה והידור דדהו אבל למאי דקיי"ל לרבות ת"ח ע"כ פסק ר' יוחנן הלכה כאיסי כל שיבה במשמע דלחכם לא צריך קרא וזקן א"א לפרש יניק וחכים דהוא בכלל את ה' אלקיך תירא ולולי דמסתפינא הייתי אומר היינו טעמא דשיבולי לקט דמיייתי ב"י דס"ל יניק וחכים דלא הגיע למצות דהאי לא אתי' מאת ה' אלקיך אך להרי"ף לא נ"ל זה דליקום לפני מי שאינו בעל מעשים ומסברא שכ' הר"ן דכל עיקור מצות כיבוד ת"ח משום שהתלמוד מביא לידי מעשה ואיך יקום בעל מעשה לפני מי שאינו בעל מעשים אע"כ צריך לומר דזקן לא אתי' אלא לכדרשב"א למסמך ליראת.

ואגב אכתוב מ"ש בחי' תורה שלי במ"ש בזוהר קדושים ר"ה סבא כד חמי ס"ת הוה קם מקמי' ואמר מפני שיבה תקום כד הוה חמי חומש דאורי' עביד לי' הידורא והוה אמר והדרת פני זקן ע"ש הנה ס"ל לחלק דלשיבה עביד קימה ולזקן היינו יניק וחכים עביד הידורא וס"ל האי יניק הוא עכ"פ בעל מעשים שהגיע ל"ג שנים ויום א' היינו שנת י"ד והוא חלק חומש משיבה שהוא בר שבעים ה' פעמים י"ד הוא שבעים ע"כ ס"ת שלם עביד לי' קימה כלשיבה ולחומש מן התורה עביד לי' הידור כלניק שהוא חומש מן השיבה.

נחזור לענינינו הנה מסברא נראה דברי הר"ן לקום מפני בעל מעשים טפי דהתלמוד מביא לידי מעשה ועיי' ספ"ק דב"ק ואמנם רמב"ן פליג כמ"ש ר"ן בשמו ובחידושי' לקידושין והנה מגמ' נראה לכאורה כרמב"ן בפ"ה הש"ס קידושין ל"ג ע"ב גבי רב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפי' מר שמואל נמי קם מקמי' וק' מאי פסקי' דשמואל הוה בעל מעשים טפי מרב יהודא וקצת משמע להיפך ממ"ש תוספות ב"ב יו"ד /י/ ע"ב ד"ה עליונים וכו' ועכ"פ אין הכרח בדבר וא"כ דלמא שמואל לא הוה בעל מעשים כרב וקם מטעם הר"ן הנ"ל אבל רב יהודא הוה כרעיה דאבוה בעל מעשים כמותו ואין לו לעמוד מפניו כיון שהוא רבו ואיך מיייתי ש"ס בפשיטות דהרי אפי' מר שמואל וכו' וצ"ע לכאורה אבל לרמב"ן ניחא דאין שום מעלה לבעל מעשים אלא שאם הוא שב מותר לת"ח לעמוד מפני שיבתו ולא הוי כזקן ואינו לפי כבודו והשתא י"ל אפי' לו יהי' רב יהודא בעל מעשי' כאביו ויותר ממנו מ"מ יכול לקום מפני שיבת אביו אעפ"י שהוא רבו של אביו ואינו לפי כבודו מ"מ כיון שרבו שמואל קם מפני אביו מפני ששמואל לא היה בעל מעשים כמותו והי' קם מפני שיבת רב יחזקאל ממילא שוב אין חוץ לכבודו של ר' יהוד' אם קם מפני רב יחזקאל דדיו לתלמיד שיהיה כרבו מר שמואל ויעיי' ב"ק פ' ע"ב גבי רב ורב אסי ושמואל ועיי' ר"פ כל התדיר צ' ע"ב גבי חטאת עוף ועולת בהמה ובתוס' שם ד"ה חטאת וכו' ועמג"א סס"י ר"א ויעיי' כה"ג בירושלמי דמיייתי תוס' ב"ב ק"מ ע"ב סוף הדבור ע"ש.

מנחת חינוך

מנחת חינוך מצוה רנו מצות כבוד חכמים:

(א) [א] וכו' ותרגם אונקלוס וכו' אין זקן וכו'. וצ"ע קצת, דלדעת התרגום שם שיבה משמע חכם, וזקן כמשמעו היינו שיבה, כי על זקן פירש התרגום סבא, ולפי הש"ס בקידושין ל"ב ע"ב משמע זקן זה שקנה חכמה, אבל שיבה משמע בשנים בין לתנא קמא ובין לאיסי בן יהודה, רק דלת"ק צריך דוקא שיבה וחכם, ולרבי יוסי אפילו יניק וחכים, וגם שיבה צריך חכמה, והם דרשו ממקראות עיין ש"ס שם, ובאמת אנן פסקינן [בר"מ פ"ו מתלמוד תורה

ה"ט] כאיסי בן יהודה דשיבה משמע אפילו זקן אשמאי, א"כ תיבת שיבה דוקא בשנים, ומדברי הרב המחבר נראה כאן דוקא מפני חכם, ואחר זה בעצמו כתב דהלכה כאיסי דאפילו זקן אשמאי, וצ"ע קצת. ועיין דינים אלו בש"ס שם ובר"מ פ"ו מתלמוד תורה ובטור יו"ד סי' רמ"ב. ועל דברי התרגום דנטה מדרך גמרתינו הרגיש הר"ן בקידושין, עי"ש. והנה הרב המחבר פסק כהר"מ כאן ה"ט ורוב הראשונים דמפני יניק וחכים צריכין ג"כ לעמוד, ודעת הר"ף שם דהלכה כת"ק דיניק וחכים לא, ועי"ש בר"ן שיישב השיטות באריכות:

(ב) [ב] אביו ורבו וכו' אבל אם היה אביו חכם וכו'. עיין ר"מ פ"ה מתלמוד תורה ה"א שאצל אבידה ושביה כתב דאם היה אביו חכם אע"פ שאינו שקול, ובמשא לא כתב כלל דין אם היה אביו חכם. ועיין כסף משנה שתמהו חכמי דורו על הר"מ דבמשנם בבא מציעא ל"ג ע"א מבואר דגבי אבידה בעינן דוקא שקול, ובשביה די אם הוא חכם אע"פ שאינו שקול. ודברי הר"מ עצמם סותרים, דבהל' גזילה ואבידה פי"ב ה"ב כתב דוקא אם אביו שקול אבידתו קודמת, ועי"ש בכסף משנה באריכות שכתב דבהל' תלמוד תורה יש טעות סופר והעיקר כדבריו בהל' גזילה ואבידה דדוקא שקול בעינן.

ועיין עוד בכסף משנה שדעתו גבי משא אף אם אביו שקול מ"מ רבו קודם, כיון דליכא הפסד ממון וגם ליכא פיקוח נפש בכל ענין כבוד רבו קודם. ועי"ש בלחם משנה דעתו דהר"מ שם מיירי דאפשר להשיב אבידת שניהם, רק להקדים על כן אף אם אינו שקול הוא קודם, אבל באי אפשר להציל שניהם וכן מיירי בהל' גזילה ואבידה אז רבו קודם אם לא שאביו שקול, עי"ש. ועיין בשו"ע יו"ד סי' רמ"ב סל"ד דעתו כדעת הלחם משנה דענין משא דומה לשביה, ואין צריך שיהיה שקול רק גבי אבידה עי"ש, ועיין בטור. והרב המחבר השווה כולם בין אבידה ובין משא ובין שביה וכתב בכולם אע"פ שאינו שקול, וצ"ע דנטה מדרך הר"מ בהל' גזילה ואבידה, וגם גבי משא לא כתב הר"מ ולא גילה דעתו כלל, עי"ש. ודע דכל זה איירי ברבו מובהק, אבל אם אינו מובהק בכל ענין אביו קודם אפילו אינו חכם, ובכסף משנה בהל' ת"ת שם הביא דעת נכד הר"מ דמיירי ברבו שאינו מובהק וגם כן אבידתו קודמת אם לא שאביו חכם, ודחה שם דבריו, וכן מבואר בטור ובשו"ע יו"ד שם דדוקא ברבו מובהק:

(ג) [ג] ולא יורה בפניו לעולם ואפילו תוך שנים עשר מיל. הלשון קצת מגומגם, ועיין ר"מ פ"ה מתלמוד תורה ה"ג דינים אלו ובשו"ע שם ס"ג באריכות:

[ד] ומה שכתב הרב המחבר ונוהגת בזכרים ונקבות, זה פשוט. ולענין לעמוד לפני אשה זקנה, לדין דפסקינן כאיסי בן יהודה דאפילו זקן אשמאי, אם כן בודאי חייב לעמוד מפני אשה זקנה. אך לדעת הר"מ כאן פ"ו ה"ט דילד חכם אינו צריך לעמוד בפני זקן אשמאי רק הידור, ואינו צריך לעמוד אלא מפני זקן חכם, בודאי אין צריך לעמוד מפני אשה, אף שהיא חכמה שלמדה תורה מ"מ אין חכמה לאשה אלא בפלך [עיין יומא ס"ו ע"ב], וכל הדינים שצריך חכם, בודאי לא שייך באשה אף שהיא חכמה, דאינו נקרא חכם רק אם מצווה ללמוד ולקנות חכמה. על כן אפילו מפני עבד חכם כטבי עבדו של רבן גמליאל [סוכה כ' ע"ב] מ"מ אין לו דין תלמיד חכם. ואפשר דדין בעל מעשים יש להו אם הם מדקדקים במעשיהם, עיין בשו"ע סי' רמ"ד ס"ב דין בעל מעשים, כן נראה פשוט:

[ה] ולענין אם חייב לעמוד מפני סומא זקן, עיין באחרונים שהביאו ראייה מיזמא נ"ג ע"א גבי תלמידי רב יוסף כי הוו מפטרי מיניה הוי מתוסין אסקופתא דמא, ועי"ש ברש"י ע"ב ד"ה אמרו ליה, מחמת דרב יוסף היה סגי נהור, נראה דגם לסומא חייבים לכבדו. ואפשר לפנים משורת הדין הוא דעבדי. ולענין אי סומא מחוייב לקום מפני זקן, עיין ג"כ באחרונים שהביאו ראייה מקידושין דחייב ג"כ לעמוד, עיין באחרונים. ובא לידי בשאילה ספר פתחי תשובה (יו"ד סי' ר"מ סק"ו) ודעתו דסומא אין צריך לעמוד, ודבריו אין נראים:

[ו] ועיין בבית יוסף ובשו"ע סי' רמ"ד ס"א ובש"ך וט"ז שם, שמבואר דלפני יניק וחכים אף שלא בא לכלל מצוות חייבים לקום מפניו. מ"מ דוקא קטן כיון דיבוא לכלל מצוות, וגם אביו מצווה ללמוד עמו תורה, אבל אשה ועבד כיון דשלא כדין למדו, ואפילו למאן דאמר דמותרים ללמוד (בסוטה כ"א ע"א) מ"מ אינן מצווים (שו"ע שם סי' רמ"ו ס"ו), נראה פשוט דאין להם דין חכם לכל הענינים שמוזהרים על כבוד חכמים, ופשוט:

[ז] ומבואר בש"ס שבועות פרק שבועות העדות ל' ע"ב, גבי דביתהו דרב הונא דאשת חבר הרי היא כחבר וצריך לעמוד מפניה. ועי"ש בתוס' ד"ה והאמר מר, דאשת חבר לאחר מיתה אין כאן עשה דכבוד התורה עדיף. ובר"ן מביא מפורש דלאחר מיתה החבר חייבים בכבודה רק מדרבנן, אבל בחיי בעלה הוא מן התורה וצריכים לעמוד בפניה. והנה הר"מ וטוש"ע לא הביאו דין זה ולא ידעתי למה, ובט"ז יו"ד סי' רמ"ב (סקי"ד) מביא דברי התוס' שבועות הנ"ל בזה הלשון דשמא אין שייך עשה דכבוד התורה באשת חבר אחר מיתה. אבל בתשובת מהר"מ מינץ כתב דדוקא אם ניסת לעם הארץ, אבל אם לא ניסת חייבים לכבדה כבראשון. ובאמת בתוס' (שם) מבואר עוד סיבה דאין שייך לאחר מיתה עשה דכבוד התורה עדיף, וא"כ הוא תירוץ לקושייתם שם, אבל מ"מ אפשר עשה יש, אך דלא שייך האי עשה עדיף. אך בר"ן שהבאתי מבואר להדיא דלאחר מיתה אין עשה אבל מדרבנן חייבים בכבודה, א"כ אין ראיה מהר"מ מינץ דחילק לאחר שניסת לעם הארץ בודאי אין חייבים בכבודה, אבל כל זמן שלא ניסת מחוייבים עכ"פ בכבודה מדרבנן, וזה פשוט:

[ח] והנה מבואר בש"ס קידושין ל"ב ע"א ובר"מ כאן פ"ה הי"א ושו"ע שם סי' רמ"ב סל"ב דהרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ומ"מ קצת הידור בעי למעבד. ומבואר עוד דעל בזיונו אינו יכול למחול, ועיין בדין זה בטורי אבן למגילה כ"ח ע"א (ד"ה אל תקרין). והנה מבואר דדוקא חכם שתורתו דיליה, אבל מלך אינו יכול למחול, עיין בקידושין שם ע"ב, א"כ נראה לי פשוט דעיקר כבוד לאשת חבר הוא כבוד החבר, על כן הוא דוקא בחייו, עיין רמב"ן (בסה"מ י"ח ע"ב ד"ה ונראה לו) גבי אשת אב ובעל אמו דהתורה ריבתה בחיים הכל חוזר אל כבוד האבות, א"כ אשת חבר אינה יכולה למחול על כבודו, דאינה יכולה למחול כבוד התורה של בעלה. ובזה ניחא מה שלא מחלה דביתהו דרב הונא, דאפילו אם נאמר דהכבוד אינו רק דרבנן, מכל מקום אינה יכולה למחול כבוד בעלה. והא דמבואר שם דהנהו אמוראי דאותבינהו מחמת כבוד התורה ולא מחלו על כבודם, כתבתי לעיל בחיבורי זה (מצוה רל"ד אות ג') דשם הוי בזיון, דהדיינים יושבים והם יעמדו, ועל בזיון אינם יכולים למחול, עיין מה שכתבתי לעיל. אך לכאורה הכא נמי דמי לבזיון, אך אפילו בלי ראיה נראה לי פשוט דאינה יכולה למחול כבוד בעלה, כן נראה לי ברור בעזרת ה' יתברך:

[ט] והנה שיעור זקן בשנים, אינו מבואר בר"מ ובהרב המחבר בכמה שנים הוא נקרא זקן לעמוד מפניו. ובשו"ע שם סי' רמ"ד ס"א ובטור בשם הרא"ש שם דשיבה היינו בן שבעים שנה, וכתב הבית יוסף דהיא משנה מפורשת בן שבעים לשיבה באבות פ"ה משנה כ"א. ונראה לי דהיינו לדין בגמרתינו דסברתנו דשיבה משמע כל שיבה, א"כ שיבה יקרא בן שבעים, אבל לדעת התרגום (שם על פסוק מפני שיבה) דפירש על שיבה מן קדם דסבר באורייתא ועל זקן פירש מפני סבא, אם כן לדעתו צריך לעמוד מפני בן ששים דמבואר במשנה דבן ששים לזקנה, ונקרא זקן ואפילו בן ששים ואף שאינו חכם צריכין לעמוד, דלהתרגום אונקלוס זקן הוא אף שאינו חכם. ובזה אפשר ליישב דעת הר"ף (מובא לעיל אות א') שפוסק בזקן אשמאי כאיסי בן יהודה דסובר דשיבה כל שיבה במשמע, ומ"מ נראה מדעתו דיניק וחכים לא, והקשה הר"ן (בקידושין שם) א"כ זקן למאי אתא, אם הוא חכם וזקן תיפוק ליה דצריכים לעמוד מפני הזיקנה, ואם אינו זקן רק חכם הא שיטת הר"ף (שם) דאין צריך לעמוד מפני חכם.

ולפי מה שכתבנו אפשר דאיסי בן יהודה סובר דשיבה משמע זקן אשמאי, אבל דוקא אם הוא בן שבעים כלשון המשנה בן שבעים לשיבה, וכתבה התורה מילת זקן אם הוא חכם צריכים לעמוד מפניו בעת הזיקנה היינו בן ששים, אך דהר"ף היה לו לפרש, אבל דברי איסי בן יהודה אפשר לפרש כן. וראיתי בסידור של האלקי האר"י זצלה"ה בתחילת הסידור קודם התפלה מבואר שם בשמו דמפני בן ששים צריכים לעמוד, ובאמת סותר לדעת השו"ע שם ס"א והרא"ש. ונראה ברור דחשש לדעת התרגום [לעיל] דזקן הוא סבא ואפילו אינו חכם, ומלת זיקנה היא בן ששים כלשון המשנה, ויש להחמיר כהתרגום לעמוד מפני בן ששים ובפרט שכן דעת האלקי האר"י זצוק"ל:

[י] ולענין קימה שיש בה סמיכה או כמאן דשרי מסאני, אי חשוב עמידה לענין תלמיד חכם, עי"ש בתוס' שבועות ל' ע"ב ד"ה אפרח ובחושן משפט סי' י"ז ס"א לענין עמידת הדיינים והעדים:

[יא] ודע, דמבואר בש"ס מועד קטן כ"ז ע"ב ופסקה הר"מ פי"א מאבל הל' ה' ובשו"ע יו"ד סי' שע"ו ס"א ברמ"א דחולה ואבל אין צריכים לעמוד אפילו מפני נשיא. והנה דיני כיבוד רבו ונשיא זקן ארוכים מאוד ואין כוונתי בחיבורי זה להאריך בפרטי הדינים:

[יב] אזכיר עוד איזה דבר דידוע דאסור לקרות לרבו בשמו, עיין ר"מ פ"ה מתלמוד תורה הל' ה' ובשו"ע סי' רמ"ב ס"א. נראה מדברי רוב הפוסקים דלרבו אסור לקרות בשמו אפילו שלא בפניו, ואפילו אם אין השם פלאי רק צריך שיאמר רבי פלוני כמבואר בכסף משנה שם, וראיה מיהושע (במדבר י"א, כ"ח) שאמר אדוני משה, כיון שאמר אדוני שפיר דמי. ודברי הש"ך שם ס"ק כ"ד שכתב דבפניו אסור לקרוא בשמו אפילו שקורא רבי פלוני צ"ע, שהרי הכסף משנה הביא ראיה שאין עליה תשובה. אך לי קשה הא בפרשת מטות (שם ל"א, כ"א) כתיב גבי גיעולי מדין ויאמר אלעזר וגו' אשר צוה ה' את משה, א"כ היאך קרא לרבו בשמו, וקצת נראה שהיה בפניו עי"ש ברש"י, ואפילו שלא בפניו אסור כמו שכתבנו. ונראה דמכאן סיוע למה שראיתי בספר מעבר יבוק שאם אחד מתפלל לפני השי"ת על אביו ועל רבו לא יאמר בתפלתו אדוני רבי או אדוני אבי כי נגד השי"ת ברוך הוא אין לקרות לשום אדם אדון, וכמבואר בשבת נ"ו ע"א דאוריה החיתי היה מורד במלכות דאמר לפני דוד ואדוני יואב, א"כ הכא נמי כיון דאלעזר אמר אשר צוה ה' את משה והזכיר שמו של השי"ת ברוך הוא, לא שייך לקרות אז אדון לרבו. אך צ"ע בספר יהושע (א', א') כתיב כמה פעמים שאמר יהושע משה עבד ה' ולא הזכיר אדוני, ובאמת אסור להזכיר אפילו לאחר מיתה, עיין בכסף משנה שם פ"ה הל' ה' וט"ז שם (סוף סק"ד), ואין להאריך:

ערוך לנר

ערוך לנר מכות דף כב עמוד ב

בגמרא כמה טפשאי שאר אינשי. קשה לי טפשאי ותו לא, תיפוק ליה דרשעים הוי שעוברים על עשה שבתורה מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, וכן אמרינן בקדושין (לג.) דתלמיד חכם שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע. ואולי י"ל מכיון דשם (לב:) פליגי ת"ק וריה"ג ביניק וחכים אם צריך לעמוד מפניו, ועל זה קאמר אי לא קיימי מגברא רבה שאינו זקן וסברי כת"ק דזקן זקן ממש הוא, מכל מקום טפשאי מאחר דקיימי מקמיה ספר תורה:

בגמרא ואתו רבנן ובצרו חדא. הר"ן בקדושין הקשה שהרי שם (לג.): אמרינן מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן, משמע דס"ת עדיף מלומדיה. ותירץ דה"ק כמה טפשאי דלא חוששין עכ"פ גם לכבוד החכמים, כיון שהם מפרשים התורה, אכן לענ"ד זה דוחק בלשון דמשמע דרצה לומר, כיון דהם בצרי חדא עדיפא מספר תורה, דאם לא כן לימא בקיצור שהם מפרשים התורה, גם מה שתירץ בשם התוס' וכן כתוב ג"כ בתוס' רי"ד, דהכי קאמר כיון דס"ת אתי בק"ו מלומדיה, א"כ טפשים הם דקיימי מס"ת ולא מלומדים, דלשיטתם אין טעם לקום מפני ס"ת, לענ"ד אינו מדוייק בלשון דא"כ מה דקאמר דבתורה כתיב ארבעים לא שייך כלל לזה. והמהרש"א בחידושי אגדות תירץ הכא דאיירי מאותם שאומרים מאי אהני לן רבנן. אכן לענ"ד קשה על זה דאיך קרי להו טפשים ותו לא, שהרי מני להו הני בכלל אפיקורסים שאין להם חלק לעה"ב (סנהדרין צט:). ולכן הנלענ"ד ביישוב קושית הראשונים דזה ודאי מי שאינו חכם בתורה שבעל פה, רק שידוע לקרות ולהבין תורה שבכתב בלבד ג"כ מקרי זקן שקנה חכמה וצריך לעמוד לפניו, וא"כ הכי קאמר בקדושין ומה מפני לומדיה עומדין דהיינו לומדי הס"ת מפניה לא כל שכן דודאי הס"ת עצמה עדיף מלומדיה, אבל הכא איירי בגברא רבה שהוא חכם בתורה שבעל פה ג"כ, וזה עדיף מס"ת כיון שבוצר מה שכתוב בתורה:

חיי אדם

כלל סט דין קימה והידור בפני חכם ובפני זקן:

- (א) ישתדל לקיים מצות עשה לקום מפני כל חכם אפי' אינו זקן אלא יניק שאינו אפי' בן י"ג. שנים, אלא שהוא מופלג בחכמה משאר העם, אע"ג שאינו מופלג מחכמים שבדור, אלא כיון שמופלג בחכמה משאר העם, והוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו:
- (ב) וכן מצות עשה לקום מפני שיבה, דהיינו בן שבעים שנים, אפילו הוא עם הארץ, ובלבד שלא יהיה רשע. וגם זקן נכרי, מהדרין אותו ונותנים לו יד לסמכו:
- (ג) מאימתי חייב לקום מפניהם, משיגיעו לתוך ד' אמותיו, דאז מוכח מילתא שמפניו הוא עומד. אבל קודם ד' אמות, אין היכר ואין כאן הידור. ויקום כך עד שיעבור מכנגד פניו, וי"א עד שיעבור ממנו ד' אמות:
- (ד) וצריך לקום מלא קומתו. ודוקא בסתם בני אדם או בשוין בחכמה אלא שהשני הוא זקן. אבל חכם אפילו הוא ילד, אין צריך לעמוד מפני הזקן מלא קומתו, אלא יקום מעט כדי להדרו, כיון שהוא ילד חכם יותר מהזקן אין לו להתבזות לקום מפני הזקן:
- (ה) וכן ב' חכמים וב' זקנים, אין צריך לקום אחד מפני חבירו, אלא יעשה לו הידור. ואפילו הרב לתלמידו, יעשה לו הידור קצת:
- (ו) אסור להעצים עיניו ממנו קודם שיגיע לתוך ד' אמות כדי שלא יצטרך לקום מפניו כשיגיע לתוך ד' אמות. ועל זה נאמר "ויראת":
- (ז) אין עומדין מפניהם לא בבית הכסא ולא במרחץ ולא בחדר שכולן עומדין ערומים, שאסור ליתן שלום (עיין ש"ך ס"ק ג'), דכתיב תקום והדרת, קימה שיש בה הידור. אבל בבית אמצעי של מרחץ וכל שכן בבית החיצון, חייב:
- (ח) אין בעלי אומנות חייבים לעמוד בפני ת"ח בשעה שעוסקין במלאכתן, דמקשינן קימה להידור, מה הידור אין בו חסרון כיס, הכי נמי קימה שאין בה חסרון כיס. ואם הוא עוסק במלאכת אחרים, אסור להחמיר על עצמו לעמוד. אבל בשעה שהוא עוסק בתורה, חייב:
- (ט) החכם מוזהר שלא יכוין לעבור בפני הצבור כדי שיעמדו מפניו ולהטריחם אם אפשר לו להקיף, וזכות היא לו:
- (י) גדול הדור ומפורסם בדורו ומופלג בחכמה יותר משאר חכמי הדור, דינו כאלו הוא רבו מובהק, וצריך לעמוד מפניו כמלא עיניו. ואינו יושב, עד שיתכסה מעיניו או עד שישב: (שאר דינים הנוהגים ברבו מובהק מבואר ב"ד סי' רמ"ג. ולפי שאין שכיח בזמן הזה רבו מובהק לכן לא העתקתי):

קיצור שו"ע

סימן קמד. הלכות כבוד רבו וזקן ותלמיד חכם וכהן, ובו ט' סעיפים:

- (א) חייב אדם בכבוד רבו ויראתו יותר מבשל אביו, כי אביו מביאו לחיי העולם הזה. ורבו מביאו לחיי העולם הבא:
- (ב) כתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. זקן זה פירושו תלמיד חכם, כמ"ש אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, (והתם ודאי בחכמה תליא מילתא, כדכתיב אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו), לכן מצות עשה לקום מפני ת"ח מופלג בתורה אפילו אינו זקן בשנים ואינו רבו, וכן מצוה לקום מפני שיבה דהיינו בן שבעים שנה ואפי' הוא עם הארץ ובלבד שלא יהא רשע. ואפילו זקן גוי מהדרים אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו:

בן איש חי

שנה שניה פרשת כי תצא

[י] כל אלו הדברים שאמרנו שצריך לכבד בהם את רבו, לא נאמרו אלא ברבו מובהק דוקא שרוב חכמתו ממנו, אם מקרא מקרא ואם משנה משנה ואם גמרא גמרא, אבל אם אין רוב

חכמתו ממנו, אינו צריך לכבדו בכל אלה הדברים שאמרנו, אבל עומד מלפניו משיגיע לארבע אמותיו, וכן נכון נמי כשמזכיר את שמו יאמר רבי פלוני:

[יא] אף על גב דאמרינן דחייב לעמוד בפני רבו אף על פי שאינו רבו מובהק, מכל מקום אם זה רבו שלמדו מן אל"ף ב"ת עד גמר התורה נביאים וכתובים, אבל לא למדו גמרא ותורה שבעל פה מפני שזה המלמד אינו יודע ללמוד גמרא, והלך זה התלמיד ולמד גמרא לפני רב אחר ונעשה תלמיד חכם חשוב, אינו חייב זה התלמיד לעמוד לפני זה המלמד, אף על פי שלמדו כל המקרא כולה, יען כי זה המלמד נחשב עתה לגבי זה התלמיד חכם לעמא דארעא, ואיך זה שהוא חכם ובעל הוראה יקום מפניו, כי זילותא לתלמיד חכם לקום בפני הדיוט, וכל שכן אם זה המלמד שלמדו כל המקרא כולה לא למדו בחנם אלא לימדו בשכר, דמחמת כן נמי בציר ליה יקריה, על כן אינו קם מפניו, ומכל מקום ראוי לעשות לו הידור ולנהוג בו איזה כבוד, והכי הוי סוגיין דעלמא, וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף ובשירי ברכה, יעוין שם, ואלו המון העם שלומדים תורה נביאים וכתובים, ומעט מדברי רבותינו זכרונם לברכה באגדה לפני מלמדי תינוקות, ויוצאים לשוק לעסקים ואין לומדים יותר, דנמצא זה האדם כל חכמתו וידיעתו בתורה או רובה הוא מן המלמד הזה, חשיב המלמד, הוה רבו מובהק, וחייב לנהוג בו כל הלכות רבו מובהק שכתבנו, דעל זה כתב מרן ז"ל בשלחנו הטהור בדין רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו, אם מקרא מקרא ואם משנה משנה, ופשוט:

[יב] כתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, והיינו שיבה אדם שהוא בן שבעים שנה, וזקן זה החכם שקנה חכמה. וגם הנשים חייבין במצוה זו, לקום מפני הזקן ומפני החכם, ואפילו אם הזקן עם הארץ צריך לקום מפניו, ובלבד שלא יהיה רשע, ולכן אלו הבריונים שיודע בהם שאין מתפללין בכל יום ואינם מניחין תפילין, אינו חייב לקום מפניהם כלל, כי על זקן כזה לא צותה התורה לכבדו, ואף על גב דכתבנו שחיוב מצות עשה לקום מפני זקן היינו בן שבעים שנה, כל זה הוא כפי דברי הפוסקים הפשטנים, אבל לפי דברי רבינו האר"י ז"ל צריך לקום בפני הזקן מבין ששים שנה ומעלה, וצריך להזהר בזה כי דבריו נאמנים על פי הסוד דברי אלהים חיים:

[יג] מאימתי חייב אדם לקום מפניהם, משיגיעו לתוך ארבע אמותיו, עד שיעברו מכנגד פניו או ישבו, ואם רוצה לקום מפני הזקן או החכם קודם שיגיעו לתוך ארבע אמותיו אינו רשאי, ועיין מה שכתבתי בסייעתא דשמיא ב"ס"ק רב ברכות במערכת הפ' אות א', יעוין שם. ויש להסתפק אם נכנסו החכם או הזקן לבית הכנסת או לחצר המוקף, אי אמרינן כל הבית חשיב כארבע אמות וחייב לקום, אף על פי שהם באו וישבו רחוק מן האדם היושב שם יותר מן ארבע אמות, או דילמא גם בזה יש דין ארבע אמות הנזכר. ועיין מה שכתב הגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף. ונראה לי כיון דהוי ספיקא דאורייתא אזלינן לחומרא, וצריך לקום מפניהם אף על פי שישבו רחוק ממנו, מיהו אם הוא יודע שהם באים להתקרב לישב סמוך לו, לא יקום מפניהם אלא עד שיגיעו לתוך ארבע אמותיו, כן העליתי ב"ס"ק מקבציאל בסייעתא דשמיא. עוד העליתי שם בסייעתא דשמיא, דאם האדם יושב בביתו למעלה באכסדרה שהיא גבוהה ורשות בפני עצמה, והזקן או החכם נכנסו לחצר וישבו למטה סמוך לאכסדרה, ולא עלו למעלה לאכסדרה, דאינו חייב לקום, כיון דהוא יושב ברשות בפני עצמה ואין זו קימה שיש בה הידור, אבל אם הוא יושב בבימה אשר באמצע בית הכנסת, והם הולכים למטה בבית הכנסת וקרובים לבימה, יקום מפניהם, יען כי דין בימה אשר בבית הכנסת קימא לן דבטילה היא לגבי בית הכנסת, ואינה נחשבת רשות בפני עצמה בענין הצירוף, כמו שכתבתי בהלכות בית הכנסת:

[יד] אפילו אם החכם או הזקן רוכבים בין על בהמה בין בעגלה, צריך לקום מפניהם, ועיין ט"ז סימן רמ"ב סעיף קטן י"א, והתורה הזהירה שאסור לעצום עיניו מן החכם או הזקן בעודנו רחוק ממנו, כדי שלא יקום כשיגיע לתוך ארבע אמותיו, דלכן כתיב במצוה זו ויראת מאלהיך, היודע מחשבות לב:

[טו] אפילו בשעה שעוסק בתורה חייב לעמוד בפני החכם או הזקן, ואפילו בבית הכנסת, ואפילו בשעת התפילה כשקורא זמירות ויוצר וקריאת שמע, שזהו כבודו יתברך, כי הוא

אמר ויהי הוא צוה ויעמוד לפני החכם והזקן, וכמו שכתב בברכי יוסף ז"ל, ואפילו אם החכם או הזקן סגי נהור, צריך לקום מפניהם, וכמו שכתב הרב ז"ל שם, מיהו אם העומד הוא סגי נהור נסתפק בזה נחלת צבי, והניח בצריך עיון, יעוין שם, ובודאי צריך לקום דספק תורה להחמיר, וכל שכן בהא דהסברא נוטה יותר שיקום:

[טז] יש אומרים דאשת חבר דינה כחבר לענין זה, וצריך לקום מפניה, ויש אומרים דאינו חייב מדינא אלא ממדת חסידות, ונכון לחוש לסברה ראשונה ולקום. ועיין ברכי יוסף חושן משפט סימן טו"ב אות ה', יעוין שם. והרב הנזכר בברכי יוסף יורה דעה כתב שרבינו האר"י ז"ל כתב, דאין חיוב לעמוד לפני אשת תלמיד חכם, וגם לא לעשות לה הידור, יעוין שם, ואנא עבדא לא ידעתי היכן ראה הרב ז"ל דבר זה בדברי רבינו האר"י ז"ל, דבשער המצות כתב וזה לשונו, ובאשה נאמר ויראת מאלהיך יראה בלב, ואין צריך לה לא קימה ולא הידור, עד כאן לשונו, ודבריו אלו קאי על אשה זקנה ואשה חכמה, אבל אשת תלמיד חכם חיוב קימה גבה הוא משום כבוד בעלה שהיא כגופו, וחשיב כאילו הם קמים בפני בעלה, וזה פשוט. ודע דאפילו מאן דסבירא ליה אשת חבר כחבר לענין זה, מכל מקום מורה דלא אמרינן אשת זקן כזקן, דכבוד תורה שאני, וזה פשוט וברור:

[יז] אין עומדים לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ, דכתיב תקום והדרת קימה שיש בה הידור, אבל בבית החיצון של המרחץ עומדין, ואין בעלי אומניות חייבין לעמוד בפני החכם או הזקן בשעה שעוסקין במלאכתם, ואם רוצה להחמיר על עצמו ולעמוד ראשי, אבל אם הוא שכיר יום שעוסק במלאכת אחרים, אינו ראשי להחמיר ולקום, וכתב הכנסת הגדולה בשם הר"א הלוי ז"ל, דאפילו בפני רבו המובהק אינו חייב לקום כשעוסק במלאכתו:

[יח] אפילו חכם עומד בפני הזקן, אך אינו חייב לקום מלא קומתו אלא כדי להדרו, וכן שני חכמים ושני זקנים אין אחד צריך לקום מלא קומתו, אלא יעשו הידור זה לזה, ואם רוצים לקום ראשים, וכן הרב לתלמידו יעשה לו הידור קצת:

[יט] חכם אפילו מופלג בחכמה ראשי לעמוד בפני אדם בעל מעשים, ויש אומרים שיש חיוב לעמוד בפני בעל מעשים, ונכון לעמוד בפני גבאי צדקה בשעה שגובין, וכן בפני כל עושי מצוה בשעה שעושים, ודוקא אם עושים בחנם, אבל אם עושים בשכר אין חייבין לעמוד בפניהם. ונהגו פה עירנו בגדאד יכוננה עליון אמן, אם אדם יושב בביתו ויודע שמוליכין המת ברחוב שכנגד ביתו ומלוין אותו, שיקומו כל אנשי הבית ויעמדו מלא קומתם בתוך ביתם, עד שיעברו כל המלוין מאותו רחוב שכנגד הבית ההוא:

[כ] אף על פי דאמרו רבותינו זכרונם לברכה אסור להשתמש במי ששונה הלכות, היינו דוקא שמוש של עבדות, כגון הך דריש לקיש שנשאו על כתפו, או כהך דיבמות דף מ"ב, דמסתמיך ואזיל רבי אבוה אכתפיה דרבי נחום שמעיה, אבל שמוש שרגיל אדם לעשות לחבירו בדרך גמילות חסד, אינו בכלל זה, דאם לא כן לא מצאנו ידינו ורגלינו לקבל שמוש מבני תורה, מאחר שאין אצלינו תלמיד שרוב חכמתו מרבו, כיון שלומדים מהספרים, כן כתב הרב בנין ציון ז"ל בסימן פ"ג, יעוין שם:

מהר"ל

מהר"ל נתיב התורה פרק יא

כבוד חכמים ינחלו (משלי ג') ר"ל הכבוד ראוי אל החכמים העוסקים בתורה. ובמדרש (ילקו"ש ד"ה תתע"ד) ויהי יעבץ נכבד מאחיו אמר ריש לקיש קרא מראש דברי הימים אדם אנוש עד יעבץ ואי אתה מוצא כבוד וכשאתה מגיע עד יעבץ כתיב ויהי יעבץ נכבד מאחיו לפי שעסק בתורה הוי כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון, וכבר בארנו זה אצל המכבד את התורה במסכת אבות. וכל זה כי הכבוד מתיחס אל אשר הוא רחוק מן החמיר, כי החומר הוא בעל גנות וחרפה כי מצד החומר נמצא הזנות ושאר גנות, ואילו השכל הנבדל מן החומר הוא הכבוד. ולפיכך ראוי לנהוג כבוד בחכמים עד שאמרה תורה (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, וחיבר בעל שיבה גם כן עם זקן, מפני שהשיבה מפני זקנתו מסולק מן הגשמי החמיר לעת זקנתו עד שהוא קרוב להיות נבדל מן הגשמי,

ולפיכך ראוי אל הכבוד ג"כ שכל אשר מסולק מן החמרי הוא ראוי אל הכבוד, ומפני כך נקרא יניק וחכים גם כן בשם זקן ואין זקן אלא שקנה חכמה, וכל זה מפני שבעל החכמה מסולק מן הגשמי וכן הזקן בימים ושניהם ראויים אל הכבוד:

יערות דבש

ח"ב דרוש ג: הני בבלאי טפשאי דקיימו קמי ספר תורה, ולא קיימו קמי גברא רבה. ופירש"י המוני עם, ולכאורה יש להבין, איך שייך בזה לשון טפשאי, הלא היו עוברים על מצוה דאורייתא, שנאמר (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום, אך נאמר בש"ס ופוסקים החילוק במקום שאין צריך לעמוד בפני תלמיד חכם, כגון אומנים בשעת מלאכתן, וי"ל המוני עם הנ"ל היו עומדים בפני אורייתא אף כשהיו עוסקים במלאכתן, ולא קמי גברא רבה, ועל זה נאמר שפיר לישנא דטפשאי:

עיר הצדק

קיצור סמ"ג עשה יג: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ריה"ג אומר [והדרת פני זקן] זה שקנה חכמה אפילו יניק וחכים, ויקום כשיהיה רחוק ממנו ארבע אמות וכשיעבור מנגד פניו ישב מיד, ואמרו בפ"ב דבבא מציעא שת"ח שבבל עומדים זה מפני זה מפני שלומדים זה מזה, וכן מלמדי' סופרים לקום מפני כל ת"ח, אבל בעל אומניות אין חייבין לעמוד מפני ת"ח בשעה שעוסקים במלאכתן, ודע כי קימה בשביל אדם היא ההידור וקודם לעולם חכם את הזקן בהידור. ע"כ.

הנה העתיק דעת ריה"ג מפני שהוא ביאר (כאשר נתבאר בש"ס) דלא בעי שיבה עם זקנת התורה (כ"ד הת"ק בברייתא בקדושין) רק דזקן אינו כמשמעו כלל לבא בימים אלא הוא שם לכ"מ שטעם זקנים יקת, אבל לדעתו בשיבה אם הוא ע"ה אינו בקימה והידור כלל ורק אם יצא מכלל ע"ה חייב לכבודו, וביניק וחכים חייבים בקימה והידור וכמש"כ רש"י ותוס' שם. אבל אנן קיי"ל כאיסי בן יהודה דשיבה כל שיבה במשמע וזקן ליניק וחכים הוא דאתי (ועיי' בסמ"ג הארוך ובהרא"ש).

ובמהר"א שטיין השיג על הסמ"ק והרא"ש דדלימא כי היכי דלא דריש ריה"ג שיבה לא דריש איסי בן יהודה זקן. ולא הבינותי זה, חדא דהרי גם לריה"ג כמו שכתבתי, שיבה אתי דקם מפני בא בימים כל שאינו מעם הארץ. אע"פ שאינו חכם המופלג, משא"כ ברוך בשנים דבעינן שיהיה מופלג. ועוד דמהו זה דלא דריש לתיבת זקן, דע"כ צריך שיהיה לו ענין, ואם אפילו השיבה שאין לו חכמה כלל צריך לקום מפניו מכש"כ בזקן אם י"ל חכמה וכי מיגרע גרע.

ונראה כוונתו, דבן ע' הוא הבן שיבה כדאיתא במס' אבות, ובן ס' נקרא זקן, וא"כ דילמא כל שהגיע לע' שנים אפילו הוא ע"ה, אבל בבן ס' הנקרא זקן צריך שיהיה בו חכמה (וכדעת הת"ק בשיבה כ"ה דעתו בזקנה) לחייב לקום מפניו. ואם זהו כוונתו אע"פ שאין לשונו מורה עליו, הקשה יפה, ובזה הימים והחכמה נכללים בתיבת זקנה וכמו שמצאנו בכמה מקומות שם זקנה על רבוי ימים, כמו ואני זקנתי וכדומה, וזקנים משער שבתו וכדומה, הבאים על החכמים היושבים בשער לדון:

ודעה דבתו"כ והובא ברש"י עה"ת כאן אמרו, דהידור שלא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו, ובתו"כ אמרו עוד ולא מדבר במקומו, ונראה הכוונה דאינו מדבר בפניו לגלות דעתו בדברי חכמה, והפוסקים לא העתיקו כלום מכל זה (וגם מרש"י קדושין דף לג. משמע דתיבת והדרת אינו רק לפרש מקום וגבול הקימה היכן הוא, שבא לומר דהקימה בתוך ד' אמות ובמקום הראוי לשהות שם אדם נכבד ולא בבית המרחץ או בית הכסא שאינו מקום הראוי לעמוד בו ולקבל פני מכובד), ולזה אמרו שפיר דהת"ק לא בא לפרש כריה"ג דא"כ ליכתוב בפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן, דאם הם ב' דברים אין זה הכרח דדילמא בשיבה צותה התורה הקימה מפניו ובזקן להדר, שזהו לד' התו"כ גדר הכבוד

שחוייבנו בה נגד האבות (-הורים) כמבואר בקדושין דף לא סוף ע"ב, וזה מעלה גדולה בכבוד יותר מהקימה, וכמבואר בר"מ ספר המצוות סי' כ"ט דיראה גדולה מכבוד ולא נצטונו בה רק נגד האבות ותלמיד לנגד רבו המובהק, אלא ודאי כמש"כ דלת"ק והדרת הוא פירוש לתקום.

ומכל מקום אני חוכך לומר דלריה"ג בשיבה די בקימה, אבל זקן דהוא החכם, בעי' הידור, וממילא דלק"מ עליו דליכתוב תקום והדרת ב' פעמים כהנ"ל. ובוה עולין דברי התו"כ עם דברי ריה"ג בש"ס דילן בקנה א' וכפשט הכתוב. ועם כל זה מסמיכות הקימה להיידור מקשי' קימה להיידור מדלא כתיב קום מפני שיבה והדר פני זקן.

ובעל ספר יראים כתב דבעי' בשיבה או בזקן קימה והיידור מדלא כתיב ופני זקן תהדר עיי"ש, וברור בעיני דיש שם חסרון בדבריו דבודאי לולי ד' התו"כ, מהש"ס דילן ל"מ כלל דהקימה וההיידור הם ב' דברים נפרדים לפי' רש"י ואפשר לדריה"ג הם ב"ד, ובבא דיכול לעמוד מפניו וכו' הוא מדברי ריה"ג (ועי' בספר קרבן אהרן במקום הזה) וכמו שכתבתי.

עוד באתי להודיעך שבעל ס' היראים כתב דלאיסי ב"י גוי המקיים ז' מצוות שהוא בכלל חסידי אוה"ע צריך לקום מפניו, ועוד כתב דהכבוד הוא רק נגד רבו אפילו אינו מובהק רק שלמד דבר א', וחייב לקום מפניו מה"ת, אבל כשלא למד ממנו כלום רק שחכם ממנו בתורה אינו חייב מה"ת לקום מפניו מה"ת אבל מדרבנן חייב. ועז"א רבא טפשיא הני שאר אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא וכו' עיי"ש.

ולדבריו א"ש דלמד מק"ו מס"ת ולא הביא מקרא, ולשאר פוסקים נראה משום דמה"ת אין ראייה דדילמא תרוייהו בעי, רוב ימים וגם חכמה וכת"ק, לזה אמר שהם טפשים דגדולה מעלת החכמים מהס"ת שהמה לנו לעינים. ולדעת הר"מ בהל' סנהדרין (וכ"ה להדיא במדרש רבה פי"א הנעלם מנושאי כליו שם) מה שחסרו חכמים א' [-מלקות א' מארבעים] הוא פן יטעה במנין ויוסיף להכותו (ויהיה בזה קלון לאחינו כמאמר הכתוב ונקלה אחיך שיתקלקל ויתבוה עי"ז, ואם הם חסו כך על כבוד הרשע היאך אנחנו לא נחוש לכבדם ודו"ק).

ובזה תבין דעת הסמ"ג שלפנינו שכתב וכן מלמדי סופרים לעמוד מפני כל ת"ח וכו', כלומר דמה"ת אין חיוב לעמוד רק מפני מי שלמד ממנו קצת דברי חכמת התורה, ופירש הרא"ם זקן שקנה חכמה, היינו זקן שקנה ממנו חכמה, ופירוש מתוק הוא. אבל יוקשה לפירושו הזה דילמא בהא פליגי ת"ק וריה"ג דלת"ק דיליף זקן מזקני ישראל לא בעי רק שיהיה זה שעומדים מפניו רק חכם, אע"פ שלא למד זה ממנו דבר צריך לכבדו בקימה, ולריה"ג בעי' שהאיר עיניו בדבר א'.

ונראה דל' הת"ק משמע דזקן בא לבאר היאך יובן מילת שיבה דמדאמר מפני שיבה תקום יכול אפילו זקן אשמאי ת"ל זקן וכו', משמע דזקן מפרש לשיבה גדר השיבה מה הוא, וריה"ג דאמר אין זקן וכו' משמע דבא לשלול הבנת רבוי הימים ורק ברבוי החכמה דיבר הכתוב, וע"ש בל' רש"י דכ' דמשני ליה לקרא ממשמעותיה ע"כ וזה כמו שכתבתי, דאל"כ לא הל"ל תיבת אין, רק זקן וכו'. (ועי' בביאור החכם מהרנ"ה וויזל כי דבריו טובים בזה).

ולדעתי בא הת"ק ליישב זה שלא אמר הכתוב 'זקנה' במקום 'זקן' כמו שלא אמר 'שב' במקום 'שיבה', לזה דריש מנין לזקן שלא יטריח וכו' כמ"ש בש"ס שם משמיה דרשב"א ולא יפול דרשה זו כ"א על שם התואר זקן ולא ע"ש המקרה.

ומה שכתב עוד בספר שלפנינו: 'וקודם לעולם החכם את הזקן בהיידור' לשון זה צריך תיקון וביאור, כי בסמ"ג הארוך הביא ש"ס ב"ב דף ק. בישיבה הלך אחר החכמה, במסיבה הלך אחר הזקנה אמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמפולג בזקנה, ופירש"ם ח"ל: בישיבה, בן לדין בין לשאר ישיבות של תורה מושיבין את החכם למעלה מן הזקן וכדמפר' לקמיה דהחכם מופלג בחכמה מכל חביריו שחכם הוא מאד, אבל בשביל שחכם הוא מעט מן הזקן אין מכבדין אותו יותר מן הזקן שהוא חכם קצת עכ"ל, במסיבה הלך וכו' של משתה וה"ה לנשואין, והוא דמפולג בחכמה, החכם בחכמה או הלך אחר החכמה ולא אחר הזקנה, והוא דמופלג בזקנה, הזקן מאד, או חולקין לו כבוד בבית המשתה יותר מן החכם ואע"ג דמופלג בחכמה (וכגון שהזקן חכם קצת) אבל אם אינו מופלג בזקנה, החכם שהוא מופלג קודם לכבודו (כצ"ל), משעינין מהכא דחכם מופלג זקן מופלג שאינו חכם כ"כ כבחור בישיבה, הלך אחר החכמה וכו', במסיבה הלך אחר הזקנה, והיכא דחכם הווי מופלג אבל הזקן אינו מופלג בזקנה, בכ"מ הלך אחר החכמה ואפילו

במסיבה, והיכא דזקן מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה בכ"מ הלך אחרי הזקנה כיון שהזקן חכם קצת אע"פ שהבחור חכם ממנו, והיכא דלא מופלג לא היא בחכמה ולא האי בזקנה, נראה בעיני דבכ"מ הלך אחר הזקנה מדאמר ר"א 'והוא דמפולג בחכמה והוא דמפולג בזקנה' דהיכא דתרווייהו מופלגי הולכים בישיבה אחר החכמה וכו' מכלל דהיכא דלא הווי תרווייהו אי' מופלגי וכו' הולכין אחר א' מהם בלבד ומסתמא מדלא פירש איכא למימר דהולכין אחרי הזקנה, דבשביל שהבחור יותר קצת חכם ממנו אין לו לבייש את הזקן, והחכם אינו בוש בכך מאחר שהוא זקן ממנו יודע הוא שבשביל זקנותו חולקין לו כבוד (ונראה דל"א דידע הזקן דבשביל חכמתו של חברו חולקין לו כבוד, דזהו בעצמו מתבייש שחבירו גדול ממנו בחכמה, אבל לעולם אין הנער מתבייש עם מה שלא הג"ז זקנתו, וסוף שהחכם יעשה זקן ויוקדם לחכם ממנו קצת) עכ"ד (הרשב"ם שם).

ולזה הסכים הסמ"ג (ולא כהר"ן בשם הרא"ה שכתב שהולכין בזה אחר החכמה בכ"מ) ובסמ"ג הארוך והקצר בשניהם נפל ט"ס וצ"ל קדם הזקן את החכם ותנאי יש בו דהיינו כשאין אחד מהם מופלג כהנ"ל ונראה דמופלג בזקנה היינו שהגיע לפ' שנים דקרו ליה בש"ס גטין הגיע לגבורות, וזה קודם לבחור שאינו מופלג בחכמה, אבל אם הא' זקן וחכם יותר מהמופלג בשנים בזה אמרינן נמי דבישיבה הלך אחרי החכמה מיהת ודו"ק.

ביאור הגרי"פ פערלא ז"ל לרס"ג

גדולה לזקני, והדרתם, ומורא למקדש תקים:

ללמוד וללמד דת והמלך יקראנה לעם בלהקים:

עשה יא יב

גדולה לזקני, והדרתם: מצות 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן'. ומונה רבינו הגאון מצות קימה והידור בשתי עשין. וכנראה מלשונו. וכן נראה דעת הבה"ג והר"א הזקן והר"י אלברגלוני והר"ש ב"ג ז"ל באזהרותיהם. וכן משמע באזהרות אתה הנחלת עיי"ש. וכן ראיתי להסמ"ק שמנאן בשתי עשין (בסימן נ"א ובסימן נ"ב) עיי"ש. ודלא כדעת הרמב"ם ז"ל וכל הנמשכים אחריו שמנאום בעשה אחת לבד. אבל ראיתי לרבינו הגאון ז"ל גופיה באזהרותיו אשר על סדר עשרת הדברות שמנה רק מצות הידור זקן בלבד, שכתב שם בדיבור כבוד, וז"ל: 'גן חכמת קן זקן הדרהו' עכ"ל עיי"ש. וכוונתו לעשה דוהדרת פני זקן וכו' יוסי הגלילי בפ"ק דקידושין (לב): דאמר אין זקן אלא מי שקנה חכמה וכו' עיי"ש. וזש"כ 'גן חכמת קן זקן', כלומר זקן שקנה גן החכמה הדרהו, מצוה עליך להדרו, אבל מצות 'מפני שיבה תקום' לא הזכיר שם כלל לא שיבה ולא קימה.

והנה גם כאן לא הזכיר הגאון אלא זקן בלבד ולא שיבה, והוא תימה לכאורה, דהרי בפ"ק דקידושין שם גרסינן: ת"ר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, יכול אפילו מפני זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי וגו', ר' יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא מי שקנה חכמה שנאמר ה' קנני וכו', איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע. ואמרינן עלה ריה"ג היינו ת"ק, איכא בינייהו יניק וחכים, ת"ק סבר יניק וחכים לא וריה"ג סבר אפילו יניק וחכים. ואמרינן תו התם מ"ט דריה"ג, אמר לך אי ס"ד כדקאמר ת"ק א"כ נכתוב רחמנא מפני שיבה תקום והדרת, מ"ש דפלגיניהו רחמנא, למימרא דהאי לאו האי, ש"מ אפילו יניק וחכים. ות"ק משום דבעי למיסמך זקן ויראת, ות"ק מ"ש, אי ס"ד כדקאמר ריה"ג א"כ נכתוב רחמנא מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן, ומדלא כתב הכי ש"מ חד הוא.

ופרש"י ז"ל אי ס"ד כדאמר ת"ק דחד הוא דאיירי ביה קרא, שיבה והוא חכם, נכתוב קרא מפני שיבה תקום והדרת ונגמר גז"ש, מ"ש דפלגיניהו, ש"מ תרתי מילי נינהו, וה"ק מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן שקנה חכמה אפילו יניק וחכים ומדקפיד אחכמה אמרינן נמי שיבה לאו זקן אשמאי קאמר, דליכא למימר ריה"ג אזקן אשמאי נמי פליג דא"כ היינו איסי בן יהודה עכ"ל עיי"ש.

והשתא לרבינו הגאון ז"ל שלא כתב אלא זקן לחוד ע"כ אין לנו אלא לומר לדעתו ז"ל חדא מתרתי, או דס"ל הלכה כת"ק דממעט זקן אשמאי וגם יניק וחכים, אלא זקן שהוא חכם בעיניו, או דס"ל דהלכה כריה"ג דאפילו יניק וחכים, דאין זקן אלא מי שקנה חכמה, וכבר כתב הרא"ש ז"ל שם (סי' נ"ג) דלת"ק וריה"ג לא איצטריך שיבה אלא כדי לגלויי אזקן, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, וז"ל שם: וא"ת שיבה למאי איצטריכא בין לרבנן בין לריה"ג, וי"ל דאי לאו שיבה ה"א אפילו זקני השוק, השתא דכתיב זקן בתר שיבה, רבנן מצרכי זקן וחכם, וריה"ג סבר אפילו יניק וחכים עכ"ל עיי"ש. והילכך לענין מנין המצוות לא הוצרך רבינו הגאון להזכיר אלא זקן, אבל הדבר מתמיה הרבה לכאורה דהרי בהדיא איפסיקא בגמרא הילכתא כאיסי בן יהודה דפליג אתרוייהו ואמר מפני שיבה תקום ואפילו כל שיבה במשמע, אפילו זקן אשמאי.

איברא דרבינו הגאון איננו יחיד בדבר זה. שאני רואה כמה מגדולי הראשונים דג"כ פסקו כן. דהשאלות פרשת קדושים (שאילתא ק"א) לא הזכיר מצות קימה אלא מפני חכם עיי"ש. ומבואר דס"ל דהלכה כריה"ג דאין זקן אלא שקנה חכמה. וכן בפסיקתא זוטרתא (פרשת קדושים) לא הביא אלא דברי ת"ק וריה"ג בלבד ודברי איסי ב"י לא הזכיר כלל, וע"כ דס"ל דלית הילכתא כאיסי אלא כת"ק או כריה"ג.

וכן נראה דעת רש"י (בפירושו על התורה) שם עיי"ש. וכבר תמהו הרא"ם ז"ל ושאר מפרשים על דבריו דהא איפסיקא בגמרא הילכתא כאיסי, ונדחקו הרבה בזה, אבל כבר ראינו דרש"י לאו יחידאה הוא בזה. וכן הר"י מווינא ז"ל ב'פשטים' ופירושים' שלו על התורה (סו"פ קדושים) וגם רבינו בחיי ז"ל שם מבואר דפסקו כריה"ג עיי"ש. וגם הרי"א ז"ל הביאו בהגהות אלפסי (בפ"ק דקידושין שם) מבואר דפסק דלא כאיסי ב"י שכתב וז"ל: חייב אדם לכבד תלמידי חכמים ולעמוד מפניהם שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, אין זקן אלא חכם כמו שכתוב וכו' ותינוק חכם אין חייבין לעמוד מפניו עכ"ל עיי"ש. הרי שפסק כת"ק ולא כריה"ג ולא כאיסי ב"י.

וכן ראיתי להראב"ן ז"ל בספרו (דף קל"ד ע"ד) שכתב וז"ל: ת"ר מפני שיבה תקום זקן שקנה חכמה תקום קימה שיש בה הידור וכו' עיי"ש. דמבואר להדיא דדעתו להלכה כריה"ג או כת"ק, אלא דאח"כ בסוף דבריו שם כתב וז"ל: ומה שנהגו לעמוד אפילו בפני זקן שאינו חכם, כאיסי נהגו, דתניא מפני שיבה תקום איסי אומר כל שיבה במשמע ואמרין הלכה כאיסי, ואב"י הוה קאי מקמי סבי דארמאי עכ"ל עיי"ש. ומ"מ גם בזה מבואר דלעיקר הלכה פסק כת"ק אלא דאותן שנהגו לעמוד אפילו מפני זקן הדיוט, נהגו כאיסי. והדברים תמוהים מאוד לכאורה דמאתר דאיהו ז"ל גופיה מיייתי דאמרין בגמרא דהלכה כאיסי א"כ אין זה מנהג שנהגו לחוד אלא עיקר ההלכה כך הוא. וגם הרמב"ם ז"ל בספר המצוות (עשין ר"ט) מבואר דפסק כריה"ג דהכל תלוי רק בחכמה בלבד עיי"ש. ואף דכבר חזר בו מזה בחיבורו הגדול (פ"ו ה"ט מהלכות תלמוד תורה) ופסק שם כאיסי ב"י עיי"ש, מ"מ הדבר תמוה מעיקרא מאי סבר שפסק נגד מאי דמפורש בגמרא בהדיא דהילכתא כאיסי בן יהודה.

הן אמת דגם בדברי הרמב"ם ז"ל שבחיבורו הגדול גופיה ראיתי מבוכה בזה, דבמנין המצוות הקצר שבריש חיבורו כתב (בעשה ר"ט) וז"ל: לכבד החכמים שנאמר מפני שיבה תקום עכ"ל עיי"ש. ומלבד מאי דקשה דנקט ראיא מקרא דמפני שיבה תקום לענין כבוד חכמים, ונמשך בזה אחר תרגום אונקלוס שתרגם מפני שיבה תקום, מן קדם דסבר באורייתא תקום, והוא דלא ככולהו תניא וסוגיא דגמרא, כמש"כ הראשונים ויתבאר לפנינו, בלא"ה תמוה דמבואר מדבריו אלה לכאורה דפסק כריה"ג ודלא כאיסי בן יהודה, ואילו בפנים בהלכותיו פסק כאיסי ב"י, ויותר יש לתמוה דגם בפנים (בריש הלכות ת"ת) כשבא למנות המצוות שנתבארו בהלכות אלו וכדרכו בכל חיבורו, כתב וז"ל: הלכות ת"ת יש בכללן שתי מצוות, עשה ראשונה ללמוד תורה, שניה לכבד מלמדיה ויודעיה וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי להדיא דס"ל דליכא מצוה אלא לכבד החכמים לומדי תורה, והיינו דלא כאיסי ב"י דאמר אפילו זקן אשמאי במשמע. וזה איפוך ממאי דפסק במקומו לקמן כאיסי ב"י, ותמיהני על כל האחרונים ז"ל איך לא הרגישו בכל זה כלל.

אבל לזה נראה שכבר הרגיש בזה הר"ב החינוך בפרשת קדושים (מצוה רנ"ז) שכתב שם וז"ל: לכבוד החכמים ולקום מפניהם שנאמר מפני שיבה תקום, ותרגם אונקלוס מן קדם דסבר באורייתא תקום, והדרת פני זקן, פירשו ז"ל אין זקן אלא מי שקנה חכמה, וזה שהוציא הכתוב החכם בלשון 'זקן' הטעם מפני שהבחור החכם ראה בחכמתו מה שראה הזקן ברוב שניו. משרשי המצוה לפי שעיקר היות אדם נברא בעולם מפני החכמה כדי שיכיר בוראו על כן ראוי לבני אדם לכבוד מי שהשיג אותה וכו', ומזה השורש פירש איסי בן יהודה בגמרא קידושין שאפילו זקן אשמאי כלומר שאינו חכם הוא בכלל המצוה שראוי לכבדו, מפני שברוב שניו ראה והבין קצת במעשי השי"ת ונפלאותיו ומתוך כך ראוי לכבדו, והיינו דאמר רבי יוחנן שם בקידושין הלכה כאיסי בן יהודה עכ"ל עיי"ש.

והנה מה שסיים וכתב והיינו דאמר ר"י וכו', אין לו לכאורה שום ענין והמשך למה שקדם, דהא לא כתב עד השתא אלא טעם וסברא לעיקר דברי איסי ב"י, אבל מ"מ שפיר יתכן דאין הלכה כמותו משום דבלימוד תורה דוקא תליא מילתא, אבל הדבר ברור שבא בדבריו אלו לתרץ לשון הרמב"ם ז"ל, דידוע דסתם דברי החינוך ביסודן ועיקרן הן מדברי הרמב"ם ומלשונו שבספר המצוות. וכן כאן ראשית דבריו הם ממש כלשון הרמב"ם ז"ל בסה"מ שם עיי"ש. ומשום שהוקשה לו כמו שהקשינו דהא איפסיקא בגמרא הילכתא כאיסי ב"י, לזה כתב דגם טעמא דאיסי ב"י בזקן אשמאי אינו אלא משום דרוב שנים מסתמא הודיעוהו חכמה ע"י מיקרי חייו ומאורעותיו שאירעו לו וידוע קצת מיסודי התורה אע"פ שלא למד, ולכן גם הוא בכלל חכם הוא, אבל ודאי הדיוט אינו ראוי לכבוד מצד רוב שניו מצד עצמן בלבד.

ואין ספק דלזה כוון ג"כ הר"א הזקן ז"ל באזהרותיו שם שכתב וז"ל: רב להדר ושב תחבולו יקנה עמדו עמודו וכו' עכ"ל ע"ש. וכוונתו דמצוה להדר פני רב כדכתיב והדרת פני זקן דהיינו זקן שקנה חכמה כריה"ג וגם מפני שיבה דבכללו גם זקן אשמאי כאיסי ב"י חייב לעמוד, דאף שלא למד תורה מ"מ קנה חכמה ע"י תחבולות ומאורעות התבל.

והנראה דמקור דברי הר"א הזקן והחינוך בזה הוא מדאמרין בגמרא שם רבי יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עליהו, ופרש"י ז"ל מקראות וצרות וראו נסים הרבה ומופתים עכ"ל. והן הן דברי הר"א הזקן והחינוך.

ועפ"ז מתורץ שפיר קושית התוס' (שם לב:): ד"ה מ"ש וכו' דלמה לו למיתלי בכמה הרפתקי עדו עליהו ולא קאמר משום דאיסי עיי"ש, ולפי"ז אין כאן מקום קושיא כל עיקר דהיינו גופא באמת טעמא דאיסי. והא גופא אתי ר"י לאסבורי טעמא דמילתא לפני התלמידים שלפניו. וממילא נפלה בזה גם קושית הר"ב לחם משנה על הרמב"ם (בפ"ו ה"ט מהלכות ת"ת) עיי"ש ואין להאריך.

ומעתה ודאי עיקר המצוה אפילו למאי דקי"ל כאיסי אינו אלא לכבוד החכמים, וזהו שמסיים החינוך וכתב 'והיינו דאמר ר"י הלכה כאיסי בן יהודה', משום דכל עיקר דבריו בזה לא באו אלא כדי לתרץ קושיא זו דאקשינן בלשון הרמב"ם מדקי"ל כאיסי, ולזה מסיק דבזה אתי שפיר דאין מזה קושיא. וזה ברור בכוונתו ז"ל.

ובזה מדוקדק שפיר לשון הרמב"ם ז"ל (בריש הלכות ת"ת) שכתב בלשון המצוה 'לכבוד מלמדיה ויודעיה', והיינו משום דהמופלג בזקנה אע"פ שלא למד מ"מ בכלל יודעיה הוא במקצת וכמש"כ החינוך. וכן לשונו שבמנין הקצר (בריש ספר הגדול) הוא נכון במה שכתב 'לכבוד החכמים', והיינו משום דגם זקן אשמאי בכלל חכם הוא מחמת כמה הרפתקי דעדו עליהו. וגם מה שהביא מקרא דמפני שיבה תקום נכון הוא ע"פ התרגום כמש"כ החינוך, ואין סתירה לזה מתלמודין אפילו למאי דקי"ל כאיסי וכמו שנתבאר.

אלא דמ"מ אף דזה מספיק ליישב דברי הרמב"ם שבחיבורו הגדול שלא יהיו דבריו סותרים זה את זה, אבל קשה ליישב בזה דבריו שבספר המצוות שם, דכגון זה ודאי הו"ל לבאר ולא לסתום כ"כ במקום שדרכו לבאר דבריו כראוי. אלא ודאי הדברים כפשטן דדעתו ז"ל היה שם להלכה דלא כאיסי ב"י, וכ"ש שאין מקום כלל לפרש עפ"ז דעת שאר ראשונים

ז"ל שהבאתי. וא"כ הדבר יפלא מאד לכאורה מה ראו לפסוק הלכה דלא כאיסי ב"י נגד מאי דמפורש בגמרא בהדיא דהילכתא כוותיה.

והנראה לדעתי, דהנך ראשונים ז"ל ס"ל דמאי דאמר רבי יוחנן הלכה כאיסי ב"י אינו מוסכם ואין זו מסקנת תלמודין להלכה. דבגמרא שם הכי גרסינן: אמר ר' יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה, רבי יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עלייהו דהני, רבא מיקם לא קאי הידור עביד להו, אביי יהיב ידא לסבא וכו' עיי"ש. והנה הראשונים ז"ל נחלקו בפירושא דהך סוגיא דלדעת התוס' והסמ"ג והרא"ש והר"ן ז"ל ושאר העומדים בשיטתם ז"ל דאפילו לאיסי ב"י אין סבי דארמאי בכלל שיבה, ור' יוחנן דהוה קאי מקמי סבי דארמאי וכן רבא דהוה נבמד להו הידור ואביי דיהיב להו ידא, משום דרכי שלום בעלמא הוא דהו עבדי הכי, דאל"כ קשה אמאי רבא ואביי לא הוו קיימי מקמייהו דהא בקרא קימא הוא דכתיב 'מפני שיבה תקום' ולא הידור ולא נתינת יד. אבל דעת הרמב"ם ז"ל שם וכן דעת הרא"ם ז"ל ביראים (סי' לו) ובחי' קידושין לחד מקמאי ז"ל לא נודע שמו וכן משמע מדברי הרמב"ן ז"ל בקידושין שם, ס"ל דאפילו זקן ארמאי בכלל שיבה לאיסי ב"י עיי"ש. ולפי"ז הא דאביי ורבא לא הוו קיימי מקמייהו הוצרך הרמב"ם לידחק הרבה והעלה בזה דינים חדשים וכמו שביאר בכסף משנה (פ"ו ת"ת ה"ט) ובב"י (יו"ד סי' רמ"ד) עיי"ש.

אשר לזאת נראה דהנך ראשונים ז"ל שהבאתי דפסקו דלא כאיסי ב"י אף דקיימי בשיטת הרמב"ם וסייעתו לענין דגם סבי ארמאי בכלל שיבה לאיסי ב"י, מ"מ לענין ביאור הסוגיא לא ס"ל כוותיהו אלא ס"ל דרבא ואביי דלא הוו קיימי מקמייהו היינו משום דפליגי עליה דר"י בעיקר דינא במאי דפסק הילכתא כאיסי ב"י דאפילו זקן אשמאי בכלל, ולהכי לא הוה קאי רבא וכן אביי מקמייהו, אלא דמ"מ משום דרכי שלום ודרך ארץ הוה עביד להו רבא הידור קצת, ואביי הוה יהיב להו ידא משום דס"ל דאין זקן אשמאי בכלל וכרבנן דפליגי עליה דאיסי ב"י ורבי יוחנן דהוה קאים מקמייהו היינו משום דלטעמיה אזיל דפסק הילכתא כאיסי ב"י דכל שיבה במשמע אפילו זקן אשמאי, ופשיטא דאין קיי"ל כרבא ואביי לגבי רבי יוחנן דבתראי נינהו.

והנה ברי"ף הגירסא שם דאביי הוא דפסק הילכתא כאיסי ב"י ובקצת ראשונים כמו בראב"ן שם ובסמ"ג ובהגהות מיימוניות (פ"ו מהלכות ת"ת) אף דגירסתם כדאיתא לפנינו דר"י הוא דפסק כילכתא כאיסי ב"י מ"מ באמי דאיתא בגירסתינו ר"י הוה קאי מקמי סבי דארמאי, בגירסתם איתא במקום ר"י אביי עיי"ש. ולפי"ז כ"ש די"ל דכיון דפלוגתא דאביי ורבא היא הרי קיי"ל בכל דוכתי לבר מע"ל קג"ם הלכה כרבא לגבי אביי. אלא דלפי"ז נצטרך לומר דהא דאביי יהיה ידא לסבי אין לו ענין לכאן ולא קאי אדלעיל מיניה אלא אדלקמן דאמרין רבא משדר שלוחיו ר"נ משדר גוזאי עיי"ש ובפירוש"י. וכעין שפירש בשאלות פירוש קדושים (שאלתא ק"א) עיי"ש ואין להאריך. ועכ"פ נכונים היטב דברי הנך ראשונים ז"ל שפסקו דלא כאיסי ב"י כפי שיטתם וכמו שביארנו.

ואמינא עוד יותר, דהך מילתא תליא בפלוגתא אחריתא דאיפליגו הראשונים ז"ל בפירושא דזקן אשמאי, דהנה רש"י פירש: אשמאי רשע ועם הארץ. ובנוסחת רש"י שעל הרי"ף איתא עוד ביותר ביאור: אשמאי אשם רשע ועם הארץ שמלא אשמות עיי"ש. והתוס' שם וכל שאר הראשונים ז"ל תמהו עליו דא"כ למה הוצרך ת"ק למעט זקן אשמאי מקרא וכ"ש לאיסי ב"י דס"ל לקושטא דמילתא דאפילו זקן אשמאי בכלל, ואמאי והא אפילו לבזותו ולזלזלו מותר, ואפילו אביו רשע לא מיחייב לכבדו אלא בעושה מעשה עמך. והרמב"ן והריטב"א והר"ן ז"ל הוסיפו לתמוה מדאמרין בגיטין (סו"פ כל הגט ובסו"פ הנזיקין) 'ומקמי פלגאה ניקום', בתמיה. עיי"ש. הרי דבאינו עושה מעשה עמך אין צריכין לקום מפניו אע"ג דקיי"ל כאיסי דאפילו זקן אשמאי במשמע. ולכן דחו פירוש"י בשתי ידים.

וראיתי להמרדכי (פ"ק דקידושין) שהקשה על פירוש"י עוד ביתר שאת וז"ל: זקן אשמאי פירוש"י וכו' ולא נהירא דא"כ היכי קאמר איסי ב"י כל שיבה במשמע אפילו זקן אשמאי והלא מצוה הוא להכותו ולקללו, לכן נראה כפירוש ר"ת וכו' עכ"ל עיי"ש. וכ"כ בתוס' הרא"ש לקידושין שם עיי"ש. אבל דבריו תמוהים אצלי טובא דהא לא מצינו שתהא מצוה

להכותו ולקללו אלא כשנתחייב מלקות או נידוי, ואי משום זה אתי עלה א"כ אפילו בשעשה תשובה גמורה לא יהא מוזהר על כבודו דהרי כשנתחייב מלקות או נידוי אינו נפטר עד שילקה ויתנדה ולא סגי ליה בתשובה דאין בית דין של מטה מוחלין לו ועי' יבמות (כב:): בתוס' ד"ה כשעשה, ופשיטא דזה ליתא, ולא אמרה אדם מעולם, דודאי כל שעשה תשובה גמורה עושה מעשה עמך קרינן ביה. והרי הוא ככל ישראל הכשרים לכל דבר, אלא שעליו לקבל ענשו שנתחייב בו בדין. וא"כ מהכאה וקללה של מצוה ליכא שום ראייה כלל. ואין לה ענין לנידון דידן. ולכן דברי המרדכי ותוס' הרא"ש צ"ע אצלי כעת.

וראיתי להרב פני יהושע בחידושי לקידושין שם שמבואר מדבריו שהבין גם בכוונת התוס' בקושייתם כדברי המרדכי, ולכן כתב מה שכתב לתרץ פירש"י עיי"ש בדבריו, אבל לא עיין בכל שאר הראשונים שלפי מה שמבואר בדבריהם בלשון השגתם על פירש"י אין מקום לדבריו כלל. ואין ספק שגם כוונת התוס' שם בקושייתם כן הוא. ועי' בב"י יו"ד (סי' רמ"ד) שגם הוא הבין בכוונת התוס' כהמרדכי עיי"ש.

ואמנם נראה בעיקר השגתן של הראשונים ז"ל על פרש"י דלק"מ, והראשונים ז"ל שהקשו עליו לעצמן הקשו, אבל לרש"י ז"ל גופיה ליכא שום הכרח מזה. דהנה הראשון שהשיג בזה על פרש"י ז"ל הוא ר"ת ז"ל כמבואר בתוס' ובמרדכי שם, ור"ת לטעמיה אזיל דס"ל דבאינו עושה מעשה עמך אפילו איסורא לכתחילה ליכא לקללו ולהכותו, וההיא דאמרינן (בפרק הנחנקין) לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו, מוקי לה דוקא בשעשה תשובה, וכמבואר במרדכי (פ"ב דיבמות) בשם ר"ת עיי"ש. וכן דעת התוס' (שם כב:): בד"ה כשעשה וכו' עיי"ש. וכן דעת הר"ן ז"ל בחידושי לסנהדרין (פה). עיי"ש בדבריו. וכן דעת הרא"ם ז"ל ביראים (סי' נ"ו ובסי' נ"ח). ואם כי יש לו בזה שיטה אחרת וגם גירסא אחרת בסוגיא דסנהדרין שם, וכמבואר בדבריו שם (לקמן סי' נט) עיי"ש, וביארתי בזה במק"א ואכמ"ל, מ"מ בעיקר הדבר ס"ל ג"כ דבאינו עושה מעשה עמך מותר לקללו ולבזותו ואינו חייב כלל בכבודו אפילו באב. כמבואר בדבריו עיי"ש.

וכן דעת הריטב"א כנראה מדבריו בפרק הזהב (מח:): בההיא דאמרינן אבל אמרו מי שפרע וכו' איתמר אביי אמר אודועי מודיעין ליה רבא אמר מילט לייטינן ליה, אביי אמר אודועי מודיענן ליה דכתיב ונשיא בעמך לא תאור, רבא אמר מילט לייטינן ליה דכתיב בעמך בעושה מעשה עמך עיי"ש. וכתב באסיפת זקנים שם בשם הריטב"א ז"ל שכתב וז"ל: ולא למימר דאביי לא דריש בעושה מעשה עמך דהא כו"ע היא בכלי תלמודא, אלא דאביי סבר דכיון דמחמת יוקרא וזולא הוא או דלא צריכא ליה הוא דהדר ביה, לא יצא מכלל שארית ישראל לא יעשו עולה עכ"ל הריטב"א עיי"ש. והשתא אמאי הוצרך לזה כלל תיפוק ליה דבפשיטות לק"מ דאע"ג דגם אביי ודאי דריש ההוא דרשא דבעמך בעושה מעשה עמך מ"מ היינו דוקא לפטרו ממלקות בלבד אבל איסורא דאורייתא ס"ל דאיכא, וכדס"ל להרי"ף וסייעתו בפ"ב דיבמות גבי מכה ומקלל אביו ואמו, דאע"ג דאמרינן התם דפטור באינו עושה מעשה עמך מהך דרשא דבעמך, מ"מ איסורא איכא ולא ממעטינן ליה אלא מחיוב מיתה עיי"ש. אלא ודאי הריטב"א ז"ל הוא מכת הסוברים גדם שם אפילו לכתחילה מותר, וההיא דפרק הנחנקין דאמרינן לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו וכו' שהביאו ממנו הרי"ף וסייעתו ראייה דאיסורא מיהת איכא, מוקי לה הריטב"א דוקא בשעשה תשובה וכדעת ר"ת וסייעתו ז"ל. ולהכי שפיר הוקשה לו להריטב"א ז"ל שם לאביי כיון דלא אשכחן בשום דוכתא שהיה בזה איסורא אפילו רק לכתחילה ובכולי תלמודא לכו"ע נקט הך מיעוטא דבעמך מיעוט גמור לגמרי אפילו לענין לכתחילה.

וכן דעת רבינו ירוחם ז"ל (נתיב ראשון חלק ד') דאפילו בן לגבי אב שרי אפילו לכתחילה באינו עושה מעשה עמך, וההיא דהנחנקין דאמרינן לכל אין הבן נעשה שליח לאביו וכו', היינו דוקא בעשה תשובה עיי"ש. ואף דדבריו תמוהים לכאורה דהרי לעיל מיניה שם כתב בהדיא איפכא דאפילו לא עשה תשובה איכא איסורא ומייתי ראייה מההיא דהנחנקין ע"ש, והדברים סותרים זא"ז. וכבר עמדו בזה השלטי גבורים סוף סנהדרין והב"ח ביו"ד (סי' רמ"א) והרב כנה"ג בדינא דחיי (לאוין רי"ט) ובברכ"י יו"ד שם עיי"ש. שכולם טרחו וסירסו והגיהו לשון רבינו ירוחם ועדיין הדברים יגעים ואינם מספיקים כלל להעלות ארוכה ואין

כדאי להאריך בזה. ויותר נראה דאין זה מדברי רבינו ירוחם אלא היא הגהה נוספת מבחורין והכניסוה בפנים. ועי' במישרים (נתיב א' סוף ח"ב) דמשם לכאורה קצת ראייה להאחרונים ז"ל עייש"ה. אבל אין זו ראייה כלל. דמשום דשם אין עיקר מקומו של דין זה לכן לא ביאר בהדיא דדוקא בעשה תשובה וסמך על מה שכבר ביאר במקומו ואין להאריך. והעיקר נראה כמש"כ. וכבר אשכחן כיו"ב גם במקומות אחרים בדברי רבינו ירוחם ז"ל כידוע. ועי' שם עוד לעיל מיניה שכתב דאם אמר לו אביו בלא הכשר מצוה כדי להעבירו על דת ואל תחזיר ולא תעשה מצוה פלונית לא ישמע לו משום דכתיב ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך עיי"ש.

ומעתה לפי"ז שפיר הקשו ר"ת והריטב"א והר"ן ז"ל בקידושין שם לפרש"י, וכן הרא"ם ביראים (סי' לו) ורבינו ירוחם (נתיב א' חלק ה') דחו שפיר פירש"י, משום דכל הנך ראשונים ז"ל לטעמייהו אזלי דאפילו באב כשאינו עושה מעשה עמך מותר לדעתם ז"ל אפילו לבזותו ולקללו וכש"כ שאינו מוזהר על כבודו וק"ו לזקן, ולכן שפיר השיגו על פרש"י דאשמאי היינו רשע דהיכי ס"ד שיהא מוזהר על כבודו דכיון שאינו עושה מעשה עמך אפילו לבזותו ולקללו רשאי.

אבל רש"י ס"ל דאע"ג דממעטינן שאינו עושה מעשה עמך היינו רק לענין חיובא דלא ללקי בנשיא ודיין וחבירו ולא ליחייב מיתה באביו ואמו, אבל איסורא דאורייתא איכא, ולהכי שפיר י"ל דליחייב בכבוד זקן אשמאי אע"פ שאינו עושה מעשה עמך.

וכיו"ב כתב הכסף משנה (בפ"ו מהלכות ממרים הי"א) לדעת הרמב"ם ז"ל שם שפסק דאפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבודו ומתיירא ממנו וכו' עיי"ש, דטעמו משום דלטעמיה אזיל דקאי בשיטת הרי"ף וסייעתו ז"ל דאפילו אינו עושה מעשה עמך לא אימעטי אלא מעונשין אבל איסורא איכא עיי"ש. וכ"כ בב"י (יו"ד סי' רמ) עיי"ש. וכזה ממש נימא לדעת רש"י הכא.

ואע"ג דאפילו להרי"ף וסייעתו ז"ל לא אמרינן דלענין איסורא גם כשאינו עושה מעשה עמך לא אימעטי אלא באביו ואמו אבל באחר לכו"ע שרי אפילו לכתחילה להכותו ולקללו ולבזותו כשאינו עושה מעשה עמך, וכמתבאר בסוגיא דפרק הזהב שהבאתי דאמרינן רבא אמר מילט לייטינן ליה דכתיב בעמך בעושה מעשה עמך, וכתב עלה הרי"ף ז"ל שם והילכתא כרבא, ושמעינן מהא דבכה"ג לאו עושה מעשה עמך ישראל הוא עכ"ל עיי"ש. ומבואר דאפילו לכתחילה שרי לקללו כשאינו עושה מעשה עמך, דהא התם לכתחילה קאמר רבא דמילט לייטינן ליה. ואף דמגוף הסוגיא דהתם אין הכרח כ"כ דיש מקום לדחות ע"פ דברי התוס' שם בד"ה בעושה מעשה וכו' עיי"ש היטב. מ"מ מדברי הרי"ף נראה בהדיא דהדברים כפשטן, וכן מתבאר מדברי נמוק"י והרא"ש שם עייש"ה ואין להאריך. והרא"ש והרב נמוק"י ז"ל קיימי בשיטת הרי"ף בפ"ב דיבמות שם דגם באינו עושה מעשה עמך איסורא איכא וכמבואר שם עיי"ש. וע"כ דמחלקי בין אב לאחר, וכן מבואר להדיא מלשון הרי"ף והרא"ש שם עיי"ש.

וכן מבואר להדיא בפ"ק דב"ב בעובדא דבבא בן בוטא דאמרינן א"ל נלטייה מר וכו', א"ל ולא יהא אלא נשיא וכתיב ונשיא בעמך לא תאור, א"ל בעושה מעשה עמך והאי לאו עושה מעשה עמך הוא, א"ל מסתאפינא מיניה עיי"ש. הרי דשרי אפילו לכתחילה לקללו כשאינו עושה מעשה עמך, דלגמרי אימעטי. וכן מבואר בהדיא בשאלתות פרשת קרח (שאלתא קלד) שכתב ז"ל: דאסור להון לדבית ישראל למילט איניש חבריה וכו' וה"מ היכא דעושה מעשה עמך אבל אינו עושה מעשה עמך שרי למילטייה דכתיב ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך וכו', ברם צריך למימר מהו שיעשה שליח לאביו להכותו ולקללו מי אמרינן וכו' או דילמא כיון דהוא מחייב מכבוד אביו ליעביד אחר דלא מיחייב בכבודו ולא ליעביד איהו, ת"ש דאמר רב"ה וכו' לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי מבואר להדיא כדכתיבנא. ועי' ג"כ לעיל פרשת וישב (שאלתא כז) עיי"ש.

וכן נראה מוכרח מדברי הגאונים ז"ל שהביא בסמ"ג (לאוין ריט) וז"ל: הורו הגאונים ז"ל שמי שנתחייב שבועה לבנו אינו משביעו בשבועת האלה כמו שרגילים להחרים באלה

ובנידוי ובשמתא וכיו"ב, שהרי זה בא לקללת אביו, אלא משביעו שבועה שאין בה אלה עכ"ל עיי"ש. וכ"כ הרמב"ם (בפ"ה מהלכות ממרים) והביאו ג"כ בטיו"ד (סי' רמ"א) עיי"ש. וכיו"ב איתא בתשובת הגאונים הביאה הב"ח שם והט"ז שם (סק"ב) עיי"ש.

וראיתי להכנה"ג ביו"ד בהגהות הטור שם וכ"כ בביאורו לסמ"ג שם שכתב עלה וז"ל: ונ"ל דזהו לפי סברתם דאפילו בלא עשה תשובה איסורא מיהא איכא, אבל לדעת התוס' ורבינו ירוחם דכלא עשה תשובה מותר להכותו ולקללו, אפשר דמשביעו אפילו בשבועת האלה שהרי אם נשבע באמת אין כאן אלה ואם נשבע לשקר אינו עושה מעשה עמך הוא ומותר להכותו ולקללו, ומיהו אפשר דאפילו לדעת התוס' ורבינו ירוחם נמי אינו משביעו בשבועת האלה דאינו דומה למקלל ומכה אביו אחר שעשה העבירה למקלל ומכה אם יעשה את העבירה, עכ"ל. ואומר אני דלענ"ד אע"ג דודאי סברתו האחרונה אמת ולדעתי משנה ערוכה היא (בפרק שבועת העדות לה). דתנן דמקלל עצמו לוקה והיכי משכחת לה והרי כיון דמקלל עצמו ועובר בלאו דהשמר לך וגו' הו"ל אינו עושה מעשה עמך וליכא למ"ד דלוקה, וע"כ מוכרח לומר דלא מיקרי אינו עושה מעשה עמך אלא אחר שכבר עשה העבירה משא"כ הכא דעכשיו בעבירה זו הוא שעושה מה שאינו מעשה עמך שפיר חייב על קללת עצמו דבשעת קללה אכתי בכלל עושה מעשה עמך הוא.

וא"כ ההיא דהגאונים נמי הו"ל ממש כנידון זה דבשעה שמקללו אכתי בכלל עושה מעשה עמך הוא אלא דבשבועה זו עצמה עכשיו הוא שבא להוציא עצמו מן הכלל, שפיר מתחייב הבן על קללתו. אלא דמ"מ ע"כ מוכרח דהגאונים ז"ל קיימי בשיטת הרי"ף וסייעתו ז"ל וגם הרמב"ם ז"ל לטעמיה אזיל דקאי בשיטה זו, דאל"כ קשה מ"ש בנו מאחר, דהרי אחר נמי דאינו מתחייב מיתה על קללת חברו מ"מ מיתה עובר בלאו ובר מלקות הוא, אלא ודאי ע"כ היינו טעמא דאחר ממנ"פ שרי, משום דהרי אין כאן אלה אלא בנשבע לשקר, וא"כ הו"ל אינו עושה מעשה עמך, לא משום שבועתו דודאי בזה לא מיפטר מצד אינו עושה מעשה עמך וכמו שביארנו, אלא מצד כפירתו שכופר הטענה דעובר בלא תעשוק ולא תגזול, דודאי אין דעתו לפרוע עוד מכיון שכופר בבית דין ומקבל עליו שבועה, ולענין זה הו"ל עבירה שכבר עשה קודם הקללה. דשפיר הו"ל בכלל אינו עושה מעשה עמך ומותר אפילו לכתחילה לקללו וליכא בזה שום חשש איסור. משא"כ באביו דנהי דלא מיחייב מיתה באינו עושה מעשה עמך מ"מ איסורא איכא לכתחילה ולהכי אסרו הגאונים והרמב"ם ז"ל וכמו שביארנו דאפילו לדעת הרי"ף והרמב"ם וסייעתם מ"מ באחר מודו דבאינו עושה מעשה עמך אפילו לכתחילה שרי, והשתא א"כ הדרא קושיא לדוכתא לפרש"י ז"ל כמו שהקשו כל הראשונים ז"ל.

אבל נראה דס"ל לרש"י דאע"ג דלקושטא דמילתא הכי הוא מ"מ שפיר קאמר ת"ק י"כול אפילו מפני זקן אשמאי' והוצרך למעוטיה מקרא, משום דשפיר הוה סד"א דאע"ג דפטריה קרא באינו עושה מעשה עמך מ"מ איסורא איכא כמו באב, והילכך חייב נמי בכבודו ולזה איצטריך קרא למעוטיה. ולפי"ז לאיסי ב"י דלא משמע ליה קרא למעוטי אשמאי ואמר דכל שיבה במשמע, ע"כ צ"ל דאין הכי נמי דלקושטא דמילתא דגם באחר איכא מיתה איסורא לכתחילה אפילו באינו עושה מעשה עמך, ומהכא גופא שמעינן לה, כיון דכל שיבה במשמע אפילו אשמאי, ולק"מ קושית הראשונים ז"ל לפרש"י לשיטתו.

ומעתה א"כ ממילא מבואר דע"כ לא קיי"ל כאיסי ב"י כיון דסתמא דגמרא בפ"ק דבב"ב ובפרק הזהב נקט בפשיטות דבאינו עושה מעשה עמך באחר מיתה אפילו לכתחילה שרי לקללו, והיינו ע"כ דלא כאיסי ב"י לפרש"י ז"ל, ועפ"ז אתי שפיר לפי גירסת קצת ראשונים ז"ל שהבאתי לעיל, ולפי מה שביארנו לעיל דרבא פסק דלא כאיסי ב"י ואביי פסק הלכתא כוותיה, דהשתא רבא ואביי בסוגיא דפרק הזהב שם לשיטתייהו אזלי, דרבא דאמר מילט לייטינן ליה משום דאינו עושה מעשה עמך לשיטתו אזיל דס"ל דלא קיי"ל כאיסי ב"י וא"כ אפילו לכתחילה ליכא איסורא באחר שאינו עושה מעשה עמך, אבל אביי דאמר אודועי מודעינן ליה ולא לייטינן ליה לשיטתו אזיל דפסק כאיסי ב"י וא"כ אפילו באחר ע"כ איכא איסורא מיתה לכתחילה להכי ס"ל דלא לייטינן ליה. ומתורץ בהכי שפיר קושית הריטב"א ז"ל שהבאתי לעיל ברווחא.

והשתא ממילא מיתרץ בהכי מה שהקשו הראשונים ז"ל לפרש"י מההיא דפרק כל הגט ופרק הנזיקין דאמרין בתמיה ומקמיה פלגא ניקום, דלפי מה שנתבאר לק"מ, ואדברא מזה תהיה עוד ראייה נוספת לדעת רש"י וסייעתו ז"ל דאין הלכה כאיסי בין יהודה ורש"י לטעמיה אזיל.

וראיתי באזהרת הר"י אלברגלוני ז"ל במנין הלאוין דקללת דיין שכתב וז"ל: והמקלל דיין ונשיא עושה מעשה אמוני זך להיות המקלל דיין אשמאי, ונשיא עובר נכון ונאה לפני הניחו לו ויקלל כי אמר לו ה', עכ"ל עיי"ש. ודבריו אלו תמוהים מאד לכאורה, דמבואר מדבריו ז"ל דס"ל דאשמאי היינו רשע כפרש"י ז"ל מדכתב דמקלל דיין אשמאי פטור וזך מפשע, וא"כ גם בההיא דקאמר איסי ב"י דאפילו זקן אשמאי במשמע היינו אפילו רשע, ואיך כתב 'ונשיא עובר נאה ונכון לפני הניחו לו ויקלל' וכו', דמבואר דס"ל דאפילו לכתחילה שרי לקללו כיון דקיי"ל כאיסי ב"י דאפילו לכבודו חייב. והדברים סותרים זא"ז. אבל לפי מה שביארנו הדבר נכון מאד, דבאמת ס"ל לרבינו הר"י אלברגלוני ז"ל כדעת הסוברים דלא קיי"ל כאיסי ב"י, ובזה הנה אשכחן חבר לרש"י ז"ל בכל שיטתו ופירושו.

והנה גם הרא"ש בקידושין שם וכן הסמ"ג (בעשין יג) דחו פרש"י מטעם הנ"ל אע"ג דהרא"ש והסמ"ג הם מהסוברים כדעת הר"י וסייעתו, וא"כ לכאורה לק"מ לפמשכ"ל, אבל לק"מ לפי מה שביארנו דאפילו להר"י וסייעתו היינו דוקא באב אבל באחר מודו דאפילו איסורא לכתחילה ליכא, וא"כ שפיר הקשו לפי שיטתם. וגם כי הרא"ש והסמ"ג לטעמיהו אזלי דס"ל דאפילו באב שאינו עושה מעשה עמך עכ"פ לא מיחייב בכבודו, וכפשטות סוגיא דב"ק (צד.) וב"מ (סב.) דפרכינן 'והני מפני כבוד אביהם מי מיחייבי' עיי"ש, וכמבואר בסמ"ג (עשין קיג) וברא"ש בתשובתו (כלל טו ס"ה) והובאה בקיצור בטיו"ד (סי' ר"מ) עיי"ש, וא"כ כ"ש באחר דלא מיחייב בכבודו כשאינו עושה מעשה עמך ושפיר הוקשו לפרש"י לפי שיטתם. ומ"מ לפי מה שביארנו שיטת רש"י וסייעתו לק"מ וכמו שנתבאר.

והנה הרמ"א (בד"מ סי' ר"מ) הקשה למש"כ הרא"ש בתשובה דאח גדול שביזה אחיו הקטן שהוא תלמיד חכם ונידהו הקטן דיפה עשה דכיון שאינו נושא פנים לתורה הו"ל אינו עושה מעשה עמך ואינו חייב בכבודו, ותמה הרמ"א ז"ל שם דמ"ש מאב שעבר עבירה דס"ל להרא"ש גופיה דאסור לבן לנדותו אע"פ שלא עשה תשובה, והניח בצ"ע עיי"ש. ועי' מש"כ בזה כבר לעיל במצות כיבוד אב, אבל לפי מה שביארנו לק"מ דדוקא בבן לגבי אביו הוא דס"ל להרא"ש הכי אבל באחר שחייב בכבודו כרב ונשיא וזקן כל שאינו עושה מעשה עמך אפילו לכתחילה שרי לבזותו ולקללו, והלכך באחיו הגדול נמי ס"ל להרא"ש דנהי דרבייה קרא לכבוד מקרא דכבוד את אביו, מ"מ די לנו לאוקמי ריבויא לחייבו שיהוג בו כבוד כבזקן ודיין ונשיא אבל לא שיתחייב בכבודו ממש כבאביו, וזה פשוט.

ולפמש"כ הב"ח (בסי' רמ"א) דאפילו להר"י וסייעתו בלא עשה תשובה ליכא איסורא אלא מדרבנן עיי"ש בלא"ה לק"מ דלא אשכחן דהחמירו אלא באב אבל באחיו הגדול לא אשכחן ומהיכא תיתי, אלא דלא ידענא מנ"ל הא להב"ח ומדברי כל הראשונים ז"ל נראה דמדאורייתא הוא דאסור באב ואין להאריך בזה כאן.

ועכ"פ מתבאר דלפי מאי דפרש"י דזקן אשמאי היינו רשע מלא אשמות ע"כ מוכרח דאין הלכה כאיסי ב"י ולכן רש"י לטעמיה אזיל ונקט בפירושו על התורה דלא כאיסי ב"י, ובשיטה זו קיימי גם שאר הראשונים שהבאתי. ומעתה לפ"ז היה אפשר לומר גם לדעת רבינו הגאון ז"ל דקאי בשיטה זו, ומהאי טעמא לא הוצרך להזכיר אלא זקן דפירושו כת"ק או כריה"ג ולדידהו שיבה לא כתיב בקרא אלא כדי לאשמעינן פירושא דזקן וכמו שכתב הרא"ש שהבאתי לעיל. ולולא דברי רבינו הגאון ז"ל שבאזהרותיו על סדר עשרת הדברות שהבאתי לעיל הוה אפשר לומר ג"כ בפשיטות דס"ל כדעת הר"י ז"ל דלמאי דקאמר איסי ב"י דכל שיבה במשמע אין הדבר תלוי אלא בזקנה בלחוד, וזקן דכתיב בקרא זקן ממש הוא, דאיסי ב"י פליג בין את"ק ובין אריה"ג ולא תליא מידי בחכמה לדידהו, וכבר ביאר הרמב"ן ז"ל בחי' שם שיטה זו על נכון והביאו הר"ן שם עיי"ש, והלכך לא הביא שיבה כלל, דהיינו הך, אלא דשם באזהרותיו מבואר בהדיא דעת רבינו הגאון ז"ל דבחכמה הוא

דתליא מילתא, וא"כ ע"כ אין לנו בדעת רבינו הגאון ז"ל אלא כמו שביארנו דקאי בשיטת הסוברין דאין הלכה כאיסי ב"י.

אלא דלא מתיישב בכל זה רק מאי דלא הזכיר הגאון הכא והתם אלא זקנה בלבד ולא שיבה, אבל מה שלא הזכיר שם אלא הידור בלבד ולא קימה הוא תמוה לכאורה, דאע"ג דגם הרמב"ם ז"ל וכל סייעתו לא מנו בזה אלא מצוה אחת הרי כבר ביאר הרמב"ם טעמו בספר המצוות שם שכתב וז"ל: שצונו לכבד החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם, והוא אמרו יתעלה מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ולשון ספרי תקום והדרת קימה שיש בה הידור וכו' עכ"ל עיי"ש. ופשוט דמה שהביא לשון הספרא היינו כדי לתת טעם אמאי לא נמנה קימה והידור בשתי מצוות, שהרי בא ציווי בכל אחד בפני עצמו, ולזה הביא לשון הספרא דמתבאר משם דאין הידור ענין בפני עצמו ולא נכתב אלא כדי לפרש מצות קימה איך היא ובאיזה ענין מתקיימת, וכדדריש תקום והדרת קימה שיש בה הידור, ולמעוטי שלא יקום מפניו בבה"כ ובבית המרחץ ולא מרחוק, וכדאייתא נמי בברייתא בפ"ק דקידושין שם.

אבל רבינו הגאון שם באזהרותיו שלא הזכיר אלא הידור בלבד ולא הזכיר קימה כלל הוא מתמיה לכאורה שהניח את העיקר דהיינו קימה שהיא עיקר המצוה ולא הזכיר אלא את הטפל דהיינו הידור דלא נכתב אלא כדי לפרש מצות קימה. מיהו קצת אפשר לומר דכיון דלא אמרה תורה קימה אלא במקום שיש הידור ממילא מבואר דקימה גופא בכלל הידור הוא, והא דאצטרך קרא למיכתב כלל קימה ולא כתב הידור לחוד, היינו רק כי היכי דלא נימא דיהדרנו בממון וכדאמר בברייתא שם עיי"ש, אבל ודאי דמהידור שמעינן נמי קימה כיון דאין קימה אלא במקום שיש הידור בקומו, ולהכי שפיר הזכיר הגאון הידור דהוי נמי בכלל קימה וממילא נשמע דליכא מצוה אלא במקום ובגוונא שיש בו הידור. משא"כ אם לא היה מזכיר אלא קימה לא הוה שמעינן מענין המצוה ואופן קיומה כלום. דהוה סד"א דבכל מקום ובכל גוונא מתקיימת המצוה ואע"ג דאכתי גם השתא בהידור איכא למיטעי דיהדרנו בממון, איכא למימר דלא חשש הגאון לזה כ"כ דאין כאן מקומו לבאר כל פרטי דיני המצוה, ולהכי ניחא ליה טפי למנקט לשון הידור דמתבאר מיניה טפי מענין המצוה ממה שמתבאר מלשון קימה, ותרווייהו לא רצה הגאון להזכיר כי היכי דלא נטעה לומר שמונה אותם בשתי מצוות. ולא כן היה דעת הגאון שם אלא קאי שם בשיטת הרמב"ם וסייעתו למנותם רק במצוה אחת.

איברא דלפי מאי דמשמע בפירש"י בקידושין שם (לג.) דמאי דקאמר בברייתא יכול יהדרנו בממון, היינו בממון דוקא ולא בהידור אחר, וכן פי' הרב קרבן אהרן בספרא שם עיי"ש, א"כ אין זה מספיק לתרץ דברי רבינו הגאון שם, דלפי"ז טפי הו"ל למניקט קימה דהוי עיקר המצוה משא"כ הידור דמשמעו רק בממון, ואין זה לפי האמת ענין המצוה כלל, אלא דלזה אפשר לומר דהגאון אינו מפרש כן אלא ס"ל דמאי דקאמר יכול יהדרנו בממון, אפילו בממון קאמר. ומדברי המהרי"ט ז"ל בחי' שם נראה שהבין כן גם בכוונת פירש"י שם עיי"ש בדבריו, ואף דמפירש"י לא משמע הכי, מ"מ בדעת רבינו הגאון ז"ל שפיר יתכן לומר כן.

אלא דמלבד דכל זה דחוק, בלא"ה לשון רבינו הגאון שם באזהרותיו מגומגם וקשה להולמו, ויותר היה נראה לי דטעות סופר נפל שם בהעתקה ובמקום 'קן' צ"ל 'קם', וביאור דבריו שם הוא ע"פ המכילתא שהביא בילקוט שיר השירים על הפסוק גן נעול וגו', דאמרינן התם: גן נעול אחותי כלה זו התורה שנעולה עד שבא משה ופתחה תורת חכם מקור חיים עיי"ש. וזהו שכתב הגאון 'גן חכמת קם' (ר"ל אם חכמת בתורה הנקראת גן אז צויתי עליך מצות קימה לקום מפניך) זקן הדרהו (ר"ל והדרת פני זקן), ובוה דברי רבינו הגאון ז"ל שם מסכימים עם מש"כ כאן דגם שם מונה קימה והידור בשתי מצוות, אלא דשם הזכיר גם שיבה, רק שנמשך אחר תרגום אונקלוס שתרגם 'מן קדם דסבר באורייתא תקום ותהדר אפי סבא', והיינו ממש כדברי הגאון שם.

והנה בכוונת המתרגם נסתפק הרמב"ן ז"ל (בפי' עה"ת פרשת קדושים) דמתחילה כתב שם דס"ל למתרגם כריה"ג דאין זקן אלא מי שקנה חכמה, וכוונתו כדפירש"י ושאר ראשונים

שם (בסוגיא דפ"ק דקידושין לב): דלריה"ג מדקפיד אחכמה אמרינן שיבה נמי לאו זקן אשמאי קאמר עיי"ש, ולהכי תרגם נמי בשיבה דסבר באורייתא. ושוב צדד לומר דגם דעת אונקלוס כאיסי ב"י וכדאיפסיקא בגמרא הילכתא כוותיה דאפילו זקן אשמאי, וז"ל שם: ויתכן שגם דעת אונקלוס כן אבל יתרגם יניק וחכים בשיבה שבכללה כל השיבות בין שיבת התורה ובין שיבת הימים עכ"ל עיי"ש. וגם בחי' בסוגיא דקידושין שם כתב הרמב"ן כפירושו האחרון וז"ל שם: מדקיי"ל כאיסי ב"י תימה היכי מתרגמינן מן קדם דסבר באורייתא תקום, ואפשר דס"ל כמ"ד אפילו יניק וחכים ואע"ג דאנן מזקן מרבינן ליה מתרגמינן הכי למימר קימה אף איניק וחכים דאתי זקן וגלי אשיבה דבין יניק וחכים בין זקן ובור במשמע עכ"ל עיי"ש. וכיו"ב הבין גם הריטב"א בחי' שם בדעת התרוגם עיי"ש.

וכן הר"ן נסתפק בדעת המתרגם אלא דנראה דדעתו נוטה יותר לפירוש הראשון של הרמב"ן ז"ל, וז"ל: וכן נראה דעת אונקלוס שתרגם מפני שיבה תקום מן קדם דסבר באורייתא תקום, ואע"פ שתרגם שיבה 'סבר באורייתא' וזקן תרגם 'סבא', ושמעותנו לדברי הכל שיבה מדנפשיה אפילו אשמאי במשמע אי לאו דגלי עליה זקן, אפשר שעשה כך כדי לסמוך קימה לת"ח לפי שהכתוב סמך קימה לשיבה, או שהיה אונקלוס חולק על התנאים הללו ואנן קיי"ל כמאי דפסקינן בגמרא עכ"ל הר"ן ז"ל עיי"ש. מבואר דמתחילה בעיקר כוונת המתרגם הוה ס"ל כפי' האחרון של הרמב"ן ז"ל אלא דבביאור לשון התרוגם היה לו דרך אחרת דס"ל דהמתרגם שתרגם זקן 'סבא' היינו סבא הדיוט, ולהכי הוקשה לו דהא לכולהו תנאי שיבה מדנפשיה אפי' אשמאי במשמע אלא דלת"ק וריה"ג ס"ל דכיון דגלי לן קרא דסקן דקפיד אחכמה אית לן למימר דגם שיבה לאו אשמאי הוא. ומכיון דלהתרוגם זקן פירושו אשמאי המיכא תיתי ליה לומר דשיבה היינו דסבר באורייתא, ועל זה מתרץ הר"ן דלפי האמת גם להמתרגם פירושא דקרא הוא דזקן היינו חכם ושיבה היינו אשמאי וכדס"ל לאיסי ב"י דקיי"ל כוותיה, אלא דכדי לסמוך קימה לת"ח הפך בתרגומא דקרא, אבל הרמב"ן והריטב"א ז"ל ס"ל דאפילו אשמאי במשמע כאיסי ב"י, אלא דתרגם בשיבה דסבר באורייתא לרבנותא בעלמא לומר דאפילו חכם בכלל קימה אע"ג דבקרא גבי זקן דהיינו חכם לא כתיב אלא הידור והיינו משום דאתי זקן וגלי אשיבה דגם חכם בכלל. ובאמת דזהו דחוק טובא, דלפי"ז לא הזכיר התברגם אשמאי כלל והיכי יתכן לומר דסבר כאיסי, ולדרכו של הר"ן אתי שפיר טפי, אלא דגם פירושו דחוק הרבה כמבואר.

ולכל הדוחק הזה לא הוצרכו אלא משום שהוקשה להם ז"ל מדקיי"ל כאיסי ב"י ולא ניחא להו לומר שיתרגם המתרגם שלא כהילכתא, אבל לפי דעת הסוברים דלקושטא דמילתא אין הלכה כאיסי ב"י, דברי המתרגם אתו כפשטן ואין צריך לכל הדוחק הזה וזה סייעתא נכונה לדעתם. הן אמת כי הר"ן ז"ל שם בסוף דבריו כתב וז"ל: או שהיה אונקלוס חולק על התנאים הללו ואנן קיי"ל כמאי דפסקינן בגמרא עכ"ל, הרי דאפילו אם יהיו דברי המתרגם כפשטן ניחא ליה דאונקלוס חולק ואנן לא קיי"ל כוותיה, מ"מ הרי ראינו דהרמב"ן ז"ל לא ניחא ליה שיהיו דברי המתרגם שלא כהילכתא וכן דעת הריטב"א שם וכ"כ בתשובת רב יהודאי גאון ז"ל שהובא בתשובות הגאונים (דפוס ליק) דכל היכא דפליגי רבנן במילתא ומתרגם אמר קרא כחד מינהון הילכתא כוותיה עכ"ל עיי"ש. וכן הוא בתורתן של ראשונים (ח"ב) בשם תשובת רב נטרונאי גאון עיי"ש. ועי' בהשגות הרמב"ן על ספר המצוות להרמב"ם (שורש חמישי) ומש"כ המפרשים שם לתרץ דעת הרמב"ם עיי"ש ואין להאריך.

ובלא"ה דברי הר"ן מגומגמים אצלי במש"כ דאונקלוס חולק על התנאים הללו דהרי לפי דרכו ז"ל אין נפקותא לדינא בין המתרגם לאיסי ב"י דפסקינן כוותיה בגמרא דלא פליגי אלא בפירושא דקרא דלמתרגם שיבה הוא חכם וזקן הוא אשמאי ולאיסי ב"י הוא איפכא, ומה הוא זה שכתב דאנן קיי"ל כדפסקינן בגמרא והרי ליכא בינייהו אלא משמעות דורשין. ולכן נראה דמש"כ הר"ן או שהיה אונקלוס חולק על התנאים הללו וכו', כוונתו לומר דנאמר דדברי התרוגם כפשטן כפירוש הראשון של הרמב"ן ז"ל דס"ל כריה"ג דאפילו יניק וחכים אבל אשמאי לא וחולק על ת"ק דאמר זקן והוא חכם בעינין וגם פליג על איסי ב"י דאמר כל שיבה במשמע ואפילו אשמאי, ולפי שראה הר"ן ז"ל כמה יש מן הדוחק בפירושו הראשון בדברי המתרגם לכן הוסיף וכתב דאפילו אם נקבל הדברים כמשמען מ"מ כיון דהך מילתא תליא בפלוגתא דתנאי אין לנו אלא כדפסקינן בגמרא הילכתא כאיסי, כלומר

ודברי המתרגם הם דלא כהילכתא. וכן ראיתי לרבינו בחיי ז"ל (בפרשת קדושים) דהבין דברי המתרגם כפשטן ודלא כאיסי ב"י עיי"ש.

ועכ"פ דברי רבינו הגאון באזהרותיו שם מכוונים ממש עם התרגום כמעט מילה במילה וכל מה שנפרש בדברי התרגום נוכל לפרש גם בדברי רבינו הגאון שם ע"פ מה שהגהתי וביארתי דבריו ואין להאריך.

ועכ"פ מבואר דעת רבינו הגאון ז"ל כאן וסייעתו למנות קימה והידור בשתי מצוות, ולפי מה שביארתי לעיל גם באזהרותיו אשר על סדר עשרת הדברות כן דעתו, מיהו גם לפי הנוסחא אשר לפנינו שם דמבואר דדעתו ז"ל שם למנותן במצוה אחת כדעת הרמב"ם וסייעתו ז"ל אין בזה תימה מה שדבריו דהתם סותרים לדבריו דהכא דס"ל דשתי מצוות הן, וכיו"ב מבואר אצלנו עוד בכמה מקומות אחרים.

והנה כבר הבאתי לעיל דברי הרמב"ם ז"ל מה שביאר טעמו למנותן במצוה אחת מדתניא בספרא תקום והדרת קימה שיש בה הידור, דמבואר דקימה היא המצוה ולא נכתב הידור אלא כדי ללמד על קימה, אלא דדברי הרמב"ם ז"ל תמוהים אצלי לכאורה מדאמרינן בההיא ברייתא גופא 'יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת, מה קימה שאין בה חסרון כ"ס אף הידור שאין בו חסרון כ"ס', ובגמרא בסוגיא דקידושין (לג.) פרכינן עליה: וקימה אין בה חסרון כ"ס מי לא עסקינן דקא נקיב מרגינתא אדהכי והכי קאים מקמיה ובטיל ממלאכתו, ומשני אלא אקיש קימה להידור מה הידור שאין בו ביטול מלאכה אף קימה שאין בה ביטול, ואקיש נמי הידור לקימה מה קימה שאין בה חסרון כ"ס אף הידור שאין בו חסרון כ"ס, עיי"ש. ומבואר מזה לכאורה בהדיא דקימה והידור שני ענינים חלוקים בפני עצמן הן, וכמו דהידור מלמד על קימה הכי נמי קימה מלמדת על הידור, והיינו מתורת היקש ככל שני דברים דאיתקשו להדדי אף דכל אחד ענין לעצמו, וע"כ הא דדרשינן ברישא נמי 'תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור' היינו ג"כ רק מתורת היקש בעלמא, אבל ודאי הידור ענין מיוחד בפני עצמו הוא. וא"כ ממקום שבא הרמב"ם ז"ל להביא ראיה משום סתירתו.

מיהו לזה אפשר לומר עפ"מ דפירש"י שם בד"ה אף הידור שאין בו חסרון כ"ס וז"ל: וע"כ לא נכתב הידור אלא לדרוש כדאמרן למעוטי עמידה מרחוק ולמעוטי בית המרחץ וכדאמרן עכ"ל עיי"ש. ודבריו אלו סתומים ואין מובן לכאורה מאי בעי רש"י בזה ולאזה צורך כתב כן, וכבר עמד בזה הרב מהרי"ט ז"ל בחי" שם, וכתב עלה וז"ל: וקשה דלמה לו לרש"י לומר שנכתב לההיא דלעיל הא איצטרך שפיר לגלויי על קימה דפטור בשעת מלאכה וכו', וי"ל דרש"י הוקשה לו דהא בין קימה בין הידור יש במשמען חסרון כ"ס (ר"ל דבקימה שייך ביטול מלאכה ובהידור שייך הידור בממון) והיאך נלמוד שתום מן הסתום ממנו, ועוד כיון דקימה במקום הידור קאמר א"כ לאו מילתא אחריתא היא והיכי מקשינן להו, לכך פירש"י דודאי קימה שיש בה הידור קאמר והא דאמרינן מה קימה שאין בה חסרון כ"ס כלומר לאו דמילתא באנפי נפשה היא אלא תנאי של קימה שתהא במקום הידור ואין לך לדרוש הידור בפני עצמו דהוה משמע בכל מיני הידור אף בממון, שלא נכתב לרבות אלא למעט ממשמעות דקימה דהוה משמע בכל מקום עכ"ל עיי"ש.

ולפי"ז מבואר דלפירש"י הא דאמרינן 'ואקיש נמי הידור לקימה מה קימה שאין בה חסרון כ"ס אף הידור' וכו', הך לישנא לאו דוקא, דודאי הידור דכתיב בקרא לאו ענין בפ"ע הוא ואינו אלא דקדוק ותנאי של קימה בלבד, והא גופא קאמר בברייתא, מה קימה שאין בה חסרון כ"ס אף הידור וכו', כלומר שאינו ענין בפ"ע שתוכל לרבות בו יותר ממה שיש בכלל קימה אלא אינו אלא תנאי של קימה ולא אתי אלא למעט ממשמעות דקימה דמשמע בכל ענין ובכל מקום.

ומעתה זו היא ג"כ דעת הרמב"ם וסייעתו ז"ל ושפיר הביא הרמב"ם ז"ל ראיה דכיון דאמרינן תקום והדרת לא אמרתי לך קימה אלא במקום שיש הידור שמעינן דהידור לאו מילתא באנפי נפשיה הוא שיהא נמנה מצוה לעצמו אלא תנאי של קימה הוא בלבד ואין כאן אלא מצות קימה.

אמנם מלבד דפשטן של דברים בברייתא ובסוגיא דגמרא לא משמע הכי כלל, יש לתמוה על זה דבהדיא מבואר בספרא (פרשת קדושים) דקתני 'איזהו הידור לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו' וכו' עיי"ש. והרי זה מבואר בהדיא דהידור ענין בפני עצמו ואינו תנאי של קימה בלבד, וכן במדרש (במדבר רבה פט"ו) קתני 'הלכה בתוך כמה אמות חייב אדם לעמוד מפני הזקן, כך שנו חכמים בתוך ד' אמות חייב אדם לעמוד מפני הזקן שנאמר מפני שיבה תקום, ושואל בשלומי בתוך ד' אמות. ואיזהו הידור אמרה תורה והדרת שלא יעמוד במקומו ולא ישב במקומו ולא יהא סותר את דבריו וכשהוא שואל הלכה שואל ביראה ולא יקפוץ להשיב ולא יהא נכנס לתוך דבריו' וכו' עיי"ש. וכן הוא בתנחומא שם עיי"ש. ויותר מבואר בתוספתא (פרק בתרא דמגילה) דקתני 'איזהו קימה שאמרה תורה מפני שיבה תקום, עומד מפניו שואל ומשיב בתוך ד' אמות, איזהו הידור שאמרה תורה והדרת פני זקן לא יעמוד במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו, נוהג בו מורא ויראה משא ומתן כניסה ויציאה וכן קודמין לכל אדם' עיי"ש. הרי מפורש להדיא דהידור הוא ענין מיוחד לעצמו כמו קימה וזה דבר מתמיה טובא על הרמב"ם וסייעתו ז"ל.

הן אמת שלא ראיתי להרמב"ם ז"ל ולא לסמ"ג ולא לטור יו"ד (סי' רמ"ד) שמביאין דיני הידור כלל, רק בדיני כבוד רבו (פ"ה מהלכות ת"ת ה"ו) כתב הרמב"ם וז"ל: ולא ישב במקום רבו ולא יכריע דבריו בפניו ולא יסתור את דבריו וכו' עכ"ל עיי"ש בכ"מ ובלח"מ, אבל לקמן (בפ"ו) דמיירי מדיני קימה והידור לשיבה וזקן לא הביא מכל זה כלום, וכן הטור לא הביא זה אלא לעיל (בסי' רמ"ב) דמיירי בכבוד רבו ולא בסי' רמ"ד דמיירי מדיני קימה והידור, והדבר תמוה מאד דהרי בהדיא מבואר כן בספרא ובתוספתא ובמדרש רבה ותנחומא לענין הידור זקן דעל קימה והידור דקרא קאי התם.

וראיתי להרא"ם ז"ל ביראים (סי' ל"ו) שחידש בזה שיטה חדשה לעצמו וכתב דלמאי דקיי"ל כריה"ג דאין זקן אלא מי שקנה חכמה, היינו לומר שקנה חכמה ממנו, דהיינו שהוא רבו, ומביא ראיה לזה מדאמרינן התם על ברייתא זו 'אמר אביי לא שנו אלא ברבו שאינו מובהק אבל רבו מובהק כמלא עיניו', משמע דמ"מ רבו בעינן. ואמרינן נמי (במס' אבות) 'הלומד מחבירו פרק אחד הלכה אחת אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד', ומשמע אבל לא למד ממנו אינו צריך. ואמרינן בקידושין (בפ"ק) 'שני שלישי שנית ל'ו בספר תהילים ולא עמד מפני', תימה, אלמא מטעם לימוד היה צריך לעמוד, עכ"ל עיי"ש. ושוב מסיק בסוף דבריו דמ"מ מדרבנן אפילו לא למד ממנו אלא יודע יותר ממנו צריך לקיים בו קימה והידור, כדאמר רבא (בפרק ואלו הן הלוקין) 'כמה טפשי הני שאר אינשי דקיימי קמי ס"ת ולא קיימי קמי גברא רבא' וכו' עכ"ל עיי"ש. והביאו ג"כ בסמ"ג (עשין יג) בקיצור, ומשמע דמסכים עמו בזה עיי"ש.

וכן הביאו בהגהות מיימוניות (פ"ה מהלכות ת"ת ה"ט), אלא דשם הוסיפו עוד בדברי הרא"ם דאינו חייב מן התורה לעמוד אלא מפני רבו מובהק עיי"ש, וזה תימה, דמלבד דליתא הכי בדברי הרא"ם ז"ל גופיה בספר יראים שם ולא בסמ"ג שם, לא יתכן כלל לומר כן כמבואר בסוגיא דקידושין גופא שמביא הרא"ם ז"ל עיקר ראייתו משם, דהרי הא דיליף בברייתא מקרא דתקום והדרת דלא יעמוד מפניו אלא בתוך ארבע אמות מוקי לה אביי ברבו שאינו מובהק, וא"כ מבואר דאפילו רבו שאינו מובהק דאורייתא הוא. וכן מוכרח ע"כ מהראיה שהביא הרא"ם ז"ל ממה ששנינו באבות 'הלומד מחבירו אפילו פרק אחד הלכה אחת או אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד', וכן מהראיה שהביא הרא"ם מההיא דשני שלישים שנית ל'ו וכו', מבואר בהדיא דאפילו אינו מובהק דהא רבו מובהק אינו אלא שרוב חכמתו ממנו. ולכן דברי הגה"מ אלו תמוהים אצלי אם אין שם ט"ס בזה ואין להאריך.

ועי' בריטב"א שם שהביא ג"כ דברי הרא"ם אלו והשיג עליו והשיב על ראיותיו עיי"ש בדבריו. ובאמת דבמ"ר ותנחומא (פרשת בהעלותך) שהבאתי לעיל משמע כדעת הרא"ם ז"ל דאחר דמבאר והולך שם דיני קימה והידור מסיים עלה וקאמר 'שכל מי שאינו נוהג

ברבו כל המידות האלו נקרא רשע לפני המקום' עיי"ש, נראה בהדאי דכל דינים אלו של קימה והידור אינם נוהגים אלא ברבו, ואין להאריך כעת.

ועכ"פ מבואר דעת הרא"ם ז"ל דמדאורייתא ליכא מצוה מקימה והידור אלא ברבו מובהק או שאינו מובהק או מפני שיבה לפי מאי דפסק כאיסי ב"י דכל שיבה במשמע, ודברי המד"ר ותנחומא שם הם דלא כאיסי ב"י כמבואר. וא"כ גם לרא"ם ז"ל דינים אלו דקתני בספרא ובתוספתא ובמ"ר ותנחומא שייכי לענין מורא וכיבוד רבו וכמש"כ הרמב"ם והטור ושאר פוסקים, אלא דדברי הרא"ם ז"ל לשיטתו נכונים הם.

אבל הרמב"ם וסייעתו ז"ל דס"ל דדיני קימה והידור שאמרה תורה הם נוהגים בכל ת"ח אפילו אינו רבו וא"כ שני ענינים נפרדים הם ולכן חלקום לשני חלקים, דמורא וכבוד רבו כתבן הרמב"ם (בפ"ה מהלכות ת"ת) ודיני קימה והידור כתבן (בפ"ו), וכן הטור דיני מורא וכבוד רבו כתבן (בסי' רמ"ב) ודיני קימה והידור כתבן (בסי' רמ"ד) וכן הוא בשאר פוסקים העומדים בשיטתן. א"כ הדבר תמוה מאד דדינים אלו דלא ישב במקומו ולא יכריע דבריו ולא יסתור את דבריו וכו' הו"ל למיכתב בדיני קימה והידור שכן נשנו בספרא ובתוספתא ובמ"ר ובתנחומא בפרטי דיני הידור, ומפורש שם בהדיא דזה הוא הידור האמור בתורה וכל שישנו בכלל קימה והידור אפילו אינו רבו שייכי ביה דינים אלו ולא ברבו בלבד. וא"כ הרמב"ם והטור וסייעתם שכתבו דינים אלו רק לענין כבוד רבו נמצאו דבריהם נגד הספרא והתוספתא ומ"ר ותנחומא. והוא תימה גדולה. ויש לתמוה על כל האחרונים ז"ל שלא הרגישו בזה.

וביותר נפלאים בעיני דברי הגר"א ז"ל (בביאורו ליו"ד סי' רמ"ב סעי' י"ו ס"ק נ') שעל מש"כ בשו"ע שם 'ולא ישב במקומו' וכו' ציין שם מדרש רבה פרשת בהעלותך דקתני ואיזהו הידור וכו' עיי"ש. והוא תימא דאם משם הוא מקור הדברים א"כ הו"ל בכלל דיני הידור שנוהגים גם בחגם שאינו רבו וגם בזקן אשמאי שכתבן בשו"ע שם לקמן (בסי' רמ"ד) ולא שייכי הכא (בסי' רמ"ב) דמיירי מדיני כבוד התלמיד לרב, וא"כ ממקום שבא הגר"א ז"ל להביא ראיה, משום תיובתא. גם תמיהני דמייתי מדברי המ"ר וטפי הו"ל להביא מהספרא ותוספתא.

והנה לדברי הרמב"ם ז"ל יש קצת מקום ליישב ולומר דלשיטתו אזיל במש"כ (בפ"ו ה"ט מהלכות ת"ת) וז"ל: מי שהוא זקן מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם, עומדין לפניו וכו' ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו, ואפילו זקן עכו"ם מהדרין אותו בדברים ונותנין לו יד לסמכו שנאמר מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע, עכ"ל. וכתב בכסף משנה שם וז"ל: אבל קשה שכיון שרבינו סובר דכל שיבה במשמע ואפילו זקן אשמאי מרבי אפילו עכו"ם מאן פלג ליה לחלק בין זקן עכו"ם לזקן ישראל, וי"ל דכיון דחייב אדם בכבוד ישראל יותר מכבוד העכו"ם כשאמרה תורה תקום אין להשוותם אלא ישראל לקום מפניו ועכו"ם להידור דברים וליתן יד אבל לא לקום מפניו וכו' עכ"ל עיי"ש. שמבאר שיטתו בסוגיא דגמרא. וכבר דברתי קצת מזה לעיל ואין להאריך.

ומעתה לפי"ז יש מקום קצת לומר דגם רבו בכלל והדרת פני זקן וכל חד כפי מדרגתו וערכו ששיערו חז"ל, דלחכם שהוא רבו חייב בכל דיני קימה מלא קומתו וכל דיני הידור לפרטיהן שנמנו בספרא ותוספתא ובמדרש שם, ולחכם שאינו רבו לא חייבו אלא בקימה מלא קומתו ולא בשאר דיני הידור, ולזקן אשמאי לא נתנו לו אלא קימה ולא מלא קומתו, ולזקני עכו"ם נתנו רק הידור בדברים ונתנת יד לסומכין, וכל זה בכלל קימה והידור דקרא אלא שנמסר הדבר לחכמים לחלק לכל חד כראוי לו לפי ערכו. ועפ"ז אתי שפיר מאי דנקטו במ"ר ותנחומא שם דיני הידור אלו ברבו כמשכ"ל ואין צורך לבא בזה לשיטת הרא"ם ז"ל. ועפ"ז נכונים דברי הרמב"ם ז"ל וגם דברי המחבר בשו"ע שעומד בשיטת הרמב"ם בכל זה. ועפ"ז יש מקום גם לדברי הגר"א ז"ל, ויהיו ג"כ דבריו ז"ל מדוקדקים במה שהביא מדברי המ"ר ולא מהתוספתא וספרא והיינו משום דבמ"ר שם מבואר כן ברבו אבל בספרא ותוספתא לא זכר רבו כלל ואין להאריך בזה. אבל לא יתכן כל זה אלא לדברי הרמב"ם ז"ל והעומדים בשיטתו ובאמת דהדברים מוקשים מאד להעמידם ובדברי הרמב"ם גופיה לא ניחא להטור לפרש כן וכמו שהביאו בכ"מ שם עיי"ש, ולכן צ"ע טובא אצלי בזה.

ואמנם איך שיהיה עכ"פ מתבאר לן בהדיא מהספרא והתוספתא ומ"ר ותנחומא דהידור ענין בפ"ע הוא, ואיננו תנאי של מצות קימה בלבד כמש"כ המהרי"ט ז"ל, והיא דעת הרמב"ם ז"ל וכל הנמשכים אחריו אשר לכן מנו קימה והידור רק במצוה אחת בלבד וכמש"כ בהדיא הרמב"ם ז"ל בספר המצוות שהבאתי לעיל, וזה מבואר כדעת הגאונים ז"ל והנמשכים אחריהם שמנאום בשתי מצוות, דקימה והידור כל חדא ענין בפני עצמו, ומאי דגמרינן דלא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור, לא משום דעיקר הידור להכי הוא דאתי אלא מסמיכות המקראות הוא דדרשינן הכי אע"ג דודאי אין מקרא יוצא מידי פשוטו דגם הידור כקימה, ודברי הרמב"ם ז"ל והנמשכים אחריו לא נתבררו אצלי ותמוהים מאוד לענ"ד.

ובאמת דגם זולת זה אפילו לפי טעמו של הרמב"ם שלא למנות קימה והידור בשתיים, יש לתמוה דכיון דפסק הרמב"ם ז"ל כאיסי ב"י וכריה"ג דאפילו יניק וחכים, וטעמא דריה"ג אמרינן התם משום דאי ס"ד כדקאמר ת"ק א"כ נכתוב רחמנא מפני שיבה זקן תקום והדרת מאי שנא דפלגינהו רחמנא למימרא דהאי לאו והאי לאו האי ש"מ דאפילו יניק וחכים, ופרש"י ז"ל: אי ס"ד כדאמר ת"ק דחד הוא דאיירי ביה קרא שיבה ולא חכם, ניכתוב רחמנא מפני שיבה זקן תקום והדרת ונגמר ג"ש מאי שנא דפלגינהו ש"מ תרתי מילי ניהו וה"ק מפני שיבה תקום והדרת, תקום והדרת פני זקן שקנה חכמה אפילו יניק וחכים וכו' עכ"ל עיי"ש. והשתא א"כ הרי יש לנו שני ציוויים בהך קרא, מפני שיבה (דהיינו אפילו זקן אשמאי דכל שיבה במשמע) תקום והדרת, תקום והדרת פני זקן שקנה חכמה, ושתי מצוות הן, אחת לשיבה אפילו אשמאי ואחת ליניק וחכים.

ומיהו אפשר לומר דהרמב"ם ז"ל לטעמיה אזיל דס"ל (בשורש התשיעי משרשיו) דכל שני דברים הנפרטים בלשון אזהרה אחת כ"נא ומבושלי' או 'שאור ודבש' או 'אתנן ומחיר' וכיו"ב אין נמנין אלא במצוה אחת וזו היא דרכו בכל ספרו ספר המצוות, וא"כ כאן נהי דמדלא כתיב מפני שיבה זקן וגו' שמעינן דהאי לאו והאי וכו' מ"מ הרי לא כתיב בהדיא קרא רק חד זימנא תקום והדרת אתרוייהו, אשיבה וזקן, אלא דאי לאו דיוקא דקרא הוה סד"א דשיבה וזקן חדא מילתא ניהו והשתא שמעינן דלאו הכי הוא, אלא האי לאו האי, ותקום והדרת על כל חד באנפי נפשיה קאי, ומ"מ כיון דחד זימנא הוא דכתיב תקום והדרת אין לנו אלא ציווי אחד לשיבה וזקן משום דקימה והידור חדא ניהו דהידור אינו אלא תנאי של קימה להרמב"ם וסייעתו, והלכך אין לנו למנותן אלא במצוה אחת בלבד לפי שרשי הרמב"ם ז"ל גופיה. ואמנם לסמ"ג והרמב"ן ז"ל שלולקים בזה על הרמב"ם ובכל כיו"ב מונים כל חד באנפי נפשיה א"כ גם כאן הו"ל למנות שיבה וזקן בשתי מצוות.

הן אמת דבקיצור סמ"ג (עשין י"ג) מבואר דפסק דלא כאיסי ב"י אלא כריה"ג דהכל תלוי רק בחכמה בלבד וא"כ שיבה וזקן חדא מילתא ניהו ושפיר מנאן רק באחת, וזה אתי שפיר לפי מה שביארנו לעיל דיש מקום לפסוק דלא כאיסי ב"י אע"ג דאיפסיקא בגמרא הילכתא כוותיה וביארנו שכן דעת כמה ראשונים ז"ל, אלא דמ"מ הרי בסמ"ג הארוך אין דעתו כן וע"כ דהדר ביה בחד מינייהו וא"כ ודאי קשה עכ"פ להסמ"ג הארוך. ועיד להרב משנה למלך בפרשת דרכים (בדרך מצותיך סוף ח"א) שתמה כיו"ב מצד אחר על הסמ"ג והרמב"ן ז"ל עיי"ש.

אלא שראיתי להרשב"ן ז"ל בזהר הרקיע (עשין סי' כד) שמתבאר מדבריו דס"ל דעד כאן לא נחלקו הרמב"ן והסמ"ג עם הרמב"ם אלא בלאוין אבל בעשין כיו"ב שנכללו שני דברים בלשון עשה אחת כגון השבת גזל ועשק ופקדון דכתיב בקרא חד והשיב אכולהו לכו"ע אין נמנין אלא בעשה אחת. ובהדיא הזכיר שם לדוגמא גם שיבה וזקן עיי"ש. וגם כבוד ומורא אב ואם הזכיר הרשב"ן ז"ל שם וכתב דמה"ט הסכמת כולם שלא למנות אב ואם אלא באחת עיי"ש. ונסתלקה בזה תמיהת המל"מ שם. ועדיפא מינה מבואר בדברי הרשב"ן בקונטרס אחרון שם דאפילו במקום שיש ייתור בכתוב לחלק, דבלאוין כה"ג גם הרמב"ם מודה שיש למנות כל פרט ופרט בפ"ע, כמבואר (בשורש תשיעי ובלאוין ט') עיי"ש. מ"מ בעשין אפילו כה"ג לכו"ע אינן נמנין אלא במצוה אחת עיי"ש בדבריו. וא"כ אין בזה מקום קושיא לרמב"ם וסייעתו ז"ל, אם כי לא אחכד כי לענ"ד לא נתברר אצלי שום טעם כלל

וראיתי להרשב"א ז"ל בחי' לב"ק שם שגם הוא הקשה ממש כקושית התוס' ותי' כתיורוצם, אלא דבתיורין השני יש בו קצת שינוי שכתב וז"ל: ואי נמי רב מובהק אבל שאר ת"ח לא, כתב רחמנא מפני שיבה תקום וכו' עכ"ל עיי"ש. ומסוף דבריו אלו משמע קצת דעיקר קושייתו ותיורוצו אינו אלא מסיפא דההוא קרא דהיינו מדכתיב והדרת פני זקן, וא"כ בלא"ה ניחא דהא הידור היינו מורא כמשכ"ל. אבל ראיתי בתוס' הרא"ש לקידושין (נז). שדבריו הם ממש כדברי התוס' בב"ק שם עיי"ש. ואיך שיהיה עכ"פ דבריהם ז"ל צ"ע אצלי והקושיא לא איפריקא כמשכ"ל.

וראיתי להרב יפה מראה (סוף ברכות) בההיא דאמרינן בירושלמי שם 'אמר ליה נחמיה העמסוני לר"ע מה הוא ההן דכתיב את ה' אלקיך תירא, א"ל אותו ואת תורתו, וכתב עלה ביפ"מ שם וז"ל: פי' לרבות ת"ח וכדתניא פרק האיש מקדש, וא"ת דבהדיא כתיב והדרת פני זקן, וי"ל דההוא כבוד והכא מורא, וכבוד לחדוד ומורא לחדוד כדתניא בפ"ק דקידושין עיי"ש. הרי שהקשה כקושייתנו אלא דמה שתירין דהידור היינו כבוד אישתימיה ברייתא דספרא ותוספתא ומ"ר ותנחומא שהבאתי לעיל דמפורש איפכא דהידור היינו מורא, והקושיא במקומה עומדת, ועי' בירושלמי (פ"ה דסוטה סוף הלכה ה') ובמש"כ שם הרב קרבן העדה בש"ק שם על דברי היפ"מ אלו עיי"ש. דגם דבריו אין לה יסוד עפ"מ שביארנו ואין להאריך.

ואמנם הנראה בזה דלא מיבעיא לפמש"כ הרא"ש (בפ"ק דקידושין סי' נ"ו) וז"ל: רב אלפס ז"ל לא הביא הא דר"א אמר רבי ינאי אין ת"ח רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים, משום דמשמע ליה דר"א דאמר כל ת"ח שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע וכו' פליג אדרבי ינאי וס"ל דהילכתא כר"א שלא נתן קצבה וגם ר"ע השוה מורא החכם למורא שמים ואם אדם מקבל פני שכניה כמה פעמים ביום צריך לעמוד באימה וביראה וכו' עכ"ל עיי"ש. ובטור יו"ד (סי' רמ"ב), הרי דס"ל דלר"ע דמרבה ת"ח מקרא דאת ה' אלקיך תירא, מורא חכם שוה ממש למורא המקום, וכן כתב ביותר ביאור באסיפת זקנים בב"ק שם בשם רבינו ישעיה ז"ל על הא דאמרינן שם כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש וכו', וז"ל: ומה שלא פירש וכו' אע"ג דדרשין בפ"ק דקידושין כתיב את ה' אלקיך תירא וכתבי איש אמו ואביו תיראו השוה הכתוב מורא דאביו ואמו למורא שמים, התם לא השוה ממש קאמר דאינם סמוכים זה לזה, אבל הכא אי הוה דריש את ה' לרבות הוה משמע שמשוהו למורא של מקום עכ"ל רבינו ישעיה ז"ל.

ומעתה א"כ גם קושייתנו וקושיית התוס' לק"מ דאע"ג דכבר כתיב והדרת פני זקן והידור היינו מורא, מ"מ איצטריך ריבויא דאת ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח כדי להשוות ממש למורא של מקום וכמש"כ הרא"ש לדעת הר"י ז"ל דהא לא עדיף מאביו ואמו דכתיב בהדיא בקרא איש אמו ואביו תיראו מ"מ לא אמרינן דהשוה הכתוב מוראן ממש למורא שמים ואפילו לרביינהו מקרא דאת ה' אלקיך תירא לא משמע ליה לענין זה וכמש"כ ה"ר ישעיה ז"ל.

ואפילו לדעת הרמב"ם ז"ל דמשמע דס"ל דגם אחר דרבי קרא ת"ח מאת ה' אלקיך תירא שאין להשוותו ממש למורא מקום, וכמבואר בטור יו"ד שם עיי"ש, מ"מ נראה דאתי שפיר עפמש"כ בשיטה מקובצת בכורות (ו). בשם הרא"ש וז"ל: כיון שהגיע לאת ה"א תירא פירש וכו' וא"ת לוקמא על מוראת אב ואם דהשוה הכתוב כבודן לכבוד המקום וכו' ולעבור בתרי עשה, וי"ל דלא משמע ליה להשוות מורא בשר ודם למורא המקום עד שבא ר"ע ודרש לרבות ת"ח לפי שמצינו בהם לשון זה ומורא רבך כמורא שמים וכו' עכ"ל עיי"ש.

ומעתה א"כ לק"מ דאע"ג דכבר כתיב והדרת פני זקן מ"מ מוקמינן נמי קרא דאת ה"א תירא לרבות ת"ח ולעבור בתרי עשה, דהא גם באביו ואמו הוה מוקמינן הך ריבויא גאת ה"א תירא אע"ג דכבר כתיב בהו בהדיא בקרא אמו ואביו תיראו, אלא דלא משמע ליה לאוקמי הך קרא אלא ברבו דשייך ביה כעין יראת שמים. וכי"ב כתב ג"כ בשיטה מקובצת (ב"ק מא:): בשם הרא"ש וז"ל: דלא ניחא לי' לרבויה מאת הסמוך לשם אלא כעין יראת השם עכ"ל עיי"ש. והשתא א"כ ברבו שפיר מוקמינן ליה אע"ג דכבר כתיב ביה מורא בקרא דוהדרת פני זקן, ונפק"מ לעבור עליו בתרי עשה.

והתוס' בב"ק שם שהקשו כקושיא זו ולא ניחא להו לתרץ כן, לטעמייהו אזלי, דשם לעיל מיניה בההיא סוגיא בד"ה כיון שהגיע וכו' הקשו ג"כ קושיא זו של הרא"ש, ותירצו וז"ל: אע"ג דבפ"ק דקידושין דריש נאמר איש אמו ואביו תיראו ונאמר את ה"א תירא הוה הכתוב מורא אב ואם למורא שמים, לא הוה ניחא ליה לאוקמה לעשה יתירא עכ"ל עיי"ש. ולהכי שפשיר הקשו בדיבור שאח"כ בסמוך, מפני שיבה תקום למה לי תיפוק ליה מהכא וכו', דכיון דהא דלא מוקי ריבויא דקרא באביו ואמו היינו רק משום דלא ניחא ליה לאוקמה לעשה יתירא, א"כ גם בת"ח היכי מוקי לי' כיון דלא אתי אלא לעשה יתירא, ולזה הוצרכו לתרץ מה שתיירצו, אבל להרא"ש ז"ל אין צריך לזה דקושיא מעיקרא ליתא כמבואר.

הן אמת דלפי"ז קשה לכאורה מה שראיתי להרא"ש ז"ל בתוספותיו לקידושין (נו). שכתב וז"ל: כיון שהגיע וכו' אע"ג דאמרינן בפ"ק וכו' לא ניחא ליה לאוקמי לעשה יתירא, א"נ לא משמע ליה לרבות מאת הסמוך לשם אלא כעין יראת שמים וכו', וא"ת מפני שיבה תקום למה לי תיפוק ליה מהכא וכו' עכ"ל. ולפי מה שנתבאר נמצאו דבריו ז"ל סותרים זא"ז. אבל לק"מ דבבכורות ובב"ק שם נקט הרא"ש לעיקר כתיורצו השני בקישוין שם, דלפי"ז ודאי הוה מוקמינן ליה לעשה יתירה באביו ואמו אי לאו מטעמא דלא ניחא ליה לרבוויי אלא ת"ח דהו"ל כעין יראת שמים, ולפי"ז באמת לק"מ מה שהקשו התוס' מפני שיבה תקום ל"ל, אלא דבתוספותיו לקידושין שם נקט הרא"ש גם דרכן של התוס' בב"ק שם וכדרכו של הרא"ש בתוספותיו כידוע ואין להאריך.

ובאמת דדברי התוס' בב"ק שם צ"ע אצלי דהרי ע"כ אי אפשר לנו מבלי שנאמר כאן דקרא אתי לעבור בתרי ותלתא עשה ולא סגי בלא"ה, דהרי תרתי קראי כתיבי את ה"א תירא, חד בסדר ואתחנן ואידך בסדר והיה עקב, וע"כ אחד דתרתי הנך קראי לריבויי ת"ח אתו ולעשה יתירא וכן כתיב עוד בסדר ואתחנן למען תירא את ה' אלקיך ובסדר והיה עקב כתיב תו מה ה"א שואל מעמך כ"א ליראה את ה' אלקיך וגו', וע"כ לא סגי מבלי שנאמר דגם הנך את ה' לריבויי ת"ח אתו, ושמעון ונחמיה העמסוני ור"ע נקטי חד וה"ה לאינך, דאל"כ בהנך כולוהו את דכתיבי במורא ה' מאי דרשי וע"כ לאפושי כמה עשה קאתו ולתוספות אזהרה יתירי לחומר המצוה ועונשה. כמו שצ"ל ע"כ לעשה דמורא שמים עצמה וכדאשכחן בכמה מצוות כו"ב. וא"כ דברי התוס' תמוכים בזה וע"כ אין לנו אלא כדברי הרא"ש ז"ל שהבאתי.

וכן נראה מוכרח לכאורה דמלא פירש כשהגיע לקרא דאהבה דכתיב ואהבת את ה' אלקיך, וכבר הקשה כך המהרש"א ז"ל בח"א פסחים (כב.). ותירץ דבהך קרא דאהבה שפיר הוה ידע דאיכא לרבוויי ת"ח, משא"כ בקרא דמורא שהוא מפני שכר ועונש שאינו אלא ביד הקב"ה לא רצה לרבות ת"ח עיי"ש. וכבר קדמוהו בזה בתוס' הרא"ש בקידושין שם שכתב וז"ל: ואע"ג דואהבת את ה' קדים לאת ה' אלקיך תירא, לענין אהבה הוה ניחא ליה למידרש לריבויי אב ואם או ת"ח אבל לא לענין יראה עכ"ל עיי"ש. וכן הביא בשיטה מקובצת ב"ק שם בשם הרא"ש עיי"ש. והדבר קשה לכאורה דהרי לענין אהבה כבר יש עשה בכל ישראל דכתיב ואהבת לרעך כמוך, ואב ואם ות"ח לא גרעי משאר כל ישראל, ולמה לי קרא לרבותן מקרא דואהבת את ה"א, ועכצ"ל דנפק"מ לעבור באב ואם או ת"ח בתרי עשה, דהיינו עשה נוספת בהן מלבד העשה האמור באהבת כל ישראל, וא"כ לדברי התוס' בב"ק שם אמאי פירש כשהגיע לאת ה"א תירא ולא מוקי ליה באב ואם ולעשה יתירא, ואם לא ניחא ליה לאוקמיה לעשה יתירא א"כ הדק"ל דמשהגיע לואהבת את ה"א דקדים הו"ל לפרוש.

מיהו נראה דאי מהא אין הכרע כ"כ דמלבד די"ל סהתוס' ס"ל דמאי דלא פירש משהגיע לואהבת את ה"א לאו מיינו מטעם שכתב הרא"ש אלא מטעם שכבת רבינו ישעיה ז"ל הובא בשיטה מקובצת בב"ק שם עיי"ש, או מטעם שכתב המהרי"ל ז"ל בתשובותיו (סי' א) עיי"ש באריכות וא"כ לק"מ. ובלא"ה מש"כ הרא"ש דקרא דואהבת את ה"א קדים לקרא דמורא הוה תמוה לענ"ד, שהרי שני פעמים כתיב בתורה מצות אהבת השם ובשניהם כתיב מצות מורא ה' תחילה, דבסדר ואתחנן דכתיב בפרשת שמע ואהבת את ה' אלקיך כתיב לפנייה למען תירא את ה' אלקיך וגו', וע"כ גם את זה לרבוויי ת"ח אתי, והוא בכלל דברי ר"ע, וכן בסדר עקב כתיב ואהבת את ה' אלקיך וגו' ולפני זה בריש הפרשה כתיב ועתה

ישראל מה ה"א שואל מעמך כ"א ליראה את ה"א וגו', ובתר הכי כתיב את ה"א תירא וגו', ואח"כ הוא דכתיב קרא דאהבת את ה"א וגו', ונמצא דלעולם את ה' אלקיך דכתיב במורא מקמי את ה"א דכתיב באהבת ה' הוא דכתיב, ונמצא שפיר קתני בברייתא דמכיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא דהיינו לאת ה' אלקיך דכתיב במורא המקום, פירש, משום דהו"ל מוקדם לאת ה' אלקיך דכתיב באהבת ה', ואחר שבא ר"ע ודרש את ה' אלקיך דכתיב בקרא דאהבת ה' להכי, אבל מקמי הכי גם מאת דאהבת ה' פירש, וא"כ עיקר הקושיא מעיקרא ליתא.

אלא דבאמת אין זה מספיק ליישב בזה דברי התוס' בב"ק שם, דהרי מ"מ אתה צריך לומר עכ"פ דקרא דאת ה' אלקיך דכתיב באהבת ה' לרבויה ת"ח אתי, וא"כ אכתי קשה תיפוק ליה ממצות אהבה דכל ישראל דכתיב ואהבת לרעך כמוך, וע"כ צ"ל דלאפושי עשה יתירא לת"ח אתי, וא"כ אמאי פירש נחמיה העמסוני מלדרוש את ה' אלקיך דכתיב במורא לרבות אב ואם לעשה יתירא כמש"כ התוס'. וגם דברי רבינו ישעיה והמהרי"ל ז"ל אינם מספיקים כיון דתרי קראי כתיבי ואהבת את ה"א, בפרשת שמע בס' ואתחנן ובס' עקב, וא"כ נהי דבחד קרא י"ל כפי רבינו ישעיה ז"ל או כפי המהרי"ל מ"מ קשה איך למה לי, אם לא שנאמר דלעבור בתרי עשה איצטריך, ואולי י"ל לדעת התוס' דננקוט כתרומתו כרבינו ישעיה והמהרי"ל דחד ואהבת את ה"א איצטריך כמש"כ רבינו ישעיה ז"ל ואהבת את עבודת אלקיך, ואיך ואהבת את ה"א איצטריך להוסיף אהב יתירה לת"ח כמש"כ המהרי"ל, וא"כ אין כאן עשה יתירא ואין להאריך בזה יותר.

ועכ"פ מתבאר לנו דעיקר מאי דדרשינן מקרא דאת ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח לא איצטריך אלא או להשוות מורא ת"ח ממש למורא שמים או לעבור עליו בתרי עשה, אבל עיקר מורא ת"ח ודאי כבר שמעינן ממקרא מפורש דכתיב והדרת פני זקן והידור היינו מורא כמו שנתבאר. ומעתה ממילא ניחא שפיר מה שלא מנה רבינו הגאון ז"ל עשה דמורא ת"ח במספר העשין דאחר שכבר מנה מצות הידור בעשה בפני עצמה וכמו שנתבאר, א"כ היינו מצות מורא ת"ח. וכבר מנאה, וקרא דאת ה' אלקיך דרבי ת"ח אם לא אתי אלא להשוות מורא ת"ח ממש למורא שמים א"כ אין בזה מצות עשה בפ"ע דלא אתי אלא לפרושי עשה דהידור ביותר ביאור ואינו אלא דין מדיני המצוה וא"כ אין מקום למנותה, ואם לאפושי עשה יתירא אתי כש"כ שאין למנותה בפ"ע ככל עשה כפולה שאינה באה במנין לכו"ע וכמו שביאר הרמב"ם ז"ל בשורש תשיעי.

חפץ חיים

פתיחה עשין:

(ח) ואם על מי שמספר הלשון הרע או הרכילות הוא זקן, וגנהו בזה בפניו, (ח) אפלו הוא זקן עם הארץ, עובר עוד על מצות עשה (ויקרא י"ט ל"ב) ד"והדרת פני זקן", (ואף שזקן דקרא הינו חכם, האי והדרת פרשו רז"ל דא"שיבה" דלפניו נמי קאי), שהדור הוא כבוד דברים, דהינו לדבר לו בדרך כבוד ואדנות. ובמקום שמגנהו, בודאי אינו מהדרו. וכן אם הוא חכם, אפלו אינו זקן, עובר גם כן על מצות עשה זו, דזקן דקרא הינו חכם, כדרשינן, זה שקנה חכמה (ולכד מה שכמה פעמים בא על ידי זה לאסור החמור, דמבזה תלמידי חכמים, שנכנס בזה בכלל אפיקורס על פי דין, ולקמן נאריך בזה אם ירצה ה'). ואם הוא זקן וגם חכם, עובר על מצות "והדרת" בכפלים:

באר מים חיים

(ח) ואם על מי וכו' אפילו הוא זקן עם הארץ. כן נפסק ביורה דעה בסימן רמ"ד סעיף א' עיין שם, ומה שכתבתי דאשיבה וכו' דתקום והדרת נדרש לתרוייהו כדאיתא בסמ"ג במצות עשה י"ג וזה לשונו, וצריך לומר דתקום והדרת קיימי אשיבה שהוא כל שיבה ואזקן ולכן נכתבו בין שניהם ולא כתב תקום מפני שיבה ופני זקן תהדר ואם כן מצינו שציוה הקב"ה קימה והידור לשניהם עכ"ל. ומ"ש דהוא כיבוד דברים כן כתב רש"י בקידושין (ל"ג ע"א) ד"ה מה הידור. ומ"ש לדבר בדרך וכו' כן כתב בספר חרדים בשם המפרשים:

[הגה"ה - ומאוד יפלא לי על הראשונים וטור שולחן ערוך יורה דעה, שלא העתיקו מה שכתבו בתורת כוהנים מה הוא הידור. וז"ל התורת כוהנים, איזו הידור לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו, והובא זה ברש"י בחומש ומה שנוכר בקידושין ל"ב לענין מורא אב היינו אפילו אם אביו איננו זקן וחכם וצע"ג]:

ומ"ש בפנים דעובר היינו בד' אופנים הראשונים ובפניו דוקא, ולהמרגל בודאי, ולהמקבל צריך עיון, דאפשר כיון דהקפידה תורה על כבודו גם זה איננו בכלל הידור ששומע בזיונו בפניו ואינו מוחה ויותר מזה שמקבלו לאמת:

ומ"ש וכן אם הוא חכם וכו' כדרשינן כו' בקידושין (ל"ב ע"ב). ומ"ש דעובר היינו באופנים שכתבנו גבי זקן בודאי, ואפשר עוד דבזה עובר גם המקבל וגם שלא בפניו, דבאמת עון חמור הוא מאד לשתוק על בזיון תלמיד חכם כדאיתא בהשוכר את הפועלים במעשה דרבי אליעזר בן שמעון ובכמה מקומות, וכל שכן לחרפו ממש אפילו שלא בפניו כמבואר ביורה דעה בסימן רמ"ג ס"ז דגם על זה היה צריך נידוי, וראה מה שאמרו בברכות (י"ט א') בההוא דאשתעי בתריה דמר שמואל כו' ובזע לארנקי דמוחיה, ואף דשלא בפניו היה. אך אעפ"כ לענין עשה זו צריך עיון דאולי עשה זו לא קאי להכי:

חפץ חיים / ספר המצות הקצר:

יז. מצות עשה לקום מפני שיבה ולכבד תלמיד חכם ולקום מפניו. שנאמר (ויקרא יט, לב): "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן". שיבה הוא זקן המופלג בזיקנה אפילו אינו חכם; וחייב לעמוד לפניו אפילו חכם שהוא ילד, אבל אינו חייב לעמוד לפניו מלוא קומתו, אלא כדי להדרו. וזקן הוא זה שקנה חכמה; אפילו הוא ילד, עומדין לפניו מלוא קומתו, משקרב בארבע אמותיו עד שיעבור מכנגד פניו. וחייב גם כן לחלוק כבוד לרבו, אף שלא למד רוב חכמתו ממנו. והרב שמחל על כבודו כבודו מחול. ועון גדול הוא לבזות את החכמים או לשנא אותם; וכל המבזה חכמים אין לו חלק לעולם הבא. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות:

ת"ר מפני שיבה תקום... פרש"י מלשון אשם כלומר רשע ואינו מחוור ... אלא ודאי אשמאי היינו בור...

שבועות ל':

דביתהו דרב הונא הוה לה דינא קמיה דרב נחמן, אמר היכי נעביד, אי איקום מקמה, מסתתמן טענתיה דבעל דינא, לא איקום מקמה, אשת חבר הרי היא כחבר, א"ל לשמעיה: צא ואפרח עלי בר אווזא ושדי עלוואי ואיקום. והאמר מר: מחלוקת בשעת משא ומתן, אבל בשעת גמר דין דברי הכל דיינים בישיבה ובעלי דינין בעמידה, דיתבי כמאן דשרי מסאניה, ואמר איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב.

רש"י:

דביתהו דרב הונא - משמת רב הונא. אפרח עלי בר אווזא - ואעמוד ולא יבין זה שבשבילה עמדתי אלא מפני האווז הפורח ובא עלי. (דיינים - ס"א כלומר תמיה על זה מה דהוה עביד רב נחמן ואומר זה לא דבר). הדיינין בישיבה - והבא לחלוק כבוד היכי עביד דקאים. ומשני דיתבי וכו' - כלומר לא עומד ולא יושב אלא כאדם שיתיר רצועה מן הסנדל.

תוס':

אפרח עלי בר אווזא - אע"ג דבעינן קימה שיש בה הידור כדאמרינן פ"ק דקדושין (דף לג.) מ"מ אין איסור שהרי עומד היה ועי"ל דהיא היתה יודעת שבפניה עמד ושלא עשה אלא משום סתימת טענת בעל דינה ובלאו הכי לא דמי לעומד מפניו בבית הכסא ובבית המרחץ דהתם ליכא הידור כלל.

והאמר מר בשעת גמר דין כו' - אע"ג דהיה יכול להושיבה כדאמר בסמוך דעשה דכבוד תורה עדיף וה"נ עשה דכבוד תורה שהיתה אשת חבר איכא למימר שלא רצה להושיבה

שלא לסתום טענת בעל דינה אפי' בשעת גמר דין אע"פ שגמר הטענות או שמא אין באשת חבר לאחר מיתה עשה דכבוד תורה עדיף.

רמב"ן:

והא דאמרינן בגמרא גבי דביתהו דרב הונא והא אמר מר אבל בשעת גמר דין דברי הכל דיין בישיבה ובעלי דינין בעמידה, לאו למימרא דאינו רשאי להושיבן שניהן שהרי עד תלמיד חכם מושיבין אותו וכל שכן בעל דין אפי' בשעת גמר דין, ורבינו גורס אותביניהו לתלתייהו ומשמע אפי' בשעת גמר דין, אלא שאשת חבר אינה כחבר מן התורה וליכא עשה דכבוד תורה, ותמיהא לי דהא אפי' בקרובו של חבר איכא כבוד תורה כדאמרינן בכתובות בפרק הנושא (ק"ה ב'), ולא קשיא דאין כאן בזיון לחבר אם בשעת גמר דין עומדת אשתו, אי נמי לאחר מיתה הוה כמו שפרש"י ואין כאן עשה מן התורה, וכן משמע דבחבר עצמו לא מצריך לבני אווזה אלא קאים מקמי תרוייהו, ואי איניש זילא הוא דלאו בר מיקם מקמיה הוא קאי מקמיה חבר וליכא משום מסתם טענתא דכולי עלמא ידעי והדרת פני זקן ומושיב את שניהם.

רשב"א:

ומה שאמרו בסמוך גבי דביתהו דרב הונא והא אמר מר אבל בשעת גמר דין דברי הכל דינים בישיבה ובעלי דינין בעמידה לאו למימרא דאם בא להושיב שניהן שאינו רשאי, שהרי אפי' עד ת"ח מושיבין וכ"ש בעלי דינין בשעת גמר דין, אלא דביתהו דרב הונא לאחר מיתת רבינא הוה וכמו שפירש"י ז"ל ואין כאן עשה מן התורה, וכתב הרמב"ן ז"ל שכן ודאי נראה דאלו לת"ח לא הוי צריך לבר אווזה אלא מיקם הוי קאי להדיא מקמה ואפי' הוי בעל דיניה איניש זילא קאים מקמי חבר ולא חייש לסתום טענתיה דאידך דהכל יודעים דחייב אדם להדר פני חכם דכתיב והדרת פני זקן ומושיב את שניהן. ועכשיו נהגו להושיב הכל מפני המחלוקת.

ריטב"א:

דביתהו דרב הונא וכו' עד והאמר מר וכו' אבל בשעת גמר דין דברי הכל דינים בישיבה בעלי דינין בעמידה. ואע"ג דהשתא לא היה גמר דין פירש"י ז"ל כי שאלה היא ששואל התלמוד מה יעשה בשעת גמר דין, ולשון והאמר מר קושיא משמע, לכן הנכון כמו שפירש רבינו מאיר הלוי ז"ל מה הועיל לה הכבוד הזה שסופו לבא לידי קלון דבשעת גמר דין יצטרך להעמידה ויהא הוא בישיבה, וא"ת והא אמרינן לקמן דצורבא מרבנן מותבינן ליה משום כבוד, וי"ל דההיא בצורבא מרבנן גופיה אבל כבוד אשתו וקרוביו אינו אלא מדרבנן, ונהי דשרינן תגריה ברישא דאיכא רווחא לחבריה כדמוכח ההיא דפרק שני דייני גזירות (כתובות ק"ו א'), עמידה דגמר דין לא דחינן אמטול הא, ורש"י ז"ל פירש דהאי עובדא לאחר מיתה הוי, ולפי זה יש לומר שאין בזיון לחבר שתהא אלמנתו עומדת בשעת גמר דין, [וכן משמע] דהא דאמרינן דאפרח בר אווזה דוקא באשת חבר או בקרוביו, אבל בתלמיד חכם עצמו אין צריך לזה אלא שעומד לפני שניהם, ואי איניש זילא הוא קם מקמיה חבר לחוד וליכא משום מסתם טענתיה דכולי עלמא ידעי והדרת פני זקן.

חתם סופר:

תוס' ד"ה והאמר כו' שלא לסתום טענת בע"ד כו' פי' שאף אם ישב הבע"ד עמה מ"מ ירגיש דעושה כן משום עשה דכבוד תורה שהרי מ"ע לעמוד ואי לא משום עשה דכבוד תורה לא היו מושיבים שניהם ויסתמו טענותיו משא"כ בתחלת דין דליכא עשה בעמידה וא"כ שפיר חושב הע"ה דלדידיה נמי עביד יקרא. ומש"ה נמי לא עמד ר"נ מפני שהבע"ד ירגיש וקו' המהרש"א לק"מ וק"ל:

כמאן דשרי מסאני הב"ח סימן י"ד מוכיח מזה דהעמידה שיש בה סמיכה יש לה דין ישיבה ודין עמידה שהרי בשח"י יצא דין ישיבת דיין ועמידת ת"ח ומשו"ה התיר לדיינין העומדין בסמיכה לקבל עדות העומדים בסמיכה דלדידהו הוה ישיבה ולעדים עמידה דלא כסמ"ע שם. ולפע"ד אין ראייה מכאן דגבי ת"ח לא כתיב עמידה רק תקום והדרת שיקום ממושבו

וסגי בסמיכה משא"כ בעדים דכתיב ועמדו עי' מ"ש מג"א סי' נ"ח סק"ז גבי ובקומך דגבי ק"ש ע"ש:

ירושלמי ביכורים

ירושלמי ביכורים פ"ג ה"ג

מתניתין: הקרובים מביאים ביכורים וכו', כל בעלי אומניות שבירושלים היו עומדים מפניהם ושואלין בשלומן וכו':

ולא כן תני תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בה חסרון כיס, שנייא היא הכא שהוא אחת לקיצים.

רבי יוסי בי ר' בון בשם ר' חונא בר חייא בוא וראה כמה גדול כוחן של עושי מצוות שמפני זקן אין עומדין ומפני עושי מצוות עומדין. א"ר יוסי בי ר' בון אילין דקיימין מן קומי מיתא לא מן קומי מיתא אינון קיימין לון אלא מן קומי אילין דגמלים ליה חסד.

עד כמה אדם צריך לעמוד מפני זקן, שמעון בר בא בשם ר' יוחנן פעמים ביום, ר' לעזר אמר פעם אחת ביום, לא כן תני ר"ש בן אלעזר אומר מניין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת מאלהיך אני ה', על דעתיה דרבי יוחנן ניהא, על דעתיה דר' לעזר לא יקום כל עיקר, ר' יעקב בר אחא בשם ר' לעזר דלא ייחמי סייעתא דסבין ועבר קומיהון בגין דיקומון לון מן קומוי, כשם שהן חלוקין כאן כך הן חלוקין בשאילת שלום.

ר' חזקיה ר' חנינה בריה דר' אבהו בשם ר' אבדומא דמן חיפה לזקן ד' אמות עבר ישב לו, כהן גדול משהוא רואהו ועד שהוא נכסה ממנו, מה טעמא והיה כצאת משה האהלה יקומו כל העם וגו' תרין אמורי' חד אמ' לשבח וחד אמר לגנאי מ"ד לשבח מיחמי צדיקא ומזכי ומאן דאמר לגנאי חזי שאקי חזי כרעין אכיל מן יהודאי שתי מן יהודאי כל מדליה מן יהודאי ארון פניו כלפי העם והכהנים כלפי העם וישר' פניהן כלפי הקודש.

א"ר לעזר אין התורה עומדת מפני בנה. שמואל אמר אין עומדין מפני חבר. ר' הילא רבי יעקב בר אידי הוון יתיבין עבר שמואל בר בא וקמו לון מן קומוי, אמר לון תרתיי גבכון חדא שאיני זקן, וחדא שאין התורה עומדת מפני בנה.

אמר ר' זעירא, רבי אחא מפסיק וקאים, דו חשש כהדין תנייא דתני כותבי ספרים תפילין ומזוזות מפסיקין לקרית שמע ואין מפסיקין לתפילה רבי חנינה בן עקיבה אומר כשם שמפסיקין לקרית שמע כך מפסיקין לתפילה ולתפילין ולשא' מצותי' של תורה.

חזקיה ב"ר מן דהוה לעי באוריתא כל צורכיה, הוה אזיל ויתיב ליה קומי בית וודעא בגין מיחמי סבין ומיקם ליה מן קומיהון.

יהודה בר חייה הוה יליף סליק ושאל בשלמיה דרבי ינאי חמוה מערב שבת לערב שבת והוה יתיב ליה על אתר תלי בגין מיחמיניה ומקים לי' מן קומוי, אמרי' ליה תלמידוי לא כן אלפן ר' לזקן ד' אמות, אמר לון אין ישיבה לפני סיני. חד זמן עני מסיק אמר לית איפשר דיהודה ברי משני מנהגיה אמ' לית איפשר דלא יגיעון ייסורין בההוא גופא צדיק' מסתברא שאין לנו יהודה ב"ר.

ר"מ חמי אפילו סב עם הארץ ומקים ליה מן קומוי ואמר לא מנן מאריך ימים.

ר' חנינא מחי מאן דלא קאים מקומוי, והוה אמר ליה כי בעיתה מבטלה דאוריתא.

אמר רבי סימון אמר הקב"ה מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה' אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחילה.

כשהנשיא נכנס כל העם עומדין מפניו ואין רשות לאחד מהן לישב עד שיאמר להן שבו אב בית דין שנכנס עושין לו שורות רצה נכנס בוז רצה נכנס בוז חכם שנכנס אחד עומד ואחד יושב אחד עומד ואחד יושב עד שמגיע ויושב לו במקומו.

ר' מאיר הוה יליף סלק לבי' וועדא והוון כל עמא חמיין ליה וקיימוין לי' מן קומוי כד שמעון ההן תנייא תני בעון למיעבר ליה כן כעס ונפק ליה אמר לון שמעתי שמעלין בקודש ולא מורידין.

ר' זעירא הוון בעיין ממניתי' ולא בעי מקבל עלוי כד שמע ההן תנייא, תני חכם חתן נשיא גדולה מכפרת קביל עלוי ממניתייה. חכם - מפני שיבה תקום והדרת פני זקן מה כתי' בתריה וכי יגור אתכם גר בארצכם לא תונו אותו מה הגר מוחלין לו על כל עונותיו אף חכם שנתמנה מוחלין לו על כל עונותיו. חתן - וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל' וכי מחלת שמה והלא בשמ' שמה אלא שנמחלו לו כל עונותיו. נשיא - בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא שנמחלו לו על כל עונותיו כתינוק בן שנה.

ר' מנ' מיקיל לאילין דמיתמניי בכס' ר' אימי קרא עליהון אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו להם א"ר יאשי' וטלית שעליו כמרדעת של חמור' א"ר שייין זה שהו' מתמני בכסף אין עומדין מפניו ואין קורין אותו ר' והטלית שעליו כמרדעת של חמור ר' זעירא וחד מן רבנן הוון יתיבין עבר חד מן אילין דמיתמני בכסף אמ' יתיה דמן רבנין לר' זעירא נעביד נפשן תניי ולא ניקום לון מקומוי תירגם יעקב איש כפר נבוריא הוי אומ' לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה יודע הוא יורה הנה הוא תפוש זה בוכסף לא בכספיא איתמני וכל רוח אי' בקרבו לא חכים כלום הוי או' בעיתון ממנייה וה בהיכל קדשו הא ר' יצחק בר לעזר בכנישתא מדרתא דקיסרין ר' אמ'.

שיירי כנסת הגדולה

טור סימן רמ"ד ובו י"ח סעיפים

א. שמצות עשה לקום מפני כל חכם וכו', נ"ב: עיין בדרשות ראנ"ח פרשת וילך דף ר"כ ורכ"א, ובספר כסף מזוקק דף נ"ו, ובספר אהבת עולם דף קכ"ד, ובספר בנימין זאב דף רמ"ג, ובב"ח.

ב. אין מברכין על מצוה זו מפני שאפשר למעקריה לעשה שימחול החכם על כבודו, הרשב"א בתשובות סימן י"ח, הר"ד אבודרהם בתחילת ספרו בשער הג' בשם ר"י אבן פלאט ובספר תרומת הדשן סימן קע"ט כתב מפני שהיא תלויה ביד אחרים, וקרובים דבריו לדברי הרשב"א, ובספר בנימין זאב סימן קס"ט כתב מפני שמצוה זו אפילו א"ה [אומות העולם] עושים אותה, ועיין מ"ש בטור זה סימן רמ"ז ובהגהות הטור, ועיין בתשובה למורי הרב [מהרי"ט] ח"ב ח"ד סימן מז.

ג. נכון לת"ח שיטול ס"ת בידו כשעובר לפני הקהל משום ענוה להראות שאין קמים מפניו אלא מפני התורה שבידו כמ"ש בדרשות מהרי"ל בסוף סדר תפילות הפסח שמהר"י סג"ל כשהיה מברך ברכת שלש פעמים [??] לקהל היה נוטל חומש קטן בידו והיה מסבב מאיש לאיש כדי כשיקום האיש נגדו יהיה לכבוד התורה שבידו ע"כ. ויראה שלא היה עושה כן אלא כשהיה מברך את הקהל בג' פעמים שהיה מסבב מאיש לאיש, אבל לא כשהיה נכנס לקהל לישוב למקומו או כשהיה קם ללכת.

ד. גרסינן במסכת כתובות דף פד וז"ל: דביתהו דרב הונא הוה לה דינא קמיה דרב נחמן, אמר [רב נחמן] היכי איעביד איקום מקמה מסתתמא טענתיה דבעל דינא, לא איקום מקמה אשת חבר הרי היא כחבר, א"ל לשמעיה צא ואפרח לה בר אווזא ושדי עלוהי ואיקום, ע"כ בגמרא. ומכאן יש לי ללמוד שצריך לקום מפני אשת חבר כמו מפני בעלה, ותמהני על הפוסקים למה לא כתבוהו, דדוחק לומר דמידת חסידות עבד ע"כ ש"י [שארית יהודה, הגהות הטור להר"ר יהודה טאטיציק, סלוניקי שנת ש"ס] בהגהותיו.

אמר המאסף: מ"ש שהוא דוחק הוא האמת ומוכרח הדבר לאומרו מגופא דעובדיא דאם חיובא הוא לקום מפני אשת חבר כחבר, מאי קאמר 'אי איקום מקמה מסתתמן טענתיה בדעל דינא' ואמאי כיון דחיוב הוא לקום מפניה לא יסתתמו טענותיו שיאמר כך הוא הדין, וכמו שאם היה בעלה בא לדין עמו היה קם רב נחמן מפניו כן הדין באשתו דאשת חבר הרי היא כחבר מהדין הגמור, אלא ודאי דמחמת הדין פטור ולא הוי אלא מידת חסידות

ומשום הכי היה אומר מסתמך טענתיה דבעל דינא, ועיין מ"ש בטור חו"מ סימן י"ז בהגהות הטור.

ה. וכן מפני שיבה שהוא מופלג בזקנה וכו', נ"ב: וה"ה אשה זקנה מופלגת בזקנה, ספר חסידים סי' תקע"ח וע"ש בסימן תקע"ט.

ו. ומאימתי חייב לקום מפניהם וכו', נ"ב: בתחילת העיון נסתפקתי אם חייב אדם לעמוד מפני הזקן בכניסתו לבית אע"פ שהוא אינו בתוך ד' אמותיו, מי אמרינן דכל הבית חשיב כד' אמות וקימה שיש בה הידור קרינן ביה או לא, והסכמתי דלא חשבינן כל הבית כד' אמות, ש"י בהגהותיו.

ז. אין חייבי בכבוד הזקן במקום שיש חסרון כיס מהר"י בי רב בתשובות סימן נ"ב.

ח. אין בעלי אומניות חייבין לעמוד ממלאכתן בפני ת"ח וכו', נ"ב: אפילו בפני רבו מובהק, הר"א הלוי ז"ל בתשובות כ"י.

ט. כתב הרמב"ם בפירוש המשנה דפני רבים חייב חייב לעמוד, וכבר תמהו עליו הראנ"ח בדרשותיו פרשת כי תבוא דף רי"ב מסוגית הגמ' וישבה לדעת הרמב"ם.

י. והכי מסתבר נמי בשני חכמים או בב' זקנים וכו', נ"ב: כתב הריטב"א ומיהו מסתברא שלא אמרו מפני זקן אשמאי אלא כשהוא לפי כבודו של אידך אבל אם אינו לפי כבודו לא, וכן אתה אומר ביניק וחכים שאם הא' זקן וחכם ואינו לפי כבודו פטור, ש"י בהגהותיו ועיין בב"ח ופרישה ודרישה.

יא. הרואה חכם עובר בב"ה וכו', נ"ב: עיין ב"ח תלמיד חכם שהוא בעל מריבות ובעל קנטורין ועושה מחלוקת עם בני אדם שלא לשם שמים, אינו ראוי לעמוד מפניו, הגהות אלפסי החדשות בפ"ק דקדושין בשם ריא"ז, והאי עובדא הוא בשלהי הנזיקין ומקמי פלגא ניקום בתמיה, ש"י בהגהותיו.

יב. וכולם שמחלו על כבודם כבודם מחול וכו', נ"ב: ודוקא במידי דלית ביה בזיון אבל על בזיונו אסור לו למחול הריב"ש סי' ר"כ, וכתב בפסקים וכתבים [תרומת הדשן] סימן קכ"ז דכיון דאסור לו למחול אם מחל אין כבודו מחול, ועיין במהראנ"ח ח"ב סי' ס"ט, ודברי הריב"ש הם דברי הר"ן בספ"ק דר"ה.

יג. בני חכמים וכו', נ"ב: עיין בפרישה ובקונטרס אחרון ודרשיה שהאריך בזה הרבה.

יד. ואין שבח לת"ח שיכנס באחרונה כו', נ"ב: עיין בפרישה ודרישה.

טו. בישיבה של דין או של תורה הולכים אחר החכם וכו', נ"ב: והיינו דוקא במקומות שאינם קבועים אבל מקומות של בית הכנסת שאדם מוריש לבניו אטו אדם גדול שישב בראש והולך בן פריץ יפנה את מקומו ויושיב אחר במקומו לא יעשה כן אלא בנחלתו ידבק ומקומו לא יניח וישב בראש אע"פ שאינו מלא את מקומו, הרא"ש ז"ל בתשובה כלל ה' סימן ג'.

אמר המאסף: והיינו דוקא במקומות שהיו קונים כל א' וא' מקום בב"ה בדמים ומורשים אותם לבניהם, אבל במקומות הללו שאינן קונים בדמים אלא שמנהיגי הקהל מושיבין לאיש כפי מדרגתו הראוי לו, אם הבן אינו מלא מקום אביו לא ישב במקום אביו ויהיה מי שגדול ממנו למטה ממנו, ואפילו שיהיה ממלא מקום אבותיו אם מי שהיה יושב תחת אביו הוא גדול ממנו וראוי לישב קודם הבן הזה מושיבין אותו בראש ובן המת תחתיו, ומעשים בכל יום, וכן מוכח מתשובת מהר"י בי רב סימן ס"ח כתבתיה בטור חו"מ סי' קמ"א בהגהות ב"י אות ד'.

טז. או של נישואין וכו', נ"ב: עיין בב"ח.

יז. ואם אין שם שום א' מופלג לא זה בחכמה ולא זה בזקנה הזקן קודם בכל מקום וכו', נ"ב: בספר בנימין זאב סימן רנ"ג הקשה על הטור דאם יושיבו לזקן בראש בישיבה או בדין מה יענה לשואלו דבר כיון שאינו בן תורה אדרבא בזיון הוא לו ע"כ. ולא ידעתי לפי דעתו ז"ל למה לא הקשה לו גם כן אחלוקה דאם הזקן מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה הולכין אחר הזקנה דאם יושיבוהו לזקן בראש מה יענה לשואלו דבר, ואם היה

מקשה קושיא זו על חלוקה זו לאו על הטור לחודיה קשיא כי אם על כל הפוסקים והגמ', שהרי בגמ' אמרינן והוא דמפולג בחכמה דמשמע שאם אינו מופלג בחכמה הזקן דוקם בכל מקום.

אלא שהדבר מבואר דלא קשיא לא לגמ' ולא לפוסקים ז"ל דודאי דמיירי דהזקן הוא חכם קצת אע"פ שהבחור ממנו הוא חכם ביותר וכ"כ בפרישה ודרישה, א"כ איפה אף בחלוקה דאין שום א' מופלג מיירי שהזקן חכם קצת אלא שהבחור חכם ממנו, ולפי זה אם הזקן עם הארץ מכל וכל אע"פ שהוא מופלג, החכם קודם, ולא נהירא.

והנכון הוא דהא דאמרינן דהזקן קודם להושיבו בראש היינו להקדימו בראש וישב בראש יכנס ראשון ויצא ראשון אבל לענין הוראה אם הזקן לא ידע את מקומה שואלין לבחור וזה פשוט.

יח. ראובן שהיה לו להיות סנדיקוס וחלה ואינו יכול להיות סנדיקוס ואמר על א' מאחיו שיהיה סנדיקוס ולא נודע לנו על מי אמר ויש כאן שני אחים והקטן חכם מהגדול ממנו, הקטן קודם וכל שכן אם ראובן פירש בפירוש שאחיו הקטן החכם יהיה סנדק, בנימין זאב ס"י רנג.

מצודת דוד / טעמי המצוות לרדב"ז

מצוה כ"ג לכבד לומדי תורה שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ארז"ל זה שקנה חכמה, ומפני שהדבר מסור ללב לכך כתיב ויראת מאלקיך. מצוה זו כוללת ב' דברים, לכבד הזקן שהגיע לע' שנים אע"פ שאינו חכם ובלבד שלא יהיה בעל עבירה, ולכבד את החכם אע"פ שהוא בחור. וזה שהוציאו הכתוב בלשון זקן לומר שהבחור החכם ראה מה שראה הזקן ברוב שניו, וקרא הכי מתפרש, מפני שיבה תקום והדרת, תקום והדרת פני זקן, דקי"ל כאיסי בן יהודה.

וטעם המצוה לפי הפשט מבואר שלא נברא העולם אלא מפני חכמת התורה כדי שיכיר את בוראו, ע"כ ראוי לכבד מי שהשיגה, ומתוך כך יתעוררו אחרים כדאמרינן קנאת סופרים תרבה חכמה. והטעם בשיבה לפי שברוב שנים ראה והכיר קצת מנפלאות הבורא יתק ולכן ראוי לכבדו ולקום מפניו.

גדר מצוה הוא שאפילו החכם הבחור חייב להדר את הזקן אע"פ שאינו חכם, ות"ח מהדרין זה את זה, והזקן חייב לקום מפני החכם אע"פ שהוא בחור. ובכלל לקום מפני ספר תורה מק"ו, וללכת אחריו כד"א אחרי ה' תלכו. ובכלל שיכבד האדם את תלמידיו שאי אפשר שלא למד מהם דבר או על ידי התעוררותם.

ויש בכתוב הזה רמז לתשובה והכי איתא בספר הזוהר ...

והחכם או הזקן שמחל על כבודו כבודו מחול.

ועל דרך הסוד דע כי השיבה והדרת הפנים הוא דוגמא עליונה כי השיבה רומז בכ"ע ...

עוד הקשו שם על הא דאמרינן מה הידור שאין בו חסרון כיס אף קימה שאין בה חסרון כיס, ומאי שנא מכל מ"ע שיש בהן חסרון כיס, ותיצו דהא מתקיים המצוה בהידור מיהא. ונ"ל לתרץ דכיון דקי"ל שאם מחל על כבודו כבודו מחול אגן סהדי דמחיל כדי שלא יהא לזה חסרון כיס, אבל בשאר מצוות מאן מחיל ומאן שביק...

וראיתי בספר הקנה שאם היה ביהמ"ד או ביהכנ"ס, אפילו אלף אמה כד' אמות דיינין ליה, ולא אמרו מלא עיניו אלא ברשות הרבים, וזו חומרא יתירא ולא נהגו כן.... פרטי ב' מצוות אלו כתבם הרב [הרמב"ם] בהלכות תלמוד תורה.

==להוסיף: בעלי התוס' על התורה, ריב"א, פרשת קדושים / צ"ע אם יש שם חידוש.

==רש"ר הירש בפרשת קדושים

==הלכות אלו ביד הקטנה הל' תלמוד תורה פרק ב (עמוד רלו): עיי"ש.